

Reformaation kehittyminen Ruotsissa Västeråsin valtiopäivien välisenä aikana 1527–1544

Hannu Honkakoski

Yleisen kirkkohistorian maisteritutkielma

Ohjaaja Päivi Räisänen-Schröder

Helmikuu 2021

HELSINGIN YLIOPISTO – HELSINGFORS UNIVERSITET		
Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion	Laitos – Institution	
Teologinen	Kirkkohistoria	
Tekijä – Författare		
Hannu Honkakoski		
Työn nimi – Arbetets titel		
Maisteritutkielma		
Oppiaine – Läroämne		
Yleinen kirkkohistoria		
Työn laji – Arbetets art	Aika – Datum	Sivumäärä – Sidoantal
	12.02.2021	55
Tiivistelmä – Referat		
Kirkkohistoriallinen tutkielmani käsittelee Västeråsin valtiopäivien kirkkopoliittisia päätöksiä vuonna 1527 sekä Ruotsin kuninkaan Kustaa Vaasan ja hänen läheisten avainhenkilöidensä roolia päätösten valmistelussa ja niiden jälkeistä toimintaa Västeråsin toisiin valtiopäiviin vuoteen 1544 asti. Tarkastelen myös, miten valtiohallinnon päätökset vaikuttivat kirkon päätöksiin ja hallinnollisiin toimiin, jotka johtivat kirkkopoliittisiin ja uskonnollisiin uudistuksiin sekä katolisen kirkon aseman heikkenemiseen Västeråsin valtiopäivien 1527 ja 1544 välisenä aikana. Lähestymistapani aiheeseen on kvalitatiivinen. Tarkastelen valikoidusti Ruotsin valtionhallinnon ja Kustaa Vaasan rekisterissä olevia jäljelle jääneitä valtiopäivien sekä kirkolliskokousten päätöksiä ja tapahtumia sekä niiden vaikutusta uudistuvaan kirkkopoliitiikkaan. Tutkin myös Ruotsin valtakunnassa pidettyjen niin sanottujen herrainpäivien toimia, mikäli niissä käsitellyt asiat liittyvät läheisesti kirkon hallintoon. Tarkastelen yleisessä historiankirjoituksessa merkittäviksi katsottujen henkilöiden toimia kuninkaan vallan ylläpitäjinä ja toimeenpanijoina kirkollisesta näkökulmasta. Pääpaino tutkimuksessani on Västeråsin valtiopäivien päätöksissä, koska niistä tuli lopulta ratkaiseva vaihe niissä Kustaa Vaasan ja Ruotsin hallinnon toimenpiteissä, joista luterilaisuus monien vaiheiden jälkeen alkoi vähitellen kasvaa. Se johti sitten lähes sata vuotta kestäneeseen tapahtumasarjaan, jota on myöhemmin alettu kutsua uskonnolliseksi reformaatioksi. Tutkielmassani esittelen Kustaa Vaasan sekä hänen läheiset avainhenkilönsä mahdollisimman tarkasti ja kerron heidän vaikutuksestaan ja toimistaan kuninkaan rinnalla hänen tavoitteidensa tukijoina. Kustaa Vaasan alkuperäisenä tavoitteena oli valtion rapautuneen talouden saattaminen kuntoon järjestelemällä kirkon valtava omaisuus hallintaansa. Hänen läheisinä avustajinaan toimivat Saksassa opiskelleet luterilaisen opin saaneet papit Laurentius Andreae, Olaus Petri ja hänen veljensä Laurentius Petri, joiden toimesta talouden parantamisen ohella myös kirkkopoliitiikka sai uuden käänteen. Kuninkaan palvelukseen tulivat myöhemmin 1530-luvulla kovalla kädellä kuninkaan politiikkaa ja uudenlaista lainkäyttöä ajaneet kanslerit, joiden ansiosta luterilaisuuden vaikutus vahvistui entisestään.		
Avainsanat – Nyckelord		
Västeråsin valtiopäivät, Kustaa Vaasa, reformaatio, kirkkopoliitiikka, luterilaisuus		
Säilytyspaikka – Förvaringställe		
Helsingin yliopiston kirjasto, Keskustakampuksen kirjasto, Teologia		
Muita tietoja		
Avainsanat: Kustaa Vaasa, Ruotsi, Västeråsin valtiopäivät, kirkkopoliitiikka, reformaatio		

SISÄLLYS

1. Johdanto.....	1
1.1 Tutkimuskysymys ja -menetelmä.....	1
1.2 Lähteiden, tutkimuskirjallisuuden, taustan ja päähenkilöiden kuvaus.....	3
1.2.1 Kirjalliset lähteet	3
1.2.2 Tutkimuskirjallisuus.....	3
1.3 Ruotsin poliittinen ja uskonnollinen tilanne ennen vuotta 1527.....	5
1.4 Tärkeät tapahtumat ja historialliset vaiheet 1527–1544.....	7
1.4.1 Västeråsin valtiopäiviltä 1527 saksalaiskauteen	7
1.4.2 Saksalaiskaudelta Västeråsin valtiopäiviin 1544	9
2. Ruotsin kirkkopolitiikkaan vaikuttaneita henkilöitä 1527–1544.....	10
2.1. Kustaa Vaasa (Gustaf Eriksson) Ruotsin kuningas	10
2.2 Laurentius Andreae reformaation edistäjä	12
2.3 Olaus Petri Ruotsin reformaattori.....	14
2.4 Laurentius Petri, arkkipiispa.....	15
2.5 Conrad von Pyhy kuninkaan kansleri.....	16
2.6 Georg Norman, superintendentti (kirkkoministeri)	17
2.7 Avainhenkilöt kirkkouudistusten edistäjinä	17
2.7.1 Laurentius Andreae, Olaus ja Laurentius Petri.....	17
2.7.2 Konrad von Pyhy ja George Norman.....	22
3. Valtion ja kirkon hallinnon päätökset ja toimenpiteet 1527–1544.....	25
3.1 Västeråsin valtiopäivät 1527.....	25
3.2. Örebron kirkolliskokous 1529.....	35
3.3. Strangnäsin valtiopäivät 1529.....	38
3.4. Tukholman kirkolliskokous 1531	39
3.5. Uppsalan kirkolliskokous 1536.....	40
3.5. Uppsalan kirkolliskokous 1539	41
3.6. Västeråsin valtiopäivät 1544.....	42
4. Johtopäätökset	45
5. Lähteet.....	49
6. Kirjallisuus.....	49
7. Liitteet	51

1. Johdanto

1.1 Tutkimuskysymys ja -menetelmä

Tutkin kirkkohistoriallisessa tutkielmassani Västeråsin valtiopäivien päätöksiä vuonna 1527 sekä Ruotsin kuninkaan Kustaa Vaasan ja hänen läheisten avainhenkilöidensä roolia päätösten jälkeen aina Västeråsin toisiin valtiopäiviin asti vuonna 1544. Tarkastelen myös, miten valtiohallinnon päätökset vaikuttivat kirkon päätöksiin ja hallinnollisiin toimiin, jotka vaikuttivat uskonnollisiin uudistuksiin ja katolisen kirkon asemaan Västeråsin valtiopäivien 1527 ja 1544 välisenä aikana. Muotoilen aiheesta tutkimuskysymykset. Mitä kirkkopolitiikkaa koskevia päätöksiä Västeråsin valtiopäivillä tehtiin vuonna 1527 ja sitä seuraavina vuosina, ja miten ne vaikuttivat luterilaisuuden vahvistumiseen ja siten uskonnollisiin uudistuksiin ja sen seurauksena katolisen kirkon aseman heikkenemiseen Ruotsissa ajalla 1527–1544? Millaisia lisäpäätöksiä tarvittiin vuoden 1544 valtiopäivillä kuninkaan tavoitteiden saavuttamiseksi? Selvitän myös, miten kuninkaan läheiset luottomiehet olivat mukana valtiopäivien kirkkopolitiikkaan vaikuttaneiden päätösten toteutuksessa edellä mainittujen valtiopäivien välisenä aikana.

Tutkielmani lähteenä käytän vuonna 1887 ilmestynyttä 1500-luvun valtiollisten ja kirkollisten päätösten kokoelmaa *Svenska riksdagsakter jämte andra handlingar som höra till statsförfattningens historia under tidehvarfvet 1521–1718*. Toinen lähteeni on kuningas Gustaf Erikipojan 29-osainen nidesarja *Konung Gustaf den förstes registratur* (Kuningas Kustaa I:n registratuura). Käsittelemäni asiat kronologisessa järjestyksessä alkaen Västeråsin valtiopäivistä vuonna 1527. Etsin kokousten asiatiedoista kirkkoa ja uskonnollisuutta koskevat kirjoitukset ja päätökset sekä selvitän näiden avulla, mitkä seikat vaikuttivat luterilaisuuden vahvistumiseen ja katolisen kirkon heikkenevään asemaan vuosina 1527–1544. Tutkin, millä tavalla kuninkaan apuna olleet avainhenkilöt osallistuivat kokousten organisointiin ja päätöksentekoon. Muutamilla tässä tutkielmassa esitetyillä henkilöillä on selvästi ollut erityinen asema kuninkaan luottamusmiehinä, mikä on suonut heille näkyvän aseman yleisessä historiankirjoituksessa. Apuna käytän nidekokoelmaa Kuningas Kustaa I:n registratuura, joka on koottu kuninkaan kirjoittamista tai kirjureilleen sanelemista teksteistä. Sieltä pyrin löytämään kuninkaan ajatuksia ja ehdotelmia sekä yleisiä taustoja tehtyihin päätöksiin. Jos ensisijaisesta lähteestäni löytyy puutteita tai epäselviä tulkintoja, etsin tästä apulähteestä täydennystä tutkimustani varten.

Käytän tutkielmassani alkuperäisiä ruotsinkielisiä henkilöitä. Kuninkaasta käytän kuitenkin suomenkielistä nimeä Kustaa Vaasa, vaikka Vasa (Vaasa) -nimeä hänestä alettiin käyttää vasta hänen kuolemansa jälkeen. Kustaa Vaasa -nimi on vakiintunut suomen kieleen Ruotsin hallitsijan nimenä. Tutkimuskirjallisuudessa saatetaan käyttää käsitettä uskonpuhdistus luterilaisuuden uusien oppien leviämisestä. Tässä tutkielmassa käytän siitä sanaa reformaatio. Uskonpuhdistus -sana on

tulkittu usein asenteelliseksi, koska puhdistus -käsite merkitsee monissa muissa yhteyksissä negatiivista toimintaa. Lisäksi reformaatio -sana on yleisesti käytössä nykyään erityisesti ekumeenisissa yhteyksissä. Lähteiden kieli on vanhaa 1500-luvun ruotsia ja siten vaikeasti luettavissa ja käännettävissä. Suurin osa teksteistä käsittelee asioita, jotka eivät ole missään tekemisissä kirkon ja uskonnollisuuden kanssa. Etsin kirjoituksista ne kohdat, jotka liittyvät tutkimukseni aihealueeseen. Pysin analysoimaan tekstin tarkoituksen ja sisällön mahdollisimman hyvin, vaikka sanatarkka käänös saattaa-kin jäädä puutteelliseksi. Lähdeaineiston avulla tarkastelen, mitkä Ruotsin valtaapitävien päätökset ja toimenpiteet olivat tarkoitettuja vaikuttamaan kirkkopoliittikkaan eli maallisen vallan ja kirkon hallinnon välisiin suhteisiin tarkasteltavana ajankohtana. Lähdeaineiston ja tutkimuskirjallisuuden perusteella teen johtopäätökset päätöksistä ja niiden toimeenpanoista, joilla kuningas sai aikaan muutokset kirkon hallinnossa, ja mikä johti vähitellen luterilaisuuden vahvistumiseen. Kirkkopoliittikan muutoksessa tunnetaan historiasta useita avainhenkilöitä, jotka olivat vaikuttamassa yhdessä kuningas Kustaa Vaasan kanssa tapahtumiin. Selvitän, millaisia viittauksia kohdistuu näihin henkilöihin ja heidän rooleihinsa tapahtumien kulussa. Pääosin tutkimuskirjallisuuden anti ja yleinen historia korostavat vuoden 1527 Västeråsin valtiopäivien päätöksien käännteentekevää vaikutusta Ruotsin kirkkopoliittikkaan, mitä pidän lähtökohtana tutkimukselleni. Perinteisesti Ruotsin reformaatioajan tieteellisissä tutkimuksissa on Västeråsin vuoden 1527 valtiopäiviä pidetty tärkeänä käännekohtana luterilaisuuden leviämiseksi, mutta yksityiskohtainen tutkimus päätösten täytäntöönpanosta puuttuu. Lauritz Weibul on 1900-luvun alkupuoliskolla tutkinut valtiopäivien tapahtumia, mutta vertailevaa uudempaa laajaa tutkimusta ei nähdäkseni ole.

Tässä tutkielmassa käytetyistä käsitteistä selvennystä vaativat Västeråsin resessi ja ordinantia. Västeråsin resessillä tarkoitetaan valtiopäivien päätöksiä vuonna 1527, joiden mukaan monarkia alistettiin kirkon ja kapinalliset. Kutsussaan valtiopäiville Kustaa Vaasa pyrki etsimään tukeaa Taalainmaan levottomuuksien ja kapinan ehkäisyyn. Todennäköisesti Laurentius Andreaen kirjaaman Västeråsin resessin perustana oli taitavasti laadittu kuninkaallinen lakiehdotus, joka asetti kirkon omaisuuden vastakkain kruunun varallisuuden kanssa. Niin sanottu Västeråsin ordinantia sisälsi päätösten täytäntöönpanomääräyksen, jolla Kustaa Vaasa tiukensi mielivaltaisesti päätöksiä kirjelmällään Västeråsin valtiopäivien jälkeen. Kirkon taloudellinen ja sotilaallinen valta-asema murrettiin, mikä ratkaisevalla tavalla vahvisti kruunun resursseja.

Käsitettä katolilaisuus käytän Ruotsissa vallinneesta perinteisestä paavin valtaan perustuneesta kristillisestä kirkkokäsityksestä. Uudesta Martti Lutherin Saksasta lähtöisin olevasta paaviin kohdistuneeseen kritiikkiin kohdistuneesta kirkollisesta liikkeestä käytän nimityksiä luterilaisuus tai evankelisuus. Nämähän eivät olleet tuohon aikaan vielä vakiintuneita käsitteitä.

1.2 Lähteiden, tutkimuskirjallisuuden, taustan ja päähenkilöiden kuvaus

1.2.1 Kirjalliset lähteet

Lähteeni *Svenska riksdagsakter jämte andra handlingar som höra till statsförfattningens historia under tidehvarvet 1521–1718* sisältää 3-osaisen kirjasarjan ensimmäisen ja toisen osan. Tutkimani ensimmäinen osa sisältää vuodet 1521–1544. Kirjan ovat koonneet ja toimittaneet Emil Hildebrand ja Oscar Alin. Alin on toiminut historian professorina Uppsalan yliopistossa, Ruotsin eduskunnassa, kunnallisissa luottamustehtävissä ja muun muassa sensorina. Hildebrand on työskennellyt Ruotsin kansallisarkistossa ja historian apulaisprofessorina Tukholmassa.¹

Teos sisältää Kustaa Vaasan hallinnon aikaisten valtiollisten ja kirkollisten kokousten kulkua sekä niiden puitteissa käytyä kirjeenvaihtoa ja kokousten päätöksiä. Kustaa Vaasan aikana käsikirjoitusmateriaali on ollut melko puutteellista. Kaikkia alkuperäisen parlamentin päätöslauselmia ei ole enää säilytetty tai ne ovat tuhoutuneet. Muutamien kokousten, esimerkiksi Västeråsin (1527) ja Strangnäsin (1529) valtiopäiviltä on säilynyt hyvin kirjallista materiaalia. Sen sijaan 1530-luvulla Kustaa Vaasan rekistereistä tuli vähemmän sisältörikkaita, ja vuodesta 1539 lähtien vain muutamia asiakirjoja on jäljellä parlamentin ja yleiskokouksien historiasta. Västeråsin valtiopäiviltä vuodelta 1544 on sen sijaan materiaalia runsaasti jäljellä.²

Toinen lähteeni *Konung Gustaf den förstes registratur* on 29-osainen kuningas Kustaa Vaasan kirjoitusten ja sanelujen sarja, joista tarkastelen osia 4–16 vuosilta 1527–1544. Käytän niitä apuna tulkitessani eri hallintoelimien tekemiä päätöksiä kirkollisiin asioihin. Internetissä olevia edioita pidän suhteellisen luotettavina kopioina alkuperäisistä käsikirjoituksista. Teksti on vanhaa ruotsia ja tekstien tallentaja on Ruotsin kansallisarkisto (Riksarkivet), mitkä lisäävät aineiston luotettavuutta.

1.2.2 Tutkimuskirjallisuus

Tutkimuskirjallisuutena käytän tässä tutkielmassa seuraavia teoksia, jotka käsittelevät reformaatiota Ruotsissa ja myös Suomessa, joka kuului 1500-luvulla Ruotsin valtapiiriin. Ensimmäisenä teoksena esittelen Petri Karosen kirjan *Pohjoinen suurvalta, Ruotsi ja Suomi 1521–1809*. Teos etenee järjestelmällisesti sekä kronologisesti ja käsittelee valtiollisia ja poliittisia tapahtumia. Poliittisten ja valtiollisten tapahtumien lisäksi Karonen käsittelee ajanjakson maailmankuvaa, yhteiskunnallisia oloja, uskontoa ja taloutta. Kirjan hyvänä puolena ovat huolelliset lähdeviitteet ja kattava kirjallisuusluettelo. Kattavien viittausten ansiosta on helppo syventyä mielenkiintoisiin aiheisiin tarkemmin.

¹ Hildebrand (s.a.); Boëthius. S.J. (s.a.).

² Hildebrand & Alin 1887, VIII-IX.

Viitteissä esitellään kyseessä olevasta aiheesta käytyä tieteellistä keskustelua ja eri tutkimussuuntauksia sekä eri tutkijoiden tutkimustuloksia ja mielipiteitä. Petri Karonen on Jyväskylän yliopiston Suomen historian professori. Hän on erityisesti Ruotsin historian asiantuntija.

Toinen tutkimuskirjallisuuteen luettava kirja on Magnus Nymanin teos *Hävinneiden historia*. Sen alkuperäinen ruotsinkielinen nimi on *Förlorarnas historia*. Teos esittelee katolisten elämää ja sen muutoksia Ruotsi-Suomessa Kustaa Vaasasta kuningatar Kristiinaan. Hävinneiden historia tuo Pohjois-Euroopan historiasta esille katolisen näkökulman reformaation alkuajan Ruotsissa ja Suomessa. Kirjan kirjoittaja Magnus Nyman on ruotsalainen katolinen pappi ja Uppsalan yliopiston aate- ja oppihistorian professori. Hänen tarkoituksenaan on tasapainottaa reformaation ajan historiallisia näkökulmia tuomalla esiin hävinneen puolen todellisuutta sekavassa kirkkopoliittisessa tilanteessa.

Västeråsin valtiopäiviä käsittelevänä tutkimusartikkelina käytän Lauritz Weibullin (1873–1960) tutkimusta *Västerås riksdag 1527*, joka on esitetty teoksessa *Stockholms blodblad och andra kritiska undersökningar*. Teos on julkaistu vuonna 1965, mutta artikkeli on kirjoitettu jo vuonna 1937.

Weibull on työskennellyt muun muassa Lundin yliopiston historian professorina. Häntä kutsutaan usein urauurtavaksi lähdekriitikoksi. Metodiaan hän kutsui "historiallis-kriittiseksi" menetelmäksi. Hän ei tuonut Ruotsiin historiallista lähdekriittistä tutkimusmenetelmää, mutta hänen teostaan *Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000* (1911) pidetään lähtökohtana keskustelulle tieteellisistä ihanteista ja historioitsijoiden lähestymistavoista. Lauritz Weibull hyökkäsi perinteisiä lähteiden yhdenmukaistamisen tutkimuskäytäntöjä vastaan. Hän ei hyväksynyt sitä, että päättely olisi osa nykyaikaista historian tutkimusta. Sen sijaan hän korosti, että tosiasioista olisi pidettävä kiinni ja jokainen lausunto testattava. Ainakin kahta toisistaan riippumatonta lähdettä tarvitaan historiallisen tosiasian selvittämiseen. Nämä vaatimukset täyttyvät harvoin muinaisissa ja keskiaikaisissa tutkimuksissa. Weibullin kollegoiden mielestä hänen vaatimuksensa olivat liian tiukkoja, ja he reagoivat hänen haluttomuuteensa kuvata tapahtumien hyväksyttävää ja oletettavaa kulkua. Hän kuitenkin puolusti asemaansa muun muassa kirjassaan *Historisk-kritisk metod och nordisk medeltidsforskning* (1913) sekä lukuisissa artikkeleissa.³

Weibull on käyttänyt Västeråsin valtiopäivien tutkimuksessa saatavissa olevia asiakirjoja, jotka on voitu yhdistää suoraan valtiopäivien tapahtumiin. Aikaisemmin on väitetty, että tämä materiaali on erittäin puutteellista. Se, mitä on säilynyt, ovat viralliset kutsukirjeet valtiopäivien edustajille, kuninkaalliset esitykset, säätyjen vastaukset, parlamentin päätökset Västeråsin ressessissä, ordinaantia ja muut asiaan liittyvät selvitykset. Itse asiassa kaikki tärkeät päätöksiin liittyvät asiakirjat ovat Weibullin mukaan olemassa. Hän ei epäile tämän lähdemateriaalin aitoutta, mutta hän ei perustele

³ Wallete 2009.

kantaansa siihen, että kaikki historiallisesti tärkeä materiaali on säilynyt. Materiaali, joka on itse menneisyyden jäännös, on Weibullin mielestä luotettavaa. Tämän virallisen aineiston lisäksi valtiopäivien historiasta löytyy myös puhtaita narratiiveja. Näiden lähteiden tärkein anti on yksityiskohtien kuvaus, jota on Västeråsin piispan Peder Swartin kronikassa vuodelta 1560. Kyseisen kirjoituksen historiallista arvoa ei ollut Weibullin aikaan vielä vahvistettu. Hänen historiallinen tutkimuksensa perustuu asiakirja-aineistoon, josta haetaan uusia näkemyksiä, ja jossa myös Swartin kronikka on edustettuna.⁴

Koko tutkielmassani kuvattua ajanjaksoa käsittelevä tutkimus on vuonna 2010 ilmestynyt Martin Berntsonin (1972–) teos *Mässan och armborstet, uppror och reformation i Sverige 1525–1544*. Martin Berntson on Göteborgin yliopiston uskontotutkimuksen ja teologian professori, joka on keskittynyt kirkon historiaan. Hänen tutkimusintressinsä ovat pääosin keskittyneet varhaisen nykyajan kirkon historiaan Ruotsissa ja muissa Pohjoismaissa.

1.3 Ruotsin poliittinen ja uskonnollinen tilanne ennen vuotta 1527

Tanskan kuninkaan Kristian II:n Ruotsin valloituksen syksyllä 1520 ja siitä marraskuussa seuranneen Tukholman verilöylyn jälkeen alkoi kapinahenki uutta vallanpitäjää kohtaan kasvaa ja aiheuttaa suoranaista tanskalaisvihaa. Ruotsalaisten kapinan johtohenkilönä oli verilöylyssä surmatun valtaneuvos Erik Johanssonin poika Gustaf Eriksson (1496–1560), josta tuli myöhemmin kuningas Kustaa Vaasa. Tanskalaiset saatiin hänen johdolla ajettua maasta, ja Tanskan sisäisten levottomuuksien takia Kristian II joutui lähtemään sieltä. Gustaf Eriksson sai tuekseen hansakaupunki Lyypekin laivaston. Lyypekki toivoi saavansa Tanskan ja Ruotsin välille rauhan lähinnä kaupankäynnin turvaamiseksi. Gustaf valittiin vuonna 1521 Ruotsin valtionhoitajaksi ja vuonna 1523 kuninkaaksi tanskalaisten hallitseman viimeisen alueen, Tukholman, antauduttua. Ruotsi oli sodan kestäessä velkaantunut Lyypekille, ja se joutui myöntämään sille tullivapauksia, ja Ruotsin ulkomaankauppa sidottiin kokonaan Lyypekin hallintaan. Näiden tapahtumien seurauksena Ruotsi irrottautui pohjoismaisesta Kalmarin unionista ja suuntautui ulkopoliittikassaan kohti Lyypekkiä.⁵

Tanskan kuninkaan Kristian II:n järjestämät teloitukset Tukholman verilöylyn yhteydessä heikensivät osaltaan kirkon valtaa. Verilöylyssä sai surmansa kaksi piispaa ja se tahrasi tuolloisen arkkipiispan maineen ja kunnioituksen, koska hän oli toiminut yhdessä kuninkaan kanssa tuomion julistajana. Suhteet paaviin katkesivat vuonna 1524, joka on merkittävä vuosi Ruotsin reformaation alkuvaiheille, koska silloin esimerkiksi Olaus Petri tuli yhtä aikaa sekä Tukholman Suurkirkon (Storkyrkan) saarnaajaksi ja kaupunginkirjuriksi. Tutkimusten mukaan erityisesti Tukholman ja jonkin verran muidenkin kaupunkien merkitys reformaatioajattelun edistäjinä tähän aikaan on merkille

⁴ Weibull 1965, 184–185

⁵ Karonen 2014, 69–71.

pantavaa. Uuden opin Ruotsin valtakuntaan toi hyvin pieni joukko, sillä alkuvaiheessa olivat kysymyksessä vain muutamat miehet, jotka enimmäkseen toimivat Kustaan kuninkuuden aikana pääkaupungin asemansa vakiinnuttaneessa Tukholmassa. Aikaisemmin alueellisesti hajanainen kirkon korkein hallinto alkoi keskittyä Tukholmaan ja kiinteytyi 1520-luvun kuluessa.⁶

Nuoren kuninkaan, joka Strängnäsissä vuonna 1523 pidetyssä kuninkaan vaalissa oli vasta 27-vuotias, oli pakko taloudellisen ahdingon puristuksessa pyrkiä turvaamaan valtakunnan talous. Hän kiinnitti silloin huomionsa rikkaaseen katoliseen kirkkoon. Hän totesi, että: ”Hädässä kaikkien pitää kantaa kuormaa, olkoot ne kirkkoja, luostareita, munkkeja tai pappeja.”⁷ Kirkko omisti tuolloin 21 prosenttia verotettavasta maasta. Kirkolla oli myös oikeus verottaa kymmenykset kansalaisten tuloista. Kirkolla oli enemmän tuloja kuin valtiolla, mutta sen huolena oli myös yhteiskunnallisia vastuita, kuten sairaanhoito, vanhustenhoito ja koulutusjärjestelmä. Seurakuntia oli noin 2000, ja niiden hallinto maksoi myös huomattavan paljon. Piispat olivat valtakuntaneuvoston jäseniä ja heillä oli näin valtaa myös maallisessa hallintojärjestelmässä. Hengellinen ja maallinen elämänalue, kirkko ja valtio olivat jo pitkän historian ajan olleet toistensa yhteydessä. Kuningas halusi kruunulle oman osansa kirkon rikkauksista. Erityisesti Piispa Hans Brask oli muutosten kannattaja kaupan ja talouden sektoreilla. Hän tahtoi lopettaa lyypekkiläisen kauppamonopolin ja oli kiinnostunut satamien ja kanavien rakentamisesta ja kaivostoiminnan kehittämisestä. Monet katolisen kirkon johtomiehet painottivat kreikan ja klassisen latinan opintojen tärkeyttä, mutta keskustelivat myös Raamatun käännösuunnitelmista ja muista uudistuksista. Kirkon johdossa oli taloudellista osaamista ja aloittekykyä, joita ei ollut valtion hallinnon puolella. Kirkon suuresta kansainvälisestä organisaatiosta tuli uhka Ruotsin kruunulle. Kuningas tavoitteli kirkon taloudellisen vallan supistamista ja pyrki siirtämään asiantuntijatietoa kirkolta valtiolle. Tavoitteen saavuttamiseksi oli tarkoituksenmukaista pienentää kahta kirkon tärkeintä johtoelintä, eli tuomikapitulia ja luostareita.⁸

Kustaa Eerikinpojan kuninkaaksi julistamisen suoritti arkkidiakoni Laurentius Andreae (1470-luku–1552), josta pian kruunauksen jälkeen tuli kuninkaan kansleri. Ilmeisesti juuri Laurentiuksen suosituksesta kuningas asetti Strängnäsän tuomiokoulun opettajan ja diakonin Olaus Petrin Tukholman kaupunginkirjurin virkaan ja samalla Suurkirkon saarnaajaksi. Laurentiuksella oli huomattava kirkollinen virka, mutta hän omasi merkittävät valtiomiestaidot, joita hän oli käyttänyt esimerkiksi neuvotteluissa Tanskan hallinnon ja Roomassa paavin kanssa. Uskonnolliset motiivit eivät olleet pääasiallinen syy siihen, että kuningas otti Olaus Petrin palvelukseensa. Hänen tarkoituksensa oli tehdä helpommaksi suunnittelemansa kirkonvastainen politiikka. Laurentius Andreae ja Olaus Petri

⁶ Karonen 2008, 2.

⁷ Nyman 2009, 37.

⁸ Nyman 2009, 37–39.

olivat nyt kuninkaan lisäksi avainasemassa kirkon tulevalle kehitykselle, johon tärkeimpinä vaikuttivat Västeråsin valtiopäivillä vuonna 1527 tehdyt päätökset.⁹

1.4 Tärkeät tapahtumat ja historialliset vaiheet 1527–1544

1.4.1 Västeråsin valtiopäiviltä 1527 saksalaiskauteen

Kun Kustaa Vaasa nousi valtaan vuonna 1523 ja tanskalaisvalta päättyi, siitä aiheutui suuria vaikeuksia katoliselle kirkolle. Ruotsin hallinnon ja paavin välit menivät kokonaan poikki, kun kuningas kieltäytyi maksamasta paaville niin sanottuja annattimaksuja, joita oli tapana maksaa piispanvirkojen täytön yhteydessä. Ne olivat jonkinlaisia provisioita, joiden suuruus vastasi piispan vuotuista palkkaa. Nämä toimenpiteet olivat Kustaa Vaasan puolelta todennäköisesti hyvinkin suunnitelmallisia, sillä hän oli jo aikaisemmin tutustunut Olaus Petriin ja Laurentius Andreaeen, jotka olivat kovia uuden luterilaisen opin kannattajia. Toisaalta Ruotsin hallinto kärsi myös kassavajeesta, mikä pakotti kuninkaan välttämään ylimääräisiä kuluja, jotka menisivät paavin pohjattomaan kassaan.¹⁰

Laurentius Andrae kunnostautui erityisesti, kun laadittiin kirkkopoliitiikan suuntaviivoja. Uuden suuntauksen mukaan kirkko oli uskovien yhteisö, jonka omaisuus oli kansan varallisuutta. Piispoja ei pidetty enää kirkon vallan pitäjinä vaan sen palvelijoina ja varallisuuden hoitajina. Köyhien auttamista pidettiin myös kunnioitettavampana kuin loisteliiden rakennusten rakentamista. Näin ensimmäiset merkit reformaatiosta olivat olemassa jo 1520-luvun alkupuolella ennen Västeråsin valtiopäiviä.¹¹

Västeråsissa vuonna 1527 Kustaa Vaasa sai merkittävän voiton kirkosta. Siellä koollekutsutut säädyt laativat voimakkaan painostuksen ja propagandan avulla Västeråsin resessin, jolla kirkon poliittista ja taloudellista valtaa pyrittiin murtamaan. Resessin mukaan kirkolle tärkeät piispanlinnat tuli luovuttaa kruunulle, joka myöhemmin tuhosi niistä suuren osan. Tämä koitui myös Turun piispan hallitsemien Kuusiston piispanlinnan kohtaloksi. Piispoilta vietiin oikeus pitää yllä sotilaallista turvajoukkoa, jolloin kirkon sotilaallinen mahti luhistui. Hengellisten johtajien oikeus osallistua valtaneuvoston kokouksiin lakkautettiin, mikä vei mennessään piispojen poliittisen vaikutusvallan. Kirkko joutui luovuttamaan liikenevän varallisuutensa kertyneen suuren valtionvelan maksumun. Kirkon omaisuus, luostarien varallisuus, maaomaisuus ja osa piispojen ja pappien yksityisomaisuudesta siirrettiin kruunun hallintaan. Merkittävintä oli, että kirkon veronkanto-oikeus siirrettiin kruunun tehtäväksi. Kustaa Vaasa varmisti myös aateliston tuen, kun hän lupasi palauttaa sille räls-sitilat, jotka olivat muuttuneet kirkon omaisuudeksi vuoden 1454 jälkeen. Näitä toimenpiteitä alettiin

⁹ Murray 1966, 23–24.

¹⁰ Karonen 2014, 73.

¹¹ Karonen 2014, 74.

nimittää kirkkoreduktioksi, joka alkoi sotalainoina ja jatkui väliaikaisena verottamisena. Se johti lopulta vakinaiseen verottamiseen ja kirkon omaisuuden peruuttamiseen. Valtiopäivillä säädetty Västeråsin ordinantia täydensi edellisiä päätöksiä, ja se heikensi lisää kirkon asemaa ja lisäsi kruunun vaikutusvaltaa. Kirkon organisaatioon ei tehty muutoksia, mutta se irrotettiin paavin johdosta. Kuningas vahvisti piispojen virat ja erotti kaikki kelpaamattomiksi arvioimansa kirkonmiehet. Samassa yhteydessä rajoitettiin kirkollista tuomiovaltaa ja pannaan julistamisen oikeutta. Vuoden 1527 Västeråsin ordinantian perusteella valtiovalta sai käytännössä haltuunsa kirkon tulot.¹²

Uskonnollisesta näkökulmasta edettiin poliittisia ja taloudellisia päätöksiä varovaisemmin. Päätöksissä todettiin, että Jumalan sana on tästä lähtien saarnattava puhtaasti. Luostarit saivat jatkaa edelleen toimintaansa ja pappien selibaattimääräykset pidettiin voimassa vielä jonkin aikaa. Sekä Ruotsissa että silloisen Suomen alueella alettiin saarnata kansankielellä vasta 1530-luvulla, mihin olivat suuresti vaikuttamassa Olaus Petrin kansankielistä saarnaa puolustavat kirjoitukset. Kansalaisille, ennen kaikkea tavalliselle rahvaalle, katolisuudesta luterilaisuuteen siirtyminen ei hengelliseltä kannalta merkinnyt kovinkaan paljon. Jo siihen asti papit olivat toimineet kansankielellä erityisesti virallisten tilaisuuksien ulkopuolella. Pääosin vain jumalanpalvelukset oli toimitettu latinaksi. Tärkeimmäksi messun elementiksi muodostui kirkkoreduktiossa kansankielinen saarna. Valtiovalta kuitenkin vaikutti huomattavasti papistoon, jonka kautta kruunun vaatimuksia kanavoitiin alamaisille. Kansa mielsi papiston maallisen esivallan apulaiseksi. Toisaalta muutokset eivät juurikaan huonontaneet papiston taloudellista asemaa. He saivat edelleen kantaa kolmasosan pitäjänsä kymmenysveroista.¹³

Katolinen näkökulma Västeråsin valtiopäivien päätöksiin tarkoittaa toimenpiteitä, jotka käytännössä veivät reformaation asiaa eteenpäin. Luostarit saattoivat jatkaa edelleen toimintaansa, mutta levottomien aikojen vuoksi ne velvoitettiin majoittamaan palkattuja sotureita. Luostarien taloudellinen toiminta annettiin kuitenkin maallikoiden tehtäväksi, sillä valtiovalta ei luottanut apotteihin, jotka olivat antaneet maatilojensa autioitua. Siksi nyt tarvittiin apua luostarien elinvoiman säilyttämiseksi. Tästä voidaan päätellä, että luostareita ei ollut tarkoitus lakkauttaa. Lisäksi kerjäläismunkit saivat jatkossa lähteä rahankeruuseen omille alueilleen vain kaksi kertaa vuodessa ja korkeintaan viideksi viikoksi kerrallaan. Päätöksen takana oli se, että kerjäläismunkit olivat tehneet matkoillaan petoksia ja juonittelua hallintoa vastaan. Mitään ei kuitenkaan puhuta kerjäläissäöntökuntien lakkauttamisesta. Valtiopäivät päättivät myös, että kruunu sai käyttää piispanlinnoja lainana siihen asti, kunnes ne oli kunnostettu. Piispojen taloudellisia oikeuksia rajoitettiin, mutta ei kyseenalaistettu heidän hengellistä valtaansa tai paavia kohtaan tunnettavaa lojaalisuutta. Västeråsissa tehdyt päätökset eivät

¹² Karonen 2014, 74–75.

¹³ Karonen 2014, 75–76.

sisältäneet vielä kirkon varallisuuden omistusoikeuden siirtymistä kruunulle, ainoastaan hallintaoikeus. Valtiopäivillä hyväksyttiin lisäksi päätös, että Jumalan Sanaa tuli saarnata puhtaasti koko valtakunnassa. Ei kukaan pappi varmaan ollut sitä mieltä, että aikaisemmin saarnat olisivat olleet epäpuhtaita. Sekä neuvosto että talonpojat halusivat, että saarnaa koskevaan päätöslausemaan liitetään kehoitus säilyttää vanhat hyvät kristilliset tavat. Tämän lauseen kuningas kuitenkin pyyhki pois sekä valtiopäivien päätöksestä (resessistä) että kokousta käsittelevästä kirjeestä, joka julkaistiin neuvoston nimissä.¹⁴

1.4.2 Saksalaiskaudelta Västeråsin valtiopäiviin 1544

Ruotsiin värvättiin 1530-luvun lopulla saksalaisia virkamiehiä. Tämä johtui siitä, että hallinnon kirkkoon kohdistuneiden toimenpiteiden vuoksi oli koululaitos kärsinyt kovasti kirkon taloudellisten perusteiden murtumisesta, mikä vaikutti suuresti korkeimpaan opetukseen. Kirjastojen hävittäminen oli kova isku opetustoimille. Koulujen taantumiseen vaikutti myös se, että kansalaiset eivät enää lähettäneet lapsiaan opetukseen, koska he vastustivat kirkon uutta oppia. Aatelisto taas ei ollut kiinnostunut teoreettisesta kouluopetuksesta, vaan sen ihanteena oli sodankäynnin taitojen hankkiminen. Saksalaiset virkamiehet todettiin ylivoimaisiksi käytännöllisen pätevyytensä vuoksi. Saksalaiskauden aikana kokeiltiin vielä aikaisempaa tiukempaa kirkkopoliittikkaa, jonka ajatuksena oli kirkon täydellinen alistaminen valtiolle ja reformaation vakiinnuttaminen. Saksalaisille viranhaltijoille oli yhteistä se, että he kannattivat hallitsijan itsevaltiutta ja ehdotonta ruhtinasvaltaa. Kuninkaan kansleriksi nimitettiin tällöin Conrad von Pyhy, jonka johdolla uudistuksia alettiin panna toimeen.¹⁵

Myöhemmin puututtiin erityisesti jumalanpalveluksen sisältöön ja haluttiin edetä edellistä kirkkoreduktiotakin pidemmälle. Tehtävää määrättiin suorittamaan pommerilainen aatelimies Georg Norman, joka nimitettiin kirkon toiminnoista vastaavaksi superintendentiksi. Hänen johdolla kirkon perinteiset kalleudet luetteloidtiin ja takavarikoitiin kruunun hallintaan. Tarkoituksena ei ollut vain valtion omaisuuden kartuttaminen, vaan perimmäisenä ajatuksena lienee ollut katolisista vaikutuksista ja tavoista eroon pääseminen. Samoihin tapahtumiin liittyi kirkkojen sisustuksen muuttaminen luterilaisuuden näkemysten mukaisiksi. Takavarikoinnit kasvattivat valtion tuloja ja omaisuutta ja ne kohdistuivat myös Suomen alueen kirkkojen varallisuuteen. Kirkon toiminta oli muuttumassa vähitellen luterilaisuudeksi.¹⁶

Norman alkoi myös toteuttaa niitä epäselviä päätöksiä, joita oli tehty Västeråsissa (1527), Örebrossa (1529) ja Uppsalassa (1536). Västeråsin päätös piispojen linnojen lainaamisesta tulkittiin nyt, että linnat takavarikoidaan kruunun käyttöön. Uppsalan päätöksen sivulause pappien

¹⁴ Nyman 2009, 68–69.

¹⁵ Karonen 2014, 82–83.

¹⁶ Karonen 2014, 89.

naimisiinmenosta määritettiin nyt niin, että selibaatti on lopetettu. Piispojen valtaan perustuva rakenne kirkon hallinnossa tuli muuttaa ja evankeliumin julistaminen tarkoitti luterilaisuuden opin mukaista julistamista. Västeråsin valtiopäivät vuonna 1544 säätivät vielä lisäksi, että pyhiinvaellukset, vihkivesi, suola, vahan suitsutus ja monstranssin käyttö olivat siitä lähtien kiellettyjä. Jumalanpalvelusuudistus eteni kuitenkin varovaisemmin. Papit saivat toistaiseksi viettää päivittäistä messua, jossa ei ollut ehtoollisella kävijöitä. Lisäksi laulettu latinalainen päämessu oli sallittu. Tärkeää oli, että papit korostivat saarnoissaan esivallan kunnioittamisen merkitystä.¹⁷

Uusi kirkkopoliitikka ja kirkon omaisuuden takavarikointi sekä yleinen talouspolitiikka synnyttivät kapinahenkeä kansalaisissa. Tyytymättömyys huipentui kesällä 1542 niin sanotuksi Dacken kapinaksi (Dacken sota) Smoolannissa, josta suurimmat uudistukset oli kruunun toimesta aloitettu. Kapinan itseoikeutettuna johtajana toimi Nils Dacke -niminen talonpoika. Kapina sisälsi myös ulkopoliittisia elementtejä, kun saksalaiset ruhtinaat antoivat hiljaisen hyväksymisensä Dacken toimille. Kapina saatiin kuitenkin tukahdutettua vuonna 1543, kun kuninkaan joukot väkivallalla ja propagandalla saivat aiheutettua epäsuopua kapinallisten keskuudessa. Tämän jälkeen Conrad von Pyhy joutui kuninkaan epäsuosioon ja menetti virkansa. Hän joutui pitkäksi aikaa vankilaan. Nämä tapahtumat lopettivat saksalaiskauden Ruotsin valtakunnassa.¹⁸

2. Ruotsin kirkkopoliikkaan vaikuttaneita henkilöitä 1527–1544

2.1. Kustaa Vaasa (Gustaf Eriksson) Ruotsin kuningas

Kustaa Vaasan (1496–1560) vanhemmat olivat Sturen sukuista Ruotsin ylhäisaatelia. Kustaa opiskeli Uppsalassa vähän aikaa ja liittyi 18-vuotiaana valtionhoitaja Sten Sture nuoremman henkilöstöön. Hän osallistui tietävästi Tukholman puolustukseen kuningas Kristian II:ta vastaan ja toimi lipunkantajana Brännkyrkanin kahakassa 1518. Rauhan tultua Ruotsi joutui luovuttamaan panttivankeja Tanskaan, jonne Kustaa joutui lähes vuoden ajaksi, mutta onnistui pakenemaan. Hän oleskeli talvikauden 1519–1520 maanpaossa Lyypekissä. Yleisestä armahduksesta huolimatta hän ei osallistunut kuningas Kristianin kruunajaisjuhliin Tukholmassa marraskuussa 1520. Kruunajaisten yhteydessä kuningas järjesti Tukholman verilöylyksi kutsutun joukkosurman kostoksi Ruotsin aatelille ja porvaristolle. Muodollinen syy verilöylyyn oli oikeuden mukaan kerettiläisyys. Teloituksissa menettivät henkensä muun muassa Kustaan isä ja lanko. Hänen äitinsä ja kaksi sisartaan kuolivat vankeudessa. Hänestä itsestään tuli verilöylyn jälkeen takaa-ajettu kapinallinen, jonka Taalainmaan kaivosmiehet ja talonpojat 1521 valitsivat johtajakseen.¹⁹

¹⁷ Nyman 2009, 75.

¹⁸ Karonen 2014, 89–90.

¹⁹ Ylikangas & Tarkiainen 2018.

Kustaa Vaasa on usein esitetty vallantavoittelijana, jota kannusti viha Tanskan kuningasta kohtaan. Hänen hallitessa kuninkaana 1523–1560 pantiin alulle monta pitkään vaikuttanutta kehitysuuntaa. Ruotsi muutettiin tällöin perintömonarkiaksi. Lisäksi Kustaa erotti Ruotsin Kalmarin unionista ja samalla Tanskan alaisuudesta. Ruotsissa toteutettiin uskonnollinen reformaatio ja luotiin perusta itsenäiselle kansallisvaltiolle. Kristian II:n politiikka aiheutti Ruotsille suuret velat Kustaa Vaasan kannettavaksi. Niin sanotut Lyypekin lainat eli velkaantuminen Lyypekin hansakaupungille antoivat Kustalle oikeuden kajota rikkaan katolisen kirkon omaisuuteen. Kirkko omisti valtakunnan maaomaisuudesta noin viidenneksen ja lisäksi valtavan määrän erilaisia arvoesineitä. Aluksi puhuttiin vain lainoista, jotka oli tarkoitus maksaa joskus takaisin. Vuodesta 1526 lähtien puututtiin kymmenysveroihin, kirkon parhaimpaan tulolähteeseen. Tämä merkitsi lähes avointa sodanjulistusta kirkolle. Västeråsin valtiopäivillä 1527, jotka olivat ensimmäiset varsinaiset valtiopäivät, tehtiin osittain tulkinnanvarainen päätös uskonpuhdistuksen ja kirkkouudistuksen aloittamisesta. Kustaa murskasi piispojen vallan valtaneuvostossa ja kohotti samalla kruunun ja kuninkaan omaa taloudellista asemaa. Kustaa hankki omistukseensa huomattavan maaomaisuuden, josta noin puolet oli kirkolta takavarikoitua. Omaisuus käsitti muun muassa noin 5000 tilaa. Kun Laurentius Petri, Olaus Petrin veli, nimettiin vuonna 1531 Ruotsin arkkipiispaksi, katkaistiin virallisesti yhteydet Roomaan ja paaviin. Kuningas oli ottanut paavilta piispojen nimitysoikeuden ja ylimmän päätäntävällän kirkossa. Kuningas vei piispoilta myös oikeuden nimittää papit. Kirkko joutui itse huolehtimaan pyhien kirjojen kääntämisestä kansan kielelle. Tehokkaan kanslian rakentamiseen oli ryhtynyt saksalainen Conrad von Pyhy, joka oli nimitetty kuninkaan kansleriksi 1538. Hän oli koulutukseltaan juristi ja hankkinut kokemusta sekä keisari Karl V:n että kuningas Ferdinandin palveluksessa. Kansliaan perustettiin saksalainen osasto huolehtimaan ulkomaan kirjeenvaihdosta. Samalla valtaneuvosto muutettiin hallituneuvostoksi. Myös Ruotsin kirkko sai vähäksi aikaa saksalaisen johtajan, kun Martin Luther lähetti Wittenbergistä pommerilaisen teologin Georg Normanin Kustaan käyttöön.²⁰

Uudistukset määrittivät uudelleen käsitykset kuninkaanvallasta. Kuningas kohosi pysyvästi alamaisten herraksi ja käskijäksi. Kustaa kiisteli entisen kanslerinsa ja Ruotsin uskonpuhdistajan Olaus Petrin kanssa 1520- ja 1530-luvulla käsityksestä kuninkaanvallasta. Olaus Petri oli omaksunut protestanttisen ideologian Wittenbergissä ja tuki vahvasti Kustaata, joka ajoi uskonnollista reformaatiota Ruotsissa. Olaus sai jopa kunnian saarnata kuninkaan kruunajaisjuhlissa 1528. Kun Kustaa sitten ryhtyi kirkkouudistukseen ja kukisti verisesti hänen valtaansa vastaan aloitetut kapinat, Olaus muutti käsitystään. Hän kirjoitti kuuluisat tuomarinohjeensa kritisoidakseen kuninkaan omavaltaista vallankäyttöä. Hallitsijan tehtävänä oli rauhan, oikeuden ja oikean opin ylläpitäminen maassa. Kustaa vastasi kritiikkiin hankkimalla Olaus Petrille kuolemantuomion oikeudessa, jonka jäsenet hän itse

²⁰ Ylikangas & Tarkiainen 2018.

nimesi, muotoili syytteen, toimi syyttäjänä ja käytti tuomiooperusteena omaa lakiaan. Myöhemmin Kustaa armahti Olauksen, koska Tukholman kaupunki lupautui maksamaan valtavan suuret sakkolunnaat Olauksen hengen säästämiseksi.²¹

Kustaa Vaasa johti valtakuntaansa kuten tiluksiaan valvoen henkilökohtaisesti voutejaan pienissäkin asioissa. Kuningas jätti toimenpiteittensä valtio-opillisen puolustelun kanslereidensa Laurentius Andreaen, Conrad von Pyhyn ja Georg Normanin tehtäväksi. Hän johti valtakuntaa uupumattomasti luottaen käytännöllisiin kykyihinsä, hyvään muistiinsa ja karkeaan huumoriinsa. Gustafin aikana kehittyi useita kapinaliikkeitä, kuten Taalain junkkarikapina 1528, Länsi-Götanmaan herrakapina 1529, kellokapina 1530, uusi Taalain kapina 1533 ja Dacken sota Smålannissa 1542–1543. Lisäksi hänellä oli henkilökohtaisia vihamiehiä kotimaassa ja ulkomailla.²²

Ulkopolitiikassa Kustaan tavoitteena oli turvata rauha naapureiden kanssa. Hän teki liitosopimuksen Tanskan kanssa vuonna 1541, joka jatkui huolimatta valtakuntien välisten suhteiden heikkenemisestä hänen hallituskautensa loppuun asti. Saksan protestanttiseen ruhtinasliittoon Kustaata ei koskaan hyväksytty. Ruotsi joutui raja-alueiriitojen takia sotaan Venäjän kanssa vuonna 1555. Kustaa siirtyi itse Suomeen. Venäläisten hyökkäys tammikuussa 1556 Viipuria ja Savonlinnaa vastaan kuitenkin epäonnistui. Sota painoi Kustaata kovasti, kun sotakulut näyttivät kohoavan korkealle. Suuri helpotus tuli keväällä 1557, kun sotatila Venäjän kanssa päättyi 40 vuoden ajaksi. Kustaan ulkopolitiikalla oli myös aktiivinen puoli, joka perustui kauppapoliittisiin tavoitteisiin. Kaupalle oli löydettävä uusia myyntialueita ja pystyttävä toimittamaan maahan tarvittavat tuontitavarat. Tämän vuoksi hän solmi yhteyksiä länteen eli Hollantiin, Ranskaan ja Englantiin. Viimeisinä vuosina Kustalle tuli terveysongelmia, muun muassa näkö alkoi heikentyä, ja hän kuoli 29.9.1560 Tukholmassa.²³

2.2 Laurentius Andreae reformaation edistäjä

Laurentius Andreae (Lars Andersson) n. 1470-1552) kirjoittautui Rostockin yliopistoon vuonna 1498 ja valmistui maisteriksi Leipzikin yliopistosta. Vierailtuaan Roomassa hän sai arvonimen "publicus apostolica auctoritate nuntius". Laurentius osallistui Tukholman verilöylyä edeltävään kerettiläistuoimioistuimeen vuonna 1520. Hän toimi vuosina 1518–1534 arkkidiakonina Strängnäsissä ja Uppsalassa. Hän osallistui vuoden 1523 kuninkaan vaaliin seremoniamestarina ja hänestä tuli kuningas Kustaa Vaasan sihteeri samana vuonna. Valtakuntaneuvoston jäsenenä hän toimi vuodet 1524–1531. Vuonna 1531 hänet erotettiin neuvoston jäsenyydestä ja tuomittiin vuonna 1540 yhdessä Olaus Petrin

²¹ Ylikangas & Tarkiainen 2018.

²² Ylikangas & Tarkiainen 2018.

²³ Svalenius s.a.

kanssa kuningasta vastaa tehdystä rikoksesta kuolemaan, mutta hänet armahdettiin. Hänellä oli läheiset suhteet Olaus Petriin, jonka hän tapasi Strängnäsin tuomiokapitulissa. Laurentius sai luterilaisen uskon vaikutteet ja opin nimenomaan Olaukselta. Laurentius halusi rakentaa evankelisen luterilaisen kirkon, mutta kuningas Kustaa Vaasa halusi pääasiassa ottaa katolisen kirkon taloudellisen ja poliittisen vallan haltuunsa. Laurentius kritisoi hänelle asetettua kirkon kirousta ja hän halusi eteläsakslaisen mallin mukaan suunnitella parannuksia seurakunnan jumalanpalveluksiin. Hän oli yksi johtavista kirkkopolitiikoista varhaisessa Ruotsin reformaatiossa.²⁴

Ratkaisevaa Laurentiuksen tulevalle uralle oli tutustuminen ja osallistuminen reformaatioon. Luterilaisen opin tärkein välittäjä oli Olaus Petri, joka aloitti uudistamistoimintansa Strängnäsissä. Havaittuaan "totuuden" Lutherin opetuksissa pyhistä kirjoituksista ja ihmisen vanhurskauttamisesta uskon kautta oli Laurentius Linköpingin piispan Hans Braskin mukaan saanut tartunnan luterilaisesta harhaopista. Hänen vaalipuheenaan oli: "Uusi kansa saa uusia tapoja ja uudet tavat vaativat uusia lakeja²⁵." Pian Strängnäsin vuoden 1523 kuninkaallisten vaalien jälkeen Laurentius osallistui Uppsalan ja Västeråsin piispojen nimitystilaisuuksiin, joista hän laati allekirjoituksellaan varustetut kirjeet paaville pyytämällä vahvistusta valituille piispoille. Hän huolehti myös annuittimaksujen lähettämisestä. Annuittimaksut olivat kirkon paaville lähettämiä vuosimaksuja. Neljästä valitusta piispasta paavi vahvisti vain Petrus Magnin vaalin Västeråsissa, koska tämä itse maksoi vaaditut annuittimaksut. Arkkipiispaksi valittu Johannes Magnus nimitettiin samaan aikaan hiippakunnan johtajaksi. Laajassa uudistussuunnitelmassaan, joka esiteltiin neuvoston kokouksessa Vadstenassa vuonna 1524 Laurentius teki johtopäätökset ja ehdotti, että valitut piispat vihittäisiin. Hän ehdotti, että piispojen tulisi tulevaisuudessa ostaa hiippakuntansa kuten Roomassa tehdään. Hän käsitteli myös ajankohtaista suurta kysymystä Lutherin opetuksesta ja ehdotti, että kaikkia saarnaajia vaaditaan julistamaan evankeliumia ja Jumalan Sanaa, sillä silloin kaikki väärä oppi katoaa. Kuningas keskusteli opista ja siirsi piispojen vihkimysasian tulevaisuuteen ja lievensi muita vaatimuksia. Neuvoston jäsenet, joiden johdossa oli piispa Hans Brask, käytännössä epäsivät kaikki uudistusvaatimukset.²⁶

Uskonpuhdistuksen historiassa tehtiin erittäin tärkeä aloite, kun valittu arkkipiispa Johannes Magnus lähetti vuoden 1525 heinäkuussa kirjeen tuomiokapitulille ja luostareille Uuden testamentin käännöksestä. Mikä rooli Laurentiuksella tässä oli, on epävarmaa. Se, että hän teki aikanaan aloitteen käännöstyöstä sekä painotalon siirtämisestä Uppsalasta Tukholmaan, ja että hän valvoi käännökseen valmistumista, on melko varmaa. Hän puhui myös meidän käännöksestämme, jolla hän osoitti olleensa käännöstyössä mukana. Kun käänнос sitten valmistui vuoden 1526 elokuussa,

²⁴ Kjöllersström s.a.

²⁵ "Nytt folk kommer med nya seder och nya seder kräver ny lag."

²⁶ Kjöllersström s.a.

Johannes Magnus lähti pian maanpakoon. Vuoden 1526 lopussa Laurentius suunnitteli väitöskirjaansa kristillisen opin kiistanalaisista kohdista. Laurentius laati sitten Västeråsin valtiopäivien lakiesityksen, joka oli mitä ilmeisimmin poliittisesti erittäin taitavasti tehty. Se oli mestarillinen selkeydeltään, voimaltaan ja logiikaltaan. Kronikan mukaan Laurentius kuoli 14. huhtikuuta 1552. Kuningas Kustaa Vaasa vastaanotti Laurentiuksen hänelle testamenttaaman omaisuuden 9. toukokuuta 1552. Elämänsä loppupuolella hän sai kymmenykset avustuksina Strängnäsän hiippakunnalta.²⁷

2.3 Olaus Petri Ruotsin reformaattori

Olaus (Olavus) Petri, alkuaan Olof Persson, syntyi 6. tammikuuta 1493 (tai 1497) Örebrossa ja kuoli 19. huhtikuuta 1552 Tukholmassa. Hänen vanhempansa olivat seppä Peter Olofsson ja Kristina Larsdottir. Olaus opiskeli Leipzigin ja Wittenbergin yliopistoissa kesäkaudella 1516 ja suoritti kandidaatin tutkinnon Wittenbergissä 17. maaliskuuta 1517, maisteritutkinnon 11. helmikuuta 1518 ja jatkoi opintojaan vuoteen 1519 saakka. Hän toimi piispa Matthias Gregerssonin kanslerina Strängnäsissä vuonna 1520. Vuosina 1520–1523 Olaus vaikutti siellä diakonina, koulumestarina ja saarnaajana. Vuonna 1524 hänet valittiin Tukholman kaupungin sihteeriksi ja pastoriksi Suurkirkkoon (Storkyrkan). Kuningas Kustaa Vaasan kanslerina hän työskenteli vuodet 1531–1533, Hänet vihittiin papiksi Strängnäsissä 30. elokuuta 1539. Olaus tuomittiin kuolemaan 2. tammikuuta 40, mutta armahdettiin tuomioistuimen päätöksellä. Vuonna 1542 hänestä tuli Tukholman koulutarkastaja ja vihdoinkin Tukholman kirkkoherra vuonna 1543.²⁸

Olaus Petrillä oli monella tavalla vaikutusta reformaation edistymiseen Ruotsissa. Paulus Hellen mukaan Petrillä oli ollut Wittenbergissä henkilökohtainen kontakti Martti Lutherin kanssa, jolta hän sai vaikutteita uskon näkemyksiin ja todennäköisesti myös katolisen kirkon kritiikkiin. Häneen vaikuttivat siellä myös Melanchthonin opetukset ja nouseva humanististen aatteiden virta. Pakollisten maisterin tutkinnon kurssien lisäksi Olaus keskittyi myös kieliin, lakiin ja historiaan. Ruotsalaisen kirjallisuustutkijan professori Johan Henrik Emil Schückin (1855–1947) mukaan Olauksen opiskelu Wittenbergissä on vaikuttanut merkittävästi Ruotsin reformaatioon ja sen kehitykseen. Strängnäsissä, jossa oli vahva humanistinen opetusperinne, Olaus pystyi kehittämään edelleen humanistisia opintojaan. Piispa Matthias otti hänet kanslerikseen ja vihki hänet diakoniksi osoittaen näin suhtautuvansa myönteisesti Olauksen suhteisiin Lutheria kohtaan ja hänen opetukseensa. Olauksen teoksessa *Ruotsalainen kronikka (Svenska krönikan)* kerrotaan myös läheisestä yhteydestä, joka hänellä oli piispan kanssa. Maan poliittinen tilanne oli vakiintunut sen jälkeen, kun tanskalaiset karkotettiin ja Kustaa Eeriksson (Vaasa) valittiin valtionhoitajaksi. Strängnäsän tuomiokapitulista tuli

²⁷ Kjöllström s.a.

²⁸ Westin s.a.

arkki diakoni Laurentius Andreae Olaukselle tärkeäksi henkilöksi. Tradition mukaan Olaus olisi tehnyt hänestä luterilaisen. Laurentius puhuu kirjeessä Vadstenan munkeille 1524 Lutherin opista, joka viittaa, että hän on ensisijaisesti saanut tiedon siitä Olaukselta. Mutta on todennäköistä, että Laurentius on saanut tietoa uusista opeista jo muista vanhemmista lähteistä.²⁹

Varhaisimmat tiedot heidän yhteistyöstään on julkaissut piispa Hans Brask. Keväällä 1522 hän oli lähettänyt avoimen kirjeen, jossa kiellettiin luterilaiset kirjoitukset. Mutta keväällä 1523 hän huomasi, että Strängnäsissä on kehittymässä merkittävää luterilaista toimintaa. Hän ilmoitti asiasta katolisten arkkipiispalle Johannes Magnukselle, että siellä oli häpeämättömiä pappeja, jotka levittävät luterilaista hapatusta julistaen tietyille maallikoille, että kirkko on olemassa ihmisiä varten, ja mitä kirkko omistaa, kuuluu kansalle. Epäilemättä Brask viittaa tietyillä maallikoilla Kustaa Eerikssoniin, tulevaan kuninkaaseen. Tämä on osoitus siitä, että Laurentius oli jo ottanut yhteyttä Kustaaseen kirkollisissa asioissa. Brask pystyi ilmoittamaan Uppsalan tuomiokapitulille, että Strängnäsissä oli henkilö, joka levitti luterilaista oppia ilman, että hänen esimiehensä olisi puuttunut asiaan. Brask kirjoitti Laurentiukselle kirjeen ja pyysi häntä puuttumaan Olauksen toimiin. Vastaus oli kielteinen. Emme tiedä keneltä tai mitä tietoja Brask sai Olauksesta, mutta hän oli saanut luettelon Olauksen kerettiläisistä lausunnoista. Hänen sanotaan sanoneen: "Kukaan täällä ei ole saarnannut totuutta enemmän kuin minä". Hän oli hyökännyt kerjäläismunkkeja ja pyhimysten palvontaa vastaan. Hän oli selittänyt, että papinvirka on tärkein ja saarnaaminen on tärkeämpää kuin messu. Hän oli todennut, että synnintunnustus tulisi tehdä sydämessään pelkästään Jumalalle eikä papille. Tämä tulee esiin myös Olauksen myöhemmässä julistuksessa, koska ne osoittavat Strängnäsien luterilaisen toiminnan keskuksiksi ja Olaus Petrin luterilaisen opin kannattajaksi. Olauksen kirjallisesta tuotannosta huomattavimpia ovat käsikirjat reformatorista jumalanpalvelusta varten (1524–1531). Häneltä valmistui myös Uuden testamentin ruotsinno vuonna 1526. Olaus Petri tunnetaan kuitenkin parhaiten tuomarinohjeistaan, jotka julkaistiin ensi kerran painettuina vuonna 1616 (*Swenska Dommar Regler*). Tukholman kirkkoherrana, toimiessaan vuodesta 1543 Olaus Petri suoritti opintoja ja teki tutkimuksia eri tieteenaloilla.³⁰

2.4 Laurentius Petri, arkkipiispa

Laurentius Petri (Lars Petersson) oli Olaus Petrin nuorempi veli. Hän syntyi 1499 Örebrossa, ja kuoli 26. lokakuuta 1573 Uppsalassa. Laurentius kirjoitautui Wittenbergin yliopistoon 23. lokakuuta 1527. Laurentius opiskeli Wittenbergissä kuninkaallisen stipendin avulla ja lähetettiin sinne mukanaan Kustaa Vaasan suosituskirje Martin Lutherille. Hän toimi sittemmin koulumestarina (professori)

²⁹ Westin s.a.

³⁰ Westin s.a.

Uppsalassa vuodesta 1530, ja valittiin Ruotsin luterilaiseksi arkkipiispaksi 31. elokuuta vuonna 1531. Kuningas ei voinut valtuuttaa kuninkaalle uskollisia reformikatoisia piispoja vastaanottamaan arkkipiispan virkaa ilman paavin suostumusta, joten hän tuki Tukholman kirkolliskokouksessa vuonna 1531 nuorta ja kokematon Laurentius Petriä. Hänet vihki arkkipiispan virkaan todennäköisesti Västeråsin piispa Petrus Magni (Peder Månsson). Kun hänet vihki kanoninesti paavin alaisuudessa toimiva piispa, hänen katsottiin säilyttäneen apostolisen yhteyden (successio apostolica) Ruotsin luterilaisessa kirkossa, joka oli nyt käytännössä Rooman ylivallan ulkopuolella. Laurentius oli edelleen Ruotsin ainoa protestanttinen piispa. Muut piispat, vanhemmat ja vastavalitut, olivat salaisissa mielilmauksissaan osittaneet uskollisuutensa edelleen paaville. Laurentiusta arvostettiin Ruotsin kirkossa laajalti oppineisuutensa ja hurskautensa sekä hänen lempeän ja vakavan luonteensa vuoksi. Hänen kuolemansa (1573) jälkeen häntä kunnioitettiin arvovaltaisena ja esimerkillisenä Ruotsin kirkon johtajana.³¹

2.5 Conrad von Pyhy kuninkaan kansleri

Conrad von Pyhy syntyi noin 1500 Saksassa ja kuoli toukokuussa 1553 Västeråsissa. Hänen vanhempansa ovat jääneet tuntemattomiksi. Hän toimi Kustaa Vaasan kanslerina 1538–1543. Hän ilmoitti tittelikseen sotaneuvos ja liittokansleri. Pyhyn menneisyyttä ennen Ruotsiin tuloa vuonna 1538 voidaan jäljittää vain osittain. Hänen elämästään on saatu selville, että hän opiskeli Leipzigissä ja osallistui keisarin palveluksessa muun muassa taisteluun turkkilaisia vastaan Mohacsissa 1526. Vuoteen 1536 saakka häntä kutsuttiin Conrad Peutingeriksi. Myöhemmin samana vuonna hän esiintyi nimellä von Pyhy. Pyhän Saksalais-roomalaisen keisarikunnan palveluksessa hän osallistui retkelle Pohjois-Afrikkaan 1530-luvun puolivälissä. Kaksoisavioliitosta vuonna 1544 annettujen syytösten mukaan Pyhya nimitettiin alun perin Conrad Peutinger Augustanukseksi, joka oli syntyisin Augsburgista. Jos tämä pitää paikkansa, hän on kirjoittautunut Wittenbergin yliopistoon vuonna 1518 ja Leipzigin yliopistoon vuonna 1520. Oli olemassa vuoden 1527 keisarillisen neuvoston asiakirja, jolla oletettiin tarkoitettavan Pyhya. Se on kuitenkin voinut koskea Augsburgin kaupunginkirjuri Conrad Peutingeria. Sen vuoksi kuningas hylkäsi vuonna 1541 Martin Lutherin väitteet Pyhyn kaksoisavioliitosta, eikä enää myöhemmin puuttunut siihen. Erään Pyhyn palvelijan asiakirjasta selviää, että Pyhy oli aatelismies, joka opiskelujensa jälkeen asettui keisari Karl V:n palvelukseen Espanjan kansleriksi. Hän oli saanut keisarin luottamuksen oikeudellisten ja sodankäynnin taitojen vuoksi. Hänet oli lyöty ritariksi ja pian sen jälkeen nimitetty hovi- ja sotaneuvokseksi.³²

³¹ Hellström s.a.

³² Lundkvist s.a.

2.6 Georg Norman, superintendentti (kirkkoministeri)

Norman, Georg (kuollut vuodenvaihteessa 1552 - 1553 Tukholmassa) oli saksalainen, jolla oli merkittävä osuus Ruotsin reformaatioon. Hänellä oli erilaisia yliopisto-opintoja 1520- ja 1530-luvuilla Rostockissa, Greifswaldissa ja Wittenbergissä, josta valmistui maisteriksi vuonna 1539. Hän tuli Ruotsiin prinssi Erikin opettajaksi vuonna 1539, ja määrättiin johtamaan ja valvomaan Ruotsin kirkkoa samana vuonna superintendentin virkanimikkeellä. Valtakunnanneuvostoon hänet nimitettiin vuonna 1540. Ulkomailla vietettyjen vuosien jälkeen hänestä tuli vuonna 1543 kuninkaan kansliapäällikkö ja yksi Kustaa Vaasan tärkeimmistä neuvonantajista. Opintojensa jälkeen Norman toimi opettajana Greifswaldissa, missä hän liittyi piireihin, jotka antoivat suunnan hänen tuleville tehtävilleen. Kollegoidensa joukossa hänellä oli maanmies Johan Bugenhagen, joka oli Lutherin ystävä ja toimi kirkollisena koordinaattorina Lybeckissä, Pommerissa ja Tanskassa. Lisäksi ystäväpiirissä oli muita luterilaisessa kirkossa vaikuttavia henkilöitä.³³

2.7 Avainhenkilöt kirkkouudistusten edistäjinä

Tässä tutkimuksessa käsiteltävänä olevat Kustaa Vaasan palveluksessa olevat henkilöt osallistuivat Västeråsin valtiopäivien (1527) jälkeen monella tavalla heille määrättyjen työtehtävien ohella kirkkopoliittiseen keskusteluun ja olivat siten vaikuttamassa evankelisen opin leviämisessä Ruotsin valtakunnassa.

2.7.1 Laurentius Andreae, Olaus ja Laurentius Petri

Olaus Petrin kirjoitti uudet sakramentit jo elokuussa 1528, mutta hän kertoo, että ne olivat todennäköisesti täysin tuntemattomia yleisölle vielä keväällä 1529 Smålandissa ja Länsi-Götanmaalla ja toteaa, että karkotettujen piispojen, prelaattien, pappien ja munkkien puheet eivät perustunut kyseisten alueiden todelliseen tilanteeseen. Hän myöntää kuitenkin, että kirkon verotus ja kuninkaan suhde luostarijärjestelmään nojautuivat todellisuuteen, mutta tuo kritiikki koski pääasiassa Tukholman olosuhteita ja kohdistui Olaus Petriin ja Laurentius Andreaeen. Uskonnollisella motiivilla oli tärkeä rooli kirkkopoliittisessa propagandassa, mutta kyseiset alueet olivat edelleen täysin uskonnollisen reformaation ulkopuolella".³⁴

Uudistusmielisten katolisten silmissä Kustaa Vaasa ei ollut harhaoppinen, mutta hänellä oli pahoja ja liian luterilaista suuntautuneita neuvonantajia. Tästä perspektiivistä näemme tuomiokapitulin roolin Linköpingissä keväällä 1529. Sen edustajat näkivät mahdollisuuden kapinan kautta vapauttaa kuninkaan evankelisista uudistajista. On uskottavaa, että kuninkaan edustajien ja Linköpingin

³³ Svalenius s.a.

³⁴ Berntson 2010, 157.

tuomiokapitulin välisen yhteistyön tuloksena uskonnolliset motiivit tulisivat hallitsemaan neuvotteluprosessia. Kritiikki kohdistui Laurentius Andreaeen, jonka katsottiin aiheuttaneen yleistä vastahakoisuutta kuningasta kohtaan, ja häntä pitäisi siitä rangaista. Lisäksi on korostettava, että asiakirja, josta Laurentius Andreaea ja Olaus Petria vastaan tehtiin valituksia, ei ole peräisin näistä neuvotteluista, vaan talonpojilta, jotka kokoontuivat neuvotteluihin Lekerydissa. On myös huomattava, että talonpoikien omat edustajat olivat osallistuneet useisiin kokouksiin, joita olivat johtaneet sekä kuningas että Laurentius Andreae He olivat todennäköisesti hyvin perehtyneitä ja pystyivät kertomaan muulle väestölle, keitä Laurentius Andreae ja Olaus Petri olivat.³⁵

Kapinamielisten alueiden viljelijät olivat osallistuneet Västeråsin valtiopäiville, jossa Laurentius Andreae otti johtavan aseman, ja jossa kiinnitettiin suurta huomiota väitökseen, jolla Olaus Petri puolusti uusia ajatuksia. Yleisölle saattoivat olla myös tuttuja kirjoitukset, jotka Olaus Petri oli julkaissut edeltävinä aikoina. Joka tapauksessa evankelisuuden laajenemisen vastustus lisäsi yhteistyötä kapinallisten voimien keskuudessa.³⁶

Kahdessa Smålandissa 4. huhtikuuta 1529 julkaistussa agitaatiokirjoituksessa kritisoitiin Kustaa Vaasan kirkkopoliittikkaa siitä, että luostarit oli suljettu ja kuningas oli halventanut sakramenteja talvella julkaistujen sakramenttikirjojen avulla. Hän oli karkottanut piispoja, munkkeja ja pappeja. Sen sijaan harhaoppiset oli asetettu kirkkoherroiksi ja he olivat saarnanneet vääriä oppeja seurakunnan jäsenille ja poistaneet Jumalan palveluksen. Huhtikuussa päivätyssä kirjeessä esitettiin sama väite ja lisättiin, että kuningas oli syönyt lihaa paaston aikana ja pitänyt messun ruotsiksi. Tukholmassa ja Upplannissa pilkattiin pyhiä ja heidän kuviaan. Larvissa 20. huhtikuuta levitettyssä kirjeessä todettiin, että kuningas tuhosi ja ryösti aarteita luostareista, karkotti munkit ja nunnat. Hän oli loukannut Neitsyt Mariaa ja karkottanut tiettyjä piispoja. Tukholmassa Olaus Petri oli julkaissut pyhiä kirjoituksia, joissa hän "pilkkasi" pyhiä ja sakramenteja.³⁷

Olaus Petri, joka ennen Västeråsin valtiopäiviä oli julkaissut pääosin melko rakentavia kirjoituksia, aloitti vuonna 1528 julkaista poleemisia kirjoituksia, joissa kritisoitiin laajasti perinteistä sakramentaalista jumalanpalvelusta ja luostarijärjestelmää. Teologisessa kirjoittamisessa tapahtui pikemminkin tehostumista kuin puutteiden parantumista. Kyseisenä vuotena piispa Hans Brask karkotettiin Danzigiin, josta hän jatkoi luterilaisten voimien vastustusta, joita kuningas tuki. Tuolloin Tukholmassa alettiin järjestää myös ruotsinkielisiä messuja. Kuningas ei siis noudattanut kruunaamisensa yhteydessä saamiaan neuvoja, joita valtakunnan neuvosto oli esittänyt.³⁸

³⁵ Berntson 2010, 158.

³⁶ Berntson 2010, 159.

³⁷ GR VI 1868–1895, 356–358; Berntson 2010, 159.

³⁸ GR V 1868–1895, 294–296; Berntson 2010, 160.

Vuonna 1528 julkaistussa sakramenteja koskevassa teoksessaan Olaus Petri korostaa, että messua pitäisi viettää kansankielellä. Koska evankeliumi on tarkoitettu kaikille ja koska messua pidetään koko evankeliumin summana, messu tulisi Olaus Petrin mukaan viettää sillä kielellä, jota ihmiset ymmärsivät, lukea ja laulaa ruotsiksi. Tukholman kaupungin neuvostossa keskusteltiin evankelisista asioista 10. toukokuuta 1529. Pöytäkirjan mukaan kaikki olivat yhtä mieltä siitä, että evankeliumi tulisi ”puhtaasti ja selkeästi saarnata”. Tämän keskustelun yhteydessä äänestettiin siitä, pitäisikö ruotsinkielisen messun tulla pysyväksi vai ei. Pöytäkirjan mukaan kuningas oli esittänyt tämän kysymyksen neuvostolle, joka kolmea henkilöä lukuun ottamatta äänesti ruotsinkielisen messun puolesta. Päätökseksi tuli, että ruotsinkielisiä messuja pidetään edelleen ilman tarvetta sulkea pois latinalaista messua. Latinalaista ja ruotsinkielistä messuja pidettiin siten rinnakkain. Seuraavana vuonna Tukholman kaupungin neuvosto kuitenkin astui askeleen eteenpäin. Pöytäkirjassa todetaan, että neuvosto kielsi 24. elokuuta 1530 Tukholman latinalaiset messu. Seuraavana vuonna painettiin Olaus Petri ruotsalainen messu. Sillä ei sitten ollut virallista asemaa, eikä sen käyttöönotolle asetettu vaatimuksia. Samanaikaisesti julkaistussa kirjoituksessa ”*Orsack hwar före Messan böör wara på thet tungomål som then menighe man forstondelighit*”³⁹ ilmoitetaan, että ruotsinkielistä messua vietetään tästä lähtien Tukholmassa ja joissakin muissa kaupungeissa. On mahdollista, että ruotsalaista ja latinalaista messua vietettiin yhdessä Storkyrkanissa jo ennen vuotta 1530.⁴⁰

Kirjoituksissa, jotka Olaus Petri julkaisi 1520-luvun loppupuolella, tulivat sekä messu että kuusi muuta sakramenttia kriittisen tarkastelun kohteiksi. Olaus julkaisi 14. elokuuta 1528 pienen kirjan sakramenteista ”*Een liten boock om Sacramenten*” Tukholman kuninkaallisessa painotalossa. Vaikka julkaisu julkaistiin nimettömästi, julkaisun olosuhteiden ja sisällön on katsottu viittaavan siihen, että Olaus Petri kirjoitti sen. Näiden kirjoitusten lisäksi painettiin saman vuoden marraskuussa Olaus Petrin kirja luostarielämästä. Syksyn 1528 aikana kuninkaallisessa painotalossa julkaistiin kolme Olauksen kirjaa. Sakramenteja koskevissa pyhissä kirjoituksissa korostettiin, että näitä oli pidettävä merkkeinä Jumalan armosta, mutta ne eivät voineet toimia tämän armon tai vanhurskauden välittäjinä. Lisäksi korostettiin, että sakramenteja on vain kaksi: kaste ja ehtoollinen. Olaus Petri kyseenalaisti pappisvihkimyksen, konfirmaation ja viimeisen voitelun raamatullisen perustan. Olaus totesi myös, että vaikka avioliitto on saatettu mainita Raamatussa, se ei ollut merkki armosta, joten sillä ei ole sakramentin asemaa. Vaikka Olaus Petri oli perustellut kirjoissaan, että konfirmaatiolla, avioliitolla, pappisvihkimyksellä ripillä ja viimeisellä voitelulla ei olisi enää sakramentin asemaa, 1520-luvun lopulla ei vielä ollut puhetta näiden käytäntöjen poistamisesta. Käytännössä seurakuntien papeilla oli 1520- ja 1530-luvuilla mahdollisuus sakramenttien toimittamiseen kuten ennenkin.⁴¹

³⁹ Syy siihen, miksi messu pitää toimittaa sillä kielellä, jota enemmistö kansasta ymmärtää. (Oma käännös).

⁴⁰ Berntson 2010, 235–237.

⁴¹ Berntson 2010, 251.

Länsi-Götanmaan kapinan aikana vuonna 1529 hyökkäyksestä perinteisiä sakramenteja kohtaan tuli oleellinen osa levottomuutta. Vastustus liittyi suoraan Olaus Petrin kirjoituksiin. Vaikka Olaus Petrin nimi mainittiin kapinan aikana vain yhdessä tilanteessa, osoittivat agitaatiokirjoitukset ja neuvotteluasiakirjat katkeruutta kuninkaan tuesta hänen näihin julkaisuihin. Kuningasta syytettiin sakramenttien sekä hyvän ja vanhan, kristillisen tavan nöyryyttämisestä ja loukkaamisesta. Kirjoittajat väittivät pystyvänsä todistamaan rikkomuksen kirjoilla, jotka kuningas oli julkaissut edellisen talven aikana, ja jotka käsittelivät sakramenteja ja muita aiheita.⁴²

Laurentius Petri oli valittu kuninkaan ehdotuksesta vuonna 1531 uuden luterilaisen opin mukaan toimivan kirkon arkkipiispaksi. Selittäessään vuonna 1533 Västeråsin resessiä ja ordinantiaa Laurentius selvitti perusteellisesti Västeråsin valtiopäivien 1527 päätöksien merkityksen ja ilmaisi täten näkemyksensä kirkon ja kuninkaan vallan välisistä suhteista, joita hän sitten puolusti koko elämänsä ajan. Hän kannatti kirkon omaisuuden vähentämistä huolimatta katolisten vastustuksesta, mutta hän kannatti kulttuurirahaston perustamista takavarikoidusta kirkon omaisuuden arvosta opiskelijoiden ja köyhien auttamiseksi. Hän ei kannattanut seurakuntapappien ja hyväntekeväisyysjärjestöjen omaisuuteen kajoamista. Hän puhui myös siitä, että uskonpuhdistus saatetaan vaarantaa joidenkin itsekkäitten pyrkimysten tai väärinkäytösten vuoksi. Hänen ajatuksensa olivat täysin vastakohtana kuninkaalle, joka näki kirkossa moraalialla vaalivan instituution, joka toimi valtion suvereniteetissa ja vallassa. Laurentius soi kirkolle huomattavan riippumattomuuden henkisellä alueella piispojensa johdolla. Kärkiasiana sekä paavia että kuninkaanvaltaa vastaan saksalaisluterilaisten teologien, etenkin Melanchthonin, oppien mukaisesti Laurentius teki selvän rajan maallisen hallinnon ja kirkon tehtävien välillä. Kirkko toimii vain hengellisillä keinoilla: "Piispan virkaa ohjaa Jumalan sana eikä valta."⁴³ Piispan virka on muodostettu kirkkoon Jumalan tahdosta, ja sen päätehtävänä on saarnata ja valvoa pappien saarnaamista. Kustaa Vaasa ei antanut Laurentiuksen julkaista kirjoituksiaan. Hän rajoitti arkkipiispan valtuuksia ja kielsi Laurentiusta tekemästä uudistuksia, joita ei ollut käsitelty ennakkoon. Niinpä pappeinkokouksessa 1535 Laurentius julisti katoliselle tuomiokapitulille, että jumalanpalveluksia ja pyhäpäiviä juhlitaan kuten ennenkin ilman muutoksia.⁴⁴

Uppsalan kokouksessa vuoden 1536 lokakuussa Laurentiuksen toimesta hyväksyttiin lausunto, jossa pappeja kehoitettiin työskentelemään kaikin voimin sen varmistamiseksi, että ruotsinkielistä messua vietetään tuomiokirkoissa ja maakirkoissa, jos suinkin mahdollista. Olaus Petrin kirkkokäsikirjaa suositeltiin käytettäväksi ja pappien selibaatti poistettiin virallisesti. Kehitys oli kuitenkin hidasta, ja latinalaiset messut säilyttivät paikkansa vuosikymmenen ajan. Päätöksen hyväksynyt kuningas ei kuitenkaan halunnut panna sitä täytäntöön. Hän kehotti varovaisuuteen ja antoi Laurentiukselle

⁴² Berntson 2010, 252.

⁴³ "Biskopens ämbete drives med Guds ord och icke med välde."

⁴⁴ Hellström s.a.

huomautuksen siitä, että tämä herätti huolta jumalanpalveluselämän muutoksillaan. Laurentiuksen piti edetä askel askeleelta.⁴⁵

Laurentius Petri julkaisi vuonna 1538 kirjoituksen pyhitetystä vedestä, ”*En forclaming om wigdavatn*”, jolla hän hyökkäsi katolisen kansanhurskauden maagiseen elementtiin. Laurentius uskoi, että pyhitetyn veden suosio johtui uskomuksesta, että sillä olisi voima hajottaa synti ja paha. Sillä olisi kyky puhdistaa ja pyhittää se, jonka päälle se pirskotetaan, sekä myötävaikuttaa siihen että kyseinen henkilö välttää sairaudet ja vahingot. Laurentius Petrin mukaan pyhitetyn veden suosio perustuu sen jokapäiväistä elämää suojaavaan vaikutukseen.⁴⁶

Arkkipiispan ja kuninkaan välillä syntyi kerta toisensa jälkeen erimielisyyksiä. Laurentius kuitenkin ymmärsi aina, kuinka sopeutua taitavasti Kustaa Vaasan muuttuviin tahdonilmaisuihin. Kuninkaan välirikko Olaus Petrin ja Laurentius Andreaen kanssa, johti siihen, että Laurentius joutui virkansa puolesta toimimaan tuomioistuimessa, joka tuomitsi hänen veljensä kuolemaan tammi-kuussa vuonna 1540, josta hänet armahdettiin myöhemmin. Ruotsin kirkkoon perustettiin joulukuussa 1539 uusi järjestys, jota johti Georg Norman, joka sai superintendentin arvon. Tarkoituksena oli asteittain lakkauttaa piispakunta ja perustaa täysin kuninkaan valvoma valtionkirkko. Laurentius säilytti varovaisen asenteensa kirkon uudistamisessa ja joutui Georg Normanin varjoon. Hän onnistui kuitenkin pitämään yllä jonkinlaista yhteistyötä Normanin kanssa.⁴⁷

Vuonna 1542 Laurentius Petri kirjoitti kirjan *Dialogvs om then förwandling som med messone skedde*.⁴⁸ Laurentius oli rakentanut kirjoituksen vuoropuheluksi kahden ystävyksen, Petrusin ja Simonin, välille. Petrus kannattaa ruotsinkielistä messua, kun taas Simon on latinalaisen messun kannalla.⁴⁹

Vuonna 1543 Laurentius Petri sai takaisin johtavan aseman Ruotsin kirkossa. Hänen laaja kirjallinen toimintansa oli huomattavaa. Laurentius teki suuren vaikutuksen ruotsalaiseen kulttuurielämään uuden raamatunkäännöksen päätoimittajana ja myös johtavana kääntäjänä vuonna 1541 ilmestyneessä ”Kustaa Vaasan Raamatussa”. Se oli ensimmäinen täydellinen ruotsinkielinen raamatunkäännös, joka sisälsi myös Vanhan testamentin apokryfikirjat. Pohjimmiltaan tämä käännös säilytti kielimuotonsa vuoteen 1917 asti. Uuden testamentin teksti ”Kustaa Vaasan Raamatussa” poikkesi kielimuodoltaan suuresti vuoden 1526 käännöksestä, johon Olaus Petrin tiedetään vaikuttaneen.⁵⁰

⁴⁵ Hellström s.a.

⁴⁶ Berntson 2010, 254–255.

⁴⁷ Hellström s.a.

⁴⁸ Dialogi siitä muutoksesta, joka messussa tapahtui (Oma käännös).

⁴⁹ Bertntson 2010, 248.

⁵⁰ Hellström s.a.

2.7.2 Konrad von Pyhy ja George Norman

Elokuussa 1538 saksalainen Pyhy saapui kuninkaan kutsusta Ruotsiin Ferdinand I:n suosituksella. Vuoden 1538 elokuussa Pyhy nimitettiin kansleriksi ja hovineuvokseksi, joista jälkimmäinen oli uusi titteli Ruotsissa. Seuraavina vuosina hän uudisti perusteellisesti keskushallintoa, oikeuslaitosta ja ulkopoliittikkaa. Hän teki työnsä yhteistyössä kuninkaan kanssa, mikä loi edellytykset tehokkaalle hallinnolle. Elokuussa 1539 Pyhy kirjoitti voudille, että kuningas Kustaa oli perustanut virallisen kuninkaallisen rykmentin. Suunnilleen samaan aikaan kuninkaan nimittämä hallitusneuvosto aloitti toimintansa. Se oli kuninkaan säännösten mukaan neuvoa-antava ja sillä oli toimeenpano- ja tuomiovalta. Oikeudellisista toimenpiteistä säilynyt lähdeaineisto osoittaa, että Pyhy johti tuomioistuimen työtä yhden tai kahden valtaneuvoksen ja muiden sivullisten ollessa läsnä. Kuningas teki itse useita päätöksiä tai tuomioistuin kääntyi hänen puoleensa vaikeissa tapauksissa. Tietyt tapaukset siirrettiin hallituneuvoston erityisosastolle. Euroopassa oli kehittynyt neuvostokollegiojärjestelmä, salainen neuvosto. Se oli hallituksen ydin sisä- ja ulkopoliittikassa, ja sen neuvojen mukaan hallitsijat toimivat. Laitoksen tehtävänä oli kuitenkin vain neuvoa. Hallitsijan päätöksellä sen ehdotukset saivat juridisen voiman. Syksystä 1539 lähtien salainen neuvosto toimi ilmeisesti myös Ruotsissa. Sen pääjäseninä vaikuttivat Pyhy, kuninkaan veli Sten Eriksson ja Georg Norman.⁵¹

Pyhy loi näin organisaation ja välineet, jotta kuningas, joka henkilökohtaisesti ei pystynyt huolehtimaan kaikesta itse, pystyi säilyttämään valtansa. Hallituneuvosto järjesti oikeusjärjestelmän tuomiovallan kuninkaan ja salaisen neuvoston valvonnassa. Salaisen neuvoston lisääminen tarkoitti, että kuninkaalla oli käytettävissään joukko taitavia neuvonantajia ja asiantuntijoita, jotka valmistelivat tärkeitä kysymyksiä, mutta eivät tehneet päätöksiä. Elokuun 1543 lopulla Pyhy oli hyvin luotettu mies. Silloin saapui Tukholmaan herttua Otto Braunschweig-Lüneburgista Saksasta. Aiemmin samana vuonna Pyhy oli rekrytoimassa häntä Ruotsin palvelukseen. Kuningas Kustaa tapasi myös hänet. Herttuan saapuminen Ruotsiin johti kuitenkin perusteellisiin tutkimuksiin Pyhystä sekä kuninkaan muista neuvonantajista ja avustajista. Tutkittavana olivat heidän tekonsa ja varainkäyttönsä sekä toiminta Dacken kapinan yhteydessä. Pyhyn entiset kollegat ja avustajat yrittivät saada Pyhyn syylliseksi tai pyrkivät Sten Erikssonin tavoin pyyhkimään hänen toimintansa jäljet. Lopulta Pyhy vietiin vankilaan, ensin Tukholmaan ja lopulta Västeråsiin. Vuoden 1544 lopulla tapahtui oikeudenkäynti, jonka tapahtumien kulku on epäselvä. Pyhy vietti lopun elämänsä vankeudessa. Erään tiedon mukaan Pyhy kuoli luonnollisen kuoleman toukokuussa 1553. Toisten tietojen mukaan eräs kanslisti löi hänet kuoliaaksi vuonna 1557.⁵²

⁵¹ Lundkvist s.a.

⁵² Lundkvist s.a.

George Norman kutsuttiin prinssi Erikin opettajaksi yhdessä Suomen reformaattorin Michael Agricolan kanssa vuonna 1539. Normanin saapuessa Ruotsiin sen poliittista elämää hallitsi oppinut entinen keisarillinen virkamies, Kustaa Vaasan kansleri Conrad von Pyhy, jonka tarkoituksena oli tuoda esiin saksalaiset hallintaperiaatteet. Norman nimitettiin uuden kirkko-organisaation johtoon joulukuussa 1539 annetulla asetuksella, ja hän sai virkamääräyksen kuninkaan superintendentiksi. Hänestä tuli kirkon ministeri, jolla oli paikka valtakunnanneuvostossa, jossa piispat laitettiin syrjään. Superintendentti sai oikeuden erottaa papit ja piispat, oikeuden tarkastaa virkatoimia ja tehtävän valmistella uusi evankelisen kirkon asetus. Uudistamista tarjottiin, mutta ei uudistajien johdolla.⁵³

Norman ja hänen avustajansa, virastaan vapautettu ja suoraan kuninkaan palvelukseen otettu Västeråsin arkkipiispa Henricus Johannis tekivät kesällä 1540 vierailun Länsi- ja Itä-Götanmaalle takavarikoimaan kirkolle "tarpeetonta" hopeaa. Normanilla oli valtuudet määrittellä pappien lukumäärä, ja otettiin käyttöön uusi hiippakunta, jossa kaksi vanhinta papistoon kuuluvaa otti vastuun hiippakunnan kirkollisista tehtävistä. Korkeimmaksi lainsäädäntövallan käyttäjäksi perustettiin valtakunnallinen uskonnollinen neuvosto. Tämä oli osa suurta uudelleenjärjestelyä saksalais-itävaltalaisen mallin mukaisesti. Siinä asetettiin oikeuslaitos hallitusneuvoston alaisuuteen, taloushallinnon kamarineuvoston alaisuuteen ja sotajärjestelmän sotaneuvoston alaisuuteen. Vuodesta 1541 tuli Normanille sekä kirkon toiminnan kohokohta että käännekohta kuninkaan palveluksessa. Vuosina 1539–1940 Norman valmisteli yhteenvedon uudesta organisaatiosta, joka hyväksyttiin. Täällä hän aloitti myös uuden kirkkojärjestyksen koordinoinnin, ensimmäisen kokonaisen yhteenvedon evankelisesta opetuksesta ruotsiksi.⁵⁴

Normanin kiinnostus uuteen ruotsinkieliseen Raamattuun ilmenee siitä, että hän lainasi kirjoja kääntäjille. Reformaattoreiden ja kanslerin välillä oli epätavallinen konflikti, kun silloin kansleri von Pyhy vaati kääntäjiä, kun käännöstyö jaettiin eri hiippakuntiin, noudattamaan valan edessä alkuperäistä tekstiä rehellisesti. Se, että Normanin suuri kirkon organisaatiouudistus jäi kesken, johtui osittain siitä, että kesällä 1541 hänen toimintansa siirtyi ulkopoliittikan alueelle. Lisäksi kansleri von Pyhy menetti osan vaikutusvallastaan. Ulkomailla vietetyn ajan jälkeen Norman palasi Ruotsiin vuonna 1543. Von Pyhyn ja Normanin välillä vallinnut valtataistelu päättyi kansleri von Pyhyn kaatumiseen ja vankeusrangaistukseen. Huolimatta kuninkaan epäilyistä, Norman jatkoi asemassaan. Kuningas ei halunnut nimittää häntä kansleriksi, joten Normanista ei tullut muodollisesti von Pyhyn seuraajaa, mutta seuraavina vuosina hän oli kuninkaan pääpalvelija, kanslian päällikkö ja eräänlainen

⁵³ Svalenius s.a.

⁵⁴ Svalenius s.a.

pääministeri. Saksalaiset hallintouudistukset päättyivät, samoin Normanin kirkon hallinnon ohjaus. Kirkon johtoon palasivat piispat, joita kuningas kutsui nimellä "ordinaries".⁵⁵

Georg Norman oli nimitetty 1. joulukuuta 1539 kirkon superintendentiksi Ruotsiin. Tämä tarkoitti Ruotsin hallinnon yhä lisääntyvää vaikutusta kirkon asioihin ja kuningas otti siten epäsuorasti suurimman vastuun kirkosta, joka menetti suurimman osan itsenäisyydestään. Örebron kokouksessa, joka pidettiin joulukuussa 1539 ja tammikuussa 1540, kuningas julisti toimeksiannon, joka määrää yleisen uudistuksen opissa ja seremonioissa. Tämän toimeksiannon yhteydessä päätettiin myös, että järjestetään tarkastus. Valtuutuksessa mainitut tarkastukset toteutti superintendentti Georg Norman Västeråsin luterilaisuuteen suuntautuneen piispa Henrik Jönssonin avustuksella, ja ne suunnattiin valtakunnan katolisimpiin hiippakuntiin, Skaraan, Linköpingiin ja Växjöön, joiden piispat olivat edelleen katolisia, vaikkakin reformistisesti suuntautuneita. Tämän vierailun aikana tapahtuneista takavarikoinneista ei ole tarkkaa tietoa. Itä-Götanmaan kirkoista, joista meillä on tarkempaa tietoa, periaatteessa kaikki monstranssit, useita kalkkeja, öylättilautasia sekä muita kirkollisiin rituaaleihin liittyviä esineitä takavarikoitiin.⁵⁶

Tarkastuksiin liittyi myös uusia järjestelyjä messujen viettämiseen. Lähtökohtana oli Georg Normanin kirkollisasetus vuodelta 1541, joka tunnetaan nimellä *Articuli Ordinantiae* ja joka sisälsi artikkeleita kirkollisista toimituksista, joita papiston tuli järjestää koko Ruotsin alueella. *Articuli Ordinantiaesta* tuli monessa suhteessa siirtymävaiheen ratkaisu. Se sisälsi tiettyjä elementtejä, jotka keskiaikaisen katolisuuden näkökulmasta olisivat tuntuneet hätkähdyttäviltä, lähinnä tiettyjen juhlapäivien, kuten Kristuksen ruumiin päivän, useiden Marian päivien ja öljyllä voitellun poistamisen. Todettiin myös, että tärkeimpinä juhlapäivinä piispat voisivat viettää messua latinaksi. Olaus Petrin ruotsalainen messu julkaistiin seuraavana vuonna ilman kirjoittajan nimeä, mikä viittaa siihen, että ruotsinkieliselle messulle tuli tuolloin virallisempi luonne, ja siitä tuli virallinen liturginen kirja. Olaus Petrin ruotsalainen messu sai nyt myös virallisen nimen: *Mässan på swensko*.⁵⁷

⁵⁵ Svalenius s.a.

⁵⁶ Berntson 2010, 239–240.

⁵⁷ Berntson 2010, 241–243.

3. Valtion ja kirkon hallinnon päätökset ja toimenpiteet 1527–1544

3.1 Västeråsin valtiopäivät 1527 ja siihen liittyvät asiakirjat

Kuningas Kustaa Vaasa lähetti ensimmäisen kutsun valtiopäiville huhtikuun 23. päivänä vuonna 1527. Valtiopäivien oli tarkoitus kokoontua Söderköpingissä saman kuun lopussa. Kuningas tarkensi kutsua asianosaisille vielä kahdella kirjeellä. Lopulta valtiopäivät kutsuttiin koolle Västeråsiin, jossa valtiopäiville kutsutut kokoontuivat todennäköisesti 16. kesäkuuta, ja ne päättyivät 29. kesäkuuta. Kuningas itse oli paikalla vielä pari päivää heinäkuun alussa. Kuninkaan rekisteriin on kirjattu kaikkien kutsuttujen nimet.⁵⁸

Kutsuttuihin kuului 20 valtaneuvoston jäsentä, mukaan lukien Linköpingin ja Västeråsin piispat sekä Skaran ja Strängnäs hiippakuntien edustajat (electi). Hengellisinä edustajina olivat mukana myös kaksi kapituliedustajaa sekä Uppsalasta että Vaxjösta sekä muutamia henkilöitä muista hiippakunnista. Aateliston edustajia oli yhteensä 129. Länsi-Göötanmaalta, jossa oli huhujen mukaan kuninkaan vastustajia, oli tullut vain 42 edustajaa. Neljäsosa edustajista koostui kuninkaan lähipiirin henkilöistä. Kauppiaista 34, kaivosmiehistä 14 ja talonpojista yli sata tunnetaan nimeltä. Vain varsinainen Ruotsin alue oli edustettuna. Suomalaisia ei ollut mukana.⁵⁹

Västeråsin valtiopäivät alkoivat kuninkaan esityksillä. Kansleri ja arkki diakoni Laurentius Andreae toimi lakiesitysten esittelijänä. Esitykset ovat säilyneet kansallisessa rekisterissä. Ne jakautuivat kahteen pääosaan. Ensimmäisenä oli yleiskuva Ruotsin kansan ja kuninkaan suhteista lähimenneisyydessä. Tilanne kuvattiin kronologisesti ja konkreettisesti. Esitykset johtivat varmoihin johtopäätöksiin. Toinen osio paljasti valtakunnan puutteet. Kuningas korosti, että puutteet oli korjattava. Esitysten lähtökohtana oli Kustaa Vaasan mukaan epäkristillinen toiminta, jota kuningas Kristian oli harjoittanut maassa polttamalla, hirttämällä ja teloittamalla ihmisiä.⁶⁰

Eri tahot antoivat lausuntonsa kuninkaan nimissä tehtyihin päätösehdotuksiin. Kirjalliset vastauksensa antoivat yhdessä valtaneuvoston ja aateliston edustajat. Kauppiaat ja kaivosmiehet antoivat oman yhteisen lausuntonsa. Lisäksi muut (allmogen) valtiopäiville kutsutut tekivät oman kirjallisen vastineensa päätösehdotuksiin. Myös piispat antoivat aika kriittisen lausunnon valtiopäivien tekemiin päätöksiin.⁶¹

Weibull on tutkinut Peder Swartin kronikassa olleita kirjoitelmia valtiopäivien neuvotteluista sekä aikaisemmista Kustaa Vaasan esityksistä ja havainnut, että ne on koottu eri lähteistä. Mistä kirjallista materiaalia on saatu, ei ole tiedossa. Erilaiset rinnakkaiset tekstit tulisi kuitenkin olla riittävä todiste lähestymistavasta ja antaa varmuus siitä, että tämänkaltainen teksti ei voi olla täysin

⁵⁸ RSHS 1887, 56-60.

⁵⁹ Weibull 1965, 186-187.

⁶⁰ Weibull 1965, 187.

⁶¹ RSHS 1887, 75-82;87-88.

luotettavaa. Jos sitten yritetään paljastaa neuvottelujen pääkysymys, joita kronikan mukaan on käyty valtiopäivillä, voidaan todeta, että Linköpingin piispa Hans Brask on jo alussa määritellyt pääaiheen, joka oli kirkon opin ja varallisuuden kysymykset. Pääkohde on kuitenkin Swartin kronikan mukaan ollut aivan muissa aiheissa.⁶²

Västeråsin valtiopäiville tekemässään lakiehdotelmassa Laurentius Andreae puolusti kuninkaan politiikkaa esittämättä suoria taloudellisia vaatimuksia. Hän huomautti kuitenkin, että taloudelliset voimavarat olivat löydettävissä kirkosta ja luostareista. Hän korosti kruunun halua päästä eroon kirkon vallasta. Lakiesitys osoittaa sekä Kustaa Vaasan että Laurentius Andreaen toivoneen piispojen vapaaehtoisesti luopuvan maallisesta vallasta. Piispa Hans Brask kuitenkin selitti, että piispat olivat tehneet valan paaville, eikä kirkko siksi voinut luopua mistään kirkon omaisuudesta. Valtiopäivät päättyivät Västeråsin resessiin, jolla tarkoitetaan valtiopäivillä vuonna 1527 tehtyjä kirkkopolitiittisia päätöksiä. Resessi tarkoittaa yleisesti määriteltynä neuvotteluiden tulosta, yhteispäätöstä, sopimusta ja pöytäkirjaa. Pohjoismaissa resesseiksi nimitettiin 1400–1600-luvuilla muun muassa laaja-alaisia valtiopäivillä säädettyjä lakeja. Västeråsin resessia seurannut Västeråsin ordinantia oli toimeenpanoasetus, jolla valtio määritteli hyväksyvän suhteensa luterilaiseen oppiin. Päätösten jälkeen säädetyt julistivat, että reformaattorien tuli saarnata vain puhdasta Jumalan sanaa ja myöhemmin kuningas otti haltuunsa piispanlinnat, ja piispoista, tuomiokapituleista ja luostareista tuli kruunun verovelvollisia. Koska piispojen taloudellinen ja poliittinen valta oli uudistuspäätöksillä murskattu, Kustaa Vaasa ja Laurentius Andreae tunsivat, että piispanvihkimykset ja kuninkaan kruunajaiset voitaisiin lopulta suorittaa. Näissä tilaisuuksissa käytettävän valan määritteli Laurentius. Kirjeessään piispoille hän selitti, että kuningas halusi piispojen toimivan Jumalan eikä paavin sanojen tai valan mukaan. Piispojen piti saarnata Jumalan sanaa, saada kohtuulliset tulot ja totella kuningasta. Laurentius olisi mieluummin halunnut, että piispojen vihkimiset tapahtuisivat samanaikaisesti kuninkaan kruunajaisten kanssa lisäämään sen vaikuttavuutta. Vihkiminen tapahtui kuitenkin Strängnäsissä ja kuninkaan kruunaus Uppsalassa uutena vuotena vuonna 1528.⁶³

Västeråsin ordinantian Ruotsin kansallisen rekisterin ruotsinkielinen teksti on myös kappaleiden lukumäärän ja järjestyksen suhteen sama, jota käytettiin Laurentius Petrin selityksessä muutama vuosi myöhemmin, ja sitä olisi näin ollen pidettävä virallisena ja todennäköisesti identtisenä alkuperäisen kanssa, joka kirjaamotietojen mukaan jaettiin eri valtakunnan osiin yhdessä valtioneuvoston kirjeen kanssa. Kirjeen ja päätösten saajia ja edelleen eri puolille valtakuntaa niitä jakavia oli yhteensä 27 eri henkilöä. Kansallisessa rekisterissä olevassa luultavasti alkuperäisessä versiossa ordinantian päätökset 22–27 olivat kirjoitetut pelkästään latinaksi. (Gustaf I:n rekisteri IV, s. 244, 256).

⁶² Weibull 1965, 203–203.

⁶³ Kjöllnerström s.a.

Petri Benedictus on kirjoittanut näistä kohdista uuden latinankielisen version, joka noudattaa pääosin vanhempaa mahdollisesti alkuperäistä tekstiä.⁶⁴

Ordinantia (liite 1) on ilmestynyt ruotsinkielisenä kansallisessa rekisterissä 1526–1529 ja samanaikaisena latinankielisenä versiona, jonka kansleri Hans Spegelberg on mahdollisesti kirjoittanut piispa Hans Braskin aloitteesta. Teksti on laadittu foliolehdille ja niitä säilytetään Linköpingin hiippakunnan kirjastossa. Latinankielinen versio sisältää muutamia kohtia enemmän kuin ruotsinkielinen teksti. Toinen hieman lyhyempi latinalainen teksti, jonka Possevinos on Johannes Magnin ja Petrus Benedictin pyynnöstä kirjoittanut puhtaaksi, löytyy Uppsalan yliopiston kirjastosta. Ruotsinkielisen tekstin kohta 2 on viimeisenä kansallisessa rekisterissä, koska sen paikka on vaihtunut latinankielisen järjestyksen mukaisesti. Ruotsinkielisen kappaleen suluissa olevat numerot vastaavat järjestysnumeroa Laurentius Petrin ordinantian selityksissä. Petrus Benedictin versiossa mainitaan ne kohdat, jotka ovat yhteisiä molemmille latinalaisille teksteille, mutta joita ei ole kirjoitettu ruotsiksi.⁶⁵

Reformaation kulkuun vaikuttivat monet Västeråsın valtiopäivien ordinantiassa esitetyt päätökset. Moniin päätöksissä esitettyihin kirkon toimenpiteisiin vaadittiin nyt kuningas Kustaa Vaasan lupa. Aikaisemminhan kirkko oli saanut toimia valtakunnassa varsin itsenäisesti, ja suuretkin päätökset voitiin tehdä piispojen johdolla. Katolisen kirkon etuoikeuksille kuten prelatuurit, kanoniat ja prebendit vaadittiin aina kuninkaan hyväksyntä. Piispat joutuivat päätöksen mukaan pitämään kirjaa kaikesta omaisuudestaan ja tuloistaan, joiden käytöstä kuningas saattoi vapaasti päättää. Hänellä oli valta määrätä piispan tuloista ja omaisuudesta kruunulle millainen osuus tahansa. Samoin päätettiin muusta kirkon omaisuudesta ja tuloista sekä pappien toimista, josta tässä pari esimerkkiä:

Piispojen täytyy pitää kirjaa hänen armolleen kaikesta omaisuudestaan, mitä tahansa se onkin, kymmenykset, talot, raha, voi, rauta, jne. Sitten hänen armonsa voi päättää, kuinka paljon pitää jättää heille ja kuinka paljon pitää antaa hänelle kruunun hyväksi.⁶⁶

Papit pitävät oikeuksistaan huolta sekä kirkollisissa että maallisissa asioissa, kuten maa-omikeuksista, riidoista, kaupankäynnistä sekä kuninkaan että muiden puolesta. Mutta mikäli joku valittaa papista hengellisissä asioissa, eli jos tämä ei kohtuudella hoida pappeuden virkaa. Jos hän ei saarnaa Jumalan Sanaa, pidä messua, kasta lapsia ja laiminlyö seurakunnan, tästä tulee tehdä valitus piispalle.⁶⁷

Pannaan julistuksesta ja muista kansalaisten rikkomuksista ja rangaistuksista joutuivat tuomitut suorittamaan maksun, joka ohjattiin kuninkaan kassaan. Kerjäläismunkkien toiminta rajoitettiin kahteen

⁶⁴ RSHS 1887, 94.

⁶⁵ RSHS 1887, 89.

⁶⁶ Biscopana skola latha vår nådiga herra få registrum på alla theres rentho, e hvad thet helst är, i afrad, tiende, peninga, smör, järn etc. Sedhan skal hans Nade settia them före, huru mykit the skola hafva ther af och huru mykit the skola gifva honum til cronones bestå.

⁶⁷ Prester sökie ting oc stempne epter sin rett både på kirkiones vegna och sina i verdzliga saker, som är om jordhaträtto, slag, velle, köpslagan, och bothe konunge så som andre. Men hvar noget häfver clagemal til prest i andelig saker, som är, ath han icke redeliga upholder honum thet prestaembete til hörer, som är, ath han icke predicar Gudz ord, messar, döper barn, försummar soknabudh, thet dagas och retthes för biscope.

viiden viikon jaksoon talvella ja kesällä. Kerjäämiseen tarvittiin lupa vouldilta tai pormestarilta. Huijaaminen ja valehteleminen kerjuumatkalla rangaistiin vangitsemisella ja kurittamisella. Haureudesta ja esiaviollisista suhteista aikaisemmin kirkolle tulleet rangaistusmaksut ohjattiin nekin kruunulle. Kuningas ryhtyi viime kädessä valvomaan pappien toimintaa. Kuninkaalla oli valta tutkia kaikki tapaukset, joissa papin arvellaan laiminlyövän virkatehtäviään. Tappelijat, juopot ja Jumalan Sanaa saarnaamaan kyvyttömät papit joutuivat armotta kuninkaan erottamiksi. Piispoilla oli velvollisuus valvoa pappien toimintaa hengellisissä asioissa, jos tämä laiminlyö seurakuntaansa. Viimeiset kuusi lain kohtaa on kirjoitettu vain latinaksi. Tämä tuntuu erikoiselta, koska tuskin kaikki valtiopäiville kutsutut osasivat latinaa. Kohdat 22–27 koskevat vain raha-asioita. Kirkon varoja ei saa lähettää enää Roomaan, vaan ne on käytettävä valtion talouden parantamiseksi.⁶⁸

Latinankielisistä päätökset esitän alla vapaasti käännettynä Petri Benedictuksen version mukaan:

Petri ei lähetä rahaa Roomaan, vaan se käytetään valtakunnan hyvinvoinnin hyväksi. Lisäksi samalla tavalla käytetään rahat, jotka luostarien jotkut jäsenet ovat tottuneet lähettämään. Piispat ja muut prelaatit eivät saa lähettää Roomaan mitään ilman kuninkaan vahvistusta. Kirkkojen ja luostarien vastaanottama omaisuus ja ylimääräiset avustukset pitää luovuttaa kuninkaalle. Perinnöistä saa jokainen ottaa oikeutetun osansa, mutta loput pitää sotilashallinnon määräyksellä luovuttaa. Kirkkojen ja luostareiden omaisuuden myynnistä tai panttauksesta saadut voitot on luovutettava kuninkaalle. Lisäksi kruunun talouden parantamiseksi on piispojen annettava kuninkaalle maksut kirkon rakennuksista kanonisen lain mukaan.⁶⁹

Nämä viimeiset kohdat Petrus Benedictin versiosta on todennäköisesti kirjattu Västeråsin valtiopäivien päätöksiksi paljon jälkepäin, mahdollisesti 1530-luvulla. Perustelen tämän sillä, että kohdassa 22 sanotaan, että ”*Petri ei lähetä enää rahaa Roomaan, vaan se käytetään valtakunnan hyvinvoinnin hyväksi.*” Todennäköisesti tässä tarkoitetaan Laurentius Petriä, joka valittiin luterilaisen kirkon ensimmäiseksi arkkipiispaksi vasta 1531, ja valtiopäivien aikana hän oli vielä Saksassa opiskelemassa. Käsitykseni mukaan vain arkkipiispalla oli valta ohjata kirkon varoja valtakunnallisesti haluamiinsa kohteisiin. Voisi olla, että tässä tarkoitetaan hänen veljeään Olaus Petriä, mutta hänelläkään ei ollut valtiopäivien aikaan merkittävää kirkon virkaa ja kuninkaan kansleriksi hän tuli vasta vuonna 1531.

⁶⁸ RSH 1887, 89–94.

⁶⁹ Denarius Petri non mittatur Romarn, sed recipiatur a rege pro regni utilitate.

Similiter flat de pecuniis solitis emitti de monasteriis eorum superioribus.

Episcopi et alii prelati nihil amodo mittant in posterum ad Romarn pro eorum confirmatione, sed sufficit, quod assumantur per consensum regis, et hoc semper posthac fieri debet.

Item omnia predia donata ecclesiis aut monasteriis, ecclesiis ruralibus, prebendis etc., recipiat ordo militaris suo jure haereditario, et quod superest, conferat rex, cui magis placet.

Item predia vendita, seu impignorata ecclesiis, seu monasteriis, redimantur, et defalcetur de fructibus perceptis.

Item pro melioratione corona teneantur episcopi, canonici et ecclesia cathedrales dare regi unam summam, de qua per eum fuerit cum eis concordatum.

Lauritz Weibullin tutkimuksen mukaan Benedicti on kirjoittanut nämä kohdat vasta vuonna 1537 (sivu 29), joten arkkipiispa Laurentius Petri lienee tekstissä mainittu henkilö.

Uskonnolliset kysymykset nousivat esiin Västeråsin valtiopäivillä kesäkuussa 1527. Valtiopäivät oli kutsuttu koolle löytämään ratkaisu Ruotsin hallinnon taloudellisiin vaikeuksiin, mikä johti lopulta lainsäädäntöön, jolla takavarikointiin kruunulle kaikki ”tarpeeton” kirkon omaisuudesta ja lopetettiin kirkon lailliset ja poliittiset erioikeudet. Lisäksi aateliselle annettiin lupa periä takaisin kaikki omaisuutensa, jonka heidän sukunsa olivat lahjoittaneet kirkolle vuodesta 1454 lähtien. Valtaneuvoston katolisen ja konservatiivisen jäsenistön sekä rahvaan kannan vuoksi kuningas Kustaa Vaasa vältti radikaalien muutosten tekemistä uskontokysymyksiin. Niinpä kysymys suhteista Roomaan ja paaviin ohitettiin hiljaisuudessa samalla kun piispojen auktoriteetti kaikissa kirkollisissa asioissa säilytettiin. Valtiopäivät kuitenkin korostivat, että Jumalan Sanaa piti ”puhtaasti” saarnata valtakunnassa. Todelliset muutokset uskonnollisissa käytännöissä olivat vähäiset. Kuten Preussissa oli aikaisemmin tapahtunut, piispoille jätettiin vastuu kirkon käytännön toimien järjestämisestä. Sellaiset päätökset olivat kuitenkin huomattavasti tärkeämpiä, jotka liittyvät kirkon taloudelliseen asemaan. Ne antoivat Kustaa Vaasalle mahdollisuuden politiikkaan, joka moninkertaistaisi valtion tulot. Tavoite vahvan taloudellisen perustan saamiselle kruunulle tuli luonnehtimaan tulevaisuudessakin kuninkaan hallintovaltaa. Ruotsin tärkein ongelma oli kruunun tulojen muuttaminen käyväksi rahaksi. Kruunun tulothan koostuivat usein mineraaleista ja maataloustuotteista. Voimakkaat keskittämisyrietykset siirtymisestä rahatalouteen hallitsivat kuninkaan talouspolitiikkaa. Sillä perusteella Kustaa Vaasa oli valmis jättämään huomioimatta perinteiset arvot ja kirkon, jos ne eivät edistäneet hänen taloudellisia ja hallinnollisia tavoitteitaan. Hän oli valmis tuhoamaan muinaisia kirkollisia pergamenttikäsikirjoituksia ja käyttämään niitä virkamiesten tilikirjojen kansiin.⁷⁰

Kuten monet eurooppalaiset hallitsijat, Kustaa Vaasa näyttää alun perin olleen suosiollinen sellaiseen uskonnolliseen ratkaisuun, joka olisi luonut reformistisen kansallisen kirkon katolisuu-den sisälle. Kuitenkin Västeråsin valtiopäivillä hänen kirkkopoliitiikkansa keskittyi pääosin taloudellisiin ja hallinnollisiin asioihin. Kuninkaan halukkuus tehdä uskonnollisia muutoksia perustui epäilemättä realismiin. Esimerkiksi kuningas oli juuri keväällä 1527 onnistunut voittamaan ensimmäisen suuren talonpoikien kapinan (Daljunkern), joka oli suunnattu hänen hallintoansa vastaan.⁷¹

Perinteisesti Ruotsin reformaation tieteellisissä tutkimuksissa on Västeråsin vuoden 1527 valtiopäivien päätöksille annettu erityinen merkitys, mutta yksityiskohtainen tutkimus päätösten täytäntöönpanosta puuttuu. Jos Linköpingin hiippakuntaa pidetään tyyppiesimerkkinä, niin Västeråsin päätösten täytäntöönpano oli hidasta. Päätösten toteuttamisen edistämiseksi Olaus Petri kirjoitti

⁷⁰ Kouri 1995, 50–51.

⁷¹ Kouri 1995, 51.

pappien avioliitosta ja luostarikysymyksestä julkaisussaan vuonna 1528. Petri kritisoi jyrkästi kerjäläismunkkien toimintaa valtakunnassa. Munkit muodostivat pääasiallisen katolisen vastavoiman evankelisia saarnaajia kohtaan. Samana vuonna hän julkaisi myös saarnakirjan yhdessä Laurentius Andreaen kanssa. Se oli pääosin käänös Lutherin saarnakokoelmasta, joka julkaistiin vuonna 1526. He lupasivat lukijoilleen vuoden 1528 teoksen esipuheessa, että he julkaisevat pian toisen saarnakokoelma, joka on tarkoitettu laajemmalle lukijakunnalle. He tekivät sen pari vuotta myöhemmin. Olaus Petri oli tärkeänä apuna reformaation edistymiselle kirjoittaessaan liturgian asteittaisesta muutoksesta ja sen hyväksyttämistä jumalanpalveluksiin ruotsin kielellä. Vuonna 1531 hän julkaisi ruotsinkielisen messukirjan ja hän työskenteli myös energisemmin kuin kukaan muu edistääkseen luterilaista saarnaamista Ruotsissa.⁷²

Ennen Västeråsin valtiopäiviä Ruotsin katolisen kirkon kiistaton johtajuus oli Linköpingin piispalla Hans Braskilla, joka yritti aktiivisesti pysäyttää luterilaisen liikkeen etenemisen. Kun kruunun luterilaisuuden edistämispoliittikka jatkui, Brask oli toiminnassaan katolisuutta puolustava. Hänellä oli myös hieman menestystä, kuten evankelisen saarnaajan karkottaminen omasta hiippakunnastaan. Hänen onnistui välttämään osallistuminen Kustaa Vaasan aloittamaan uskonnolliseen keskusteluun vuoden 1526 loppupuolella. Kuningas määräsi sen sijaan Peder Gallen antamaan kirjallisen vastauksen kymmeneen kysymykseen, jotka laajennettiin myöhemmin kahteentoista. Tarkoituksena oli saada aikaan uskonnollinen väittely kuninkaan ja valtaneuvoston kanssa, mutta se johti vain useiden pamflettien julkaisemiseen. Brask oivalsi, että hänen oli tehtävä aloite Kustaa Vaasan toimille heikentää kirkon poliittista ja taloudellista asemaa. Väittäessään olevansa huonossa kunnossa terveydellisesti, hän ei hyväksynyt kuninkaan kutsua viettää joulun aika neuvoston kokouksessa Uppsalassa. Sen sijaan hän matkusti Länsi-Götanmaalle aristokraattisen liittolaisensa Ture Jönssonin linnan katolisten johtajien tapaamiseen. Siellä suunnitelma vastatoimille kuninkaan politiikkaan ja luterilaiseen liikkeeseen syntyivät, mikä johti sitten niin sanottuun Daljunkernin kapinaan, joka puhkesi vuoden 1527 alussa. Joskaan Hans Braskia, Ture Jönssonia ja toista tilaisuudessa ollutta piispaa Magnus Haraldssonia ei voida suoraan yhdistää kapinan suunnitteluun.⁷³

Kustaa Vaasa osoitti, ettei hänellä ollut aikomustakaan kirkon perinteisten etuoikeuksien ylläpitämiseen. Helmikuussa 1527 hänellä oli luovutettu prelaatti ja kapinallinen Peder Sunnenvader, jonka olivat tuominneet kuolemaan maallikoiden muodostaman tuomioistuimen jäsenet. Tämä tapahtui Braskin ja muiden kirkon johtajien vastalauseista huolimatta. Brask ja muut kirkon johtajat, jotka olivat tuomioistuimen jäseniä, väittivät, että menettely oli kanonisen lain ja kirkon etuoikeuksien vastainen. Lisäksi kuningas oli myös alkanut heikentää kirkon lainkäyttövalta antamalla suojakirjeitä

⁷² Kouri 1995, 51–52.

⁷³ Grell 1995, 107–108.

luopiomunkeille ja luterilaisille saarnaajille. Hans Brask toivoi varmaankin voivansa käyttää Daljunkern kapinaa keinona saada taloudellisia ja poliittisia myönnytyksiä Kustaa Vaasalta. Kuninkaalla oli kiire saada kapina taltutetuksi. Sota Venäjän kanssa oli kasvava vaara, ja Lyypekki vaati entisten sotavelkojen välitöntä takaisinmaksua. Siihen mennessä, kun valtiopäivät kokoontuivat Västeråsissa, kapina oli loppunut. Kustaa Vaasa ei enää tarvitsisi kirkon poliittista tukea, vaan aikoi supistaa kirkon poliittista ja taloudellista valtaa. Vain katolisen kirkon hallussa oli sellaisia resursseja, joista valtakunnan taloudellinen uudistaminen voitaisiin aloittaa.⁷⁴

Valtaneuvoston kaksikymmentä maallikko- ja neljä pappisjäsentä sekä Linköpingin ja Västeråsin piispat ja äsken valitut Skaran ja Strangnäsin piispat, olivat läsnä valtiopäivillä. Kustaa Vaasan saattajana oli huomattava määrä sotilaita. Tällä voimannäytöllä kuningas sai vastustajansa lamautetuksi ennen valtiopäivien kokoontumista. Kuningas sulki pois Hans Braskin johtamat papit neuvotteluista ja esitti tilalle neljää piispaa, jotka Brask oli pakotettu hyväksymään. Se tarkoitti suurta tappiota Ruotsin katolisen kirkon taloudelliselle ja poliittiselle voimalle. Päätösten seurauksena esimerkiksi prelaattien piti palauttaa kaikki maaomaisuutensa kruunulle, ja kirkon täytyi siirtää se osa tuloistaan kruunulle, joka jäi ylimääräiseksi, kun hengelliset velvoitteet tulivat täytetyiksi. Toimenpiteen, joka mahdollisti antaa aatelisille heidän omaisuutensa, jotka heidän perheensä olivat lahjoittaneet kirkolle vuodesta 1454 lähtien oli tarkoitus houkutella monia epäröiviä aatelisia tukemaan kuninkaan politiikkaa. Kuninkaan vaatimuksesta jonkinlainen uskonnollinen väittely käytiin valtiopäivien aikana. Piispa Hans Brask, joka vastusti voimakkaasti kaikenlaista keskustelua uskonnollisuudesta, vangittiin lyhyeksi aikaa. Keskustelun tarkoitus oli osoittaa katoliset johtajat kyvyttömiä, ja että vain luterilaiset saarnaajat saarnasivat Jumalan Sanaa oikein.⁷⁵

Kustaa Vaasa esitti toivomuksen, että piispat ja munkit luopuisivat vapaaehtoisesti poliittisesta ja taloudellisesta vallasta. Hans Brask onnistui kuitenkin estämään sen ja selitti muiden prelaattien puolesta, etteivät he voineet luopua mistään pyhästä kirkon omaisuudesta, jota paavi oli käskenyt puolustaa. Näin henkinen sääty vastasi kuninkaan ehdotukseen ja keskustelu asiasta tyrehtyi. Seuranneen neuvottelun ajan Hans Brask pidettiin vangittuna. Tuloksena neuvotteluista tuli sitten Västeråsin resessi ja ordinantia. Kuningas otti haltuunsa piispanlinnat. Piispat, tuomiokapitulit, luostarit ja papit tulivat verovelvollisiksi kruunulle. Uusi laki piti Laurentius Andreaen mukaan lukea Ruotsin laiksi ikään kuin se olisi kirjoitettu lakikirjaan. Lain tiimoilta odotettiin teologista väittelyä. Braskin protesteista huolimatta tällainen väittely tapahtui Olaus Petrin ja Peder Gallen välillä. Porvarit ja talonpojat halusivat tietää, kuka on oikeassa, ja vaativat, että sen mukaan saarnataan, joka on oikeassa. Maakunnat ilmoittivat väittelyn jälkeen, että reformaattoreilla on hyvät perusteet

⁷⁴ Grell 1995, 108.

⁷⁵ Grell 1995, 108–109.

näkemyksilleen, jotta saarnataan vain Jumalan Sanaa. Valtiopäivien jälkeen Kustaa Vaasa osoitti kiittolisuuttaan ensisijaisesti Olaus Petriä kohtaan. Reformaattori sai ostaa edullisesti talon, joka kuului luostarille (Skokloster) sekä palkkatilan Uppsalasta. Perusteena tälle oli hyväntahtoinen palvelu kaikkien kansalaisten parhaaksi. Hänen nuorempi veljensä Laurentius sai kuninkaallisen stipendin opiskeluunsa Wittenbergissa ja kuninkaallisen suosituskirjeen Lutherille.⁷⁶

Braskin ja hänen kannattajiensa kannalta Västeråsin päätökset olivat katastrofi. Katolinen kirkko oli menettänyt lähes kaiken valtansa. Opillisesti kirkko oli edelleen vahingoittumaton, mutta valtioneuvoston päätösten jälkeen julistettiin, että evankelisten saarnaajien oppi oli sekä ortodoksinen että täysin hyväksyttävä. Valtiopäivien päätyttyä Hans Brask sai henkilökohtaisesti kuninkaan kovimman kohtelun kaikista piispoista. Syksyyn 1527 mennessä Braskin oli tunnustettava tappionsa. Tämän seurauksena hän Gotlannin vierailun aikana pääsi pakenemaan Danzigiin, missä hän liittyi jo aiemmin karkotettuun katolisten arkkipiispa Johannes Magnukseen.⁷⁷

Lauritz Weibullin mukaan resessissä ilmaistaan aluksi yhteenveto neljästä valtakunnan puutteesta, joita on korostettu kuninkaallisissa esityksissä. Se esitetään kerronnan muodossa. Sitten se määrittelee, miten puutteet korjataan. Ensimmäinen ongelma on valtakunnan epävakaus. Resessissä sitoudutaan asian parantamiseen rangaistuksen uhalla. Toinen ja kolmas puute ovat kruunun arvon heikkeneminen ja valtakunnan yleinen heikentyminen. Neljäs ongelma on uuden uskon aiheuttama vastustus kuningasta kohtaan, mihin resessissä luvataan korjaus. Korostetaan, että saarnataan vain sellaista, joka on Jumalan Sanaa, ja jota kaikkialla valtakunnassa puhtaasti saarnataan. Näitä kohtia koskevissa päätöksissä oli resessin painopiste.⁷⁸

Valtiopäivillä vahvistettiin yleiset peruseriaatteet kirkon asemasta. Koska piispat ovat olleet mahtavia, ja aikaisemmin asettuneet usein valtion virkamiehiä vastaan, karkottaneet heitä ja vahingoittaneet valtakuntaa, että tämän päivän jälkeen piispat eivät saa matkustaa useamman miehen kanssa kuin kuningas on heille määritellyt. Lisäksi piispojen perinnässä oleville varoille pitää nostaa kruunun korkoa siten, että ne tuottavat kuninkaalle enemmän. Heidän pitää myös luovuttaa kuninkaalle omistamansa linnat ja linnoitukset. Samoin toimitaan tuomikirkkojen ja kaniikkien korkojen suhteen. Heille jää vain se, joka kohtuulliseen toimeentuloon tarvitaan. Luostarien henkilöstölle turvataan kunnollinen elanto ja niitä pidetään yllä. Sen sijaan kuningas voi lähettää luostarien henkilökuntaa, joita ei välttämättä tarvita luostareissa, palvelemaan kuningasta linnaleirillä tai muulla tavoin. Kansalaisten kestitseminen ja sakotusoikeus kiellettiin piispoilta. Eräs tärkeä avainkysymys oli

⁷⁶ Kjöllnerström 2008, 7–8.

⁷⁷ Grell 1995, 109.

⁷⁸ Weibull 1965, 212.

piispojen sotilaallinen asema. Piispojen sotilaallinen asema oli olennaisesti riippuvainen heidän hallussaan olevista linnoista, jotka resessin mukaan siirtyivät valtion hallintaan.⁷⁹

Weibullin näkemyksen mukaan Västeråsin resessi oli valtiosääntö, joka oli laillisesti pätevä valtiopäivien päätös. Resessin lisäksi julkistettiin myös Västeråsin ordinantia. Kustaa Vaasan rekisterissä (Gustaf Vasas registratur) mainitaan, että se tehtiin Västeråsissa herrainpäivillä Johannes Kastajan päivänä vuonna 1527. Ilmaisuu on helppo ymmärtää väärin, ja niin on usein käynytkin. Tämä asetus, jonka sanotaan tehdyn herrainpäivillä, ei ole valtiopäivien päätös. Se on peruskirja ja ohjesääntö seurauksena päätöksistä. Sen tarkoituksena on määritellä säännöt, joiden mukaan kirkon henkilöstön tulee siitä lähtien toimia. Kustaa Vaasa ilmoittaa sen olevan nimenomaan valtaneuvoston päätös eikä hänen laatimansa. Valtaneuvosto kertoo sen olevan ”hänen armonsa ja meidän tekemämme” määräys. Peruskirja, joka on ilman johdantoa ja johtopäätöksiä, on saatettu voimaan kesäkuun 27. päivänä. Määräys oli tarkoitettu välitöntä käyttöä varten hallinnossa. Tietysti tämä kirjoitettiin kuten resessikin ruotsin kielellä. Rekisterissä olevan tekstin lisäksi ordinantiasta on kaksi julkaisua latinaksi. Ensimmäisen lienee tehnyt 1530-luvulla katolisen piispan Hans Braskin kansleri, kaniikki Hans Spiegelberg. Se perustuu ruotsinkieliseen tekstiin, mutta erottuu antireformatorisen näkemyksen vuoksi ja poistaa suoranaiset väärinkäsitykset verrattuna alkuperäiseen tekstiin. Toinen kirjoitus on notaarinen todistus, jonka on laatinut Linköpingin hiippakunnan virkamies Petrus Benedicti arkkipiispa Johannes Magnuksen pyynnöstä. Kyseinen todistus on tehty vasta vuonna 1537.

Peruskirjasta on ollut toinen versio latinan kielellä ja joissain osissa hieman erilaisia myöhempiä ruotsinkielisiä tekstejä kuin Kustaa Vaasan alkuperäisessä rekisterissä. Nämä eri versiot sisältävät jonkin verran ristiriitaisuuksia, mutta näitä kohtia ei ole koskaan yritetty yhdistää tai korjata. On siis huomattava, että Västeråsin ordinantiaa on muokattu jälkeenpäin, ja siihen on lisätty sekä perinteisen kirkon että uudistusmielisten luterilaisten tekstejä.⁸⁰

Weibullin käyttämistä lähteistä käy hänen mielestään selvästi ilmi, että latinalaiset tekstitykset ovat merkityksettömiä suhteessa valtiopäivien päätöksiin. Vain ordinantia, joka on esitetty Kustaa Vaasan rekisterissä, on pätevä. Mitä ordinantia sitten sisältää resessiin yhdistettynä ja mitkä ovat poikkeamat? Tätä tärkeää tutkimusta on Weibullin mukaan aikaisemmin laiminlyöty. On luontaista, että useammassa kuin yhdessä kohdassa ordinantian tulisi olla suoraan yhteydessä resessiin. Tärkeimpiä näistä on piispojen, katedraalien ja kaniikkien verotus (sivu 23, viite 52). Nämä ordinantian määräykset edellyttävät valmistelutoita, joita on tehtävä ennen kuin kruunu voi saada osuutensa piispojen, tuomiokirkkojen ja kaniikkien veroista. Päätökset pitäisi näiltä osin asettaa kuninkaan ja valtaneuvoston lainsäädäntöoikeuteen. Toinen kohta, jossa ordinantia linkittyy resessiin, on kohta

⁷⁹ Weibull 1965, 212–213.

⁸⁰ Weibull 1965, 216.

piispojen sakoista. Sen mukaan kuningas oli oikeutettu saamaan kaikki sakkomaksut, eivätkä piispat. Ordinantian vaatimuksessa saada piispojen sakot kuninkaan haltuun ei löydy Weibullin mukaan perusteita varsinaisessa resessissä. Se koskee vain luostarien saamia sakkorahoja ja määrittää vain, että piispojen ei tarvitse puuttua niihin. Valtiopäivien edustajista ainoastaan aatelisto kannatti piispojen sakkojen haltuunottoa. Asetuksen säännökset perustuvat tähän aateliston lausumaan. Lisäksi säännökset olivat huomattavassa määrin yleisiä oikeuskäsityksiä vastaan, etenkin, kun niitä ei ollut esitetty resessissä. Tämä oikeuskäsitys kohdistui tiukasti hengellistä oikeutta ja kanonista järjestystä vastaan.⁸¹

Jos yrittää selventää näiden säännösten alkuperää, on Weibullin mukaan helppo päätellä, että evankelisen (luterilaisen) tahon tarkoituksena oli yleisesti vaikuttaa vallitseviin kirkollisiin asenteisiin Västeråsissa vuonna 1527. Perustus oli laadittu Lutherin kirjoituksissa vuonna 1520. Esivalta oli aikaisemmin ollut kristilliseen valtaan perustuvaa, ja kehitys oli johtanut siihen, että maallinen valta saatettiin kristillisen vallan alaisuuteen. Sen, mikä koski ajallista (temporalia) hengellisen sisällä, pidettiin maallisen vallan valvonnassa. Nyt luterilaisuuden mukaan hengellisillä tuomioistuintuimilla olisi kiellettyä tehdä päätöksiä tapauksissa, jotka eivät koske uskoa ja elämäntapaa. Kruunun sekaantuminen luostarilaitoksen asemaan yhteiskunnassa oli sen sijaan hyväksyttävää. Viranomaiselle myönnettiin oikeus rangaista kirkon viranhaltijoita, kun he laiminlyövät velvollisuutensa saarnata evankeliumia. Niille annettiin myös oikeus kirkon lainsäädäntöön. Luther oli väittänyt, että on aivan turha odottaa uudistuksia paavin tai konsiilien toimesta. Ainoa keino, joka edistäisi asiaa, olisi se, että kuninkaat, ruhtinaat, aatelistiset, säädyt ja kansalaiset tekevät aloitteen siitä, että piispat ja muut hengen miehet hoitavat vain hengelliset asiat valtakunnassa. Niinpä ordinantia yhtyi siihen ajattelutapaan, joka oli yleinen evankelisessa Euroopassa. Mutta se liittyi myös tiettyihin säädöksiin, jotka olivat aiemmin esiintyneet pohjoismaisessa lainsäädännössä sekä Kustaa Vaasan aikaisempiin lausuntoihin.⁸²

Kustaa Vaasan aikaisemmat lausunnot, joihin ordinantia liittyy, löytyvät erityisesti hänen hälsinglandilaisille lähettämässään kirjeessä uudesta uskosta ja Lutherin 26. toukokuuta 1526 antamasta opetuksesta. Suunnitelma ordinantin sisällöstä ja sen vallankumouksellisesta luonteesta näkyi siinä avoimesti. Selvästi kuningas halusi piispojen ja hengellisten instituutioiden kustannuksella ottaa korkeimman vallan kirkossa. Resessi tuhosi kirkon maallisen voiman. Ordinantian kautta hajauttaminen jatkui ja henkisen maailman vallankumous saatiin päätökseen. Ordinantia oli peruskirja ja ohje. Sen takana seisoivat, kuten resessinkin, ei pelkästään kolme säätyä, vaan myös kuningas ja valtaneuvosto. Katolisten piispa Hans Brask on nimittänyt Västeråsien valtiopäivien tulosta laittomaksi

⁸¹ Weibull 1965, 217–218.

⁸² Weibull 1965, 219.

varsinkin ordinantian osalta. Jopa vastakkainen osapuoli ei voinut sulkea silmiään kokonaan, kun arkkipiispa Laurentius Petri kirjoitti 1530-luvun puolivälissä resessin ja ordinantian selityksessään todeten, että niiden laatimiseen oli hyvät syyt ja ne on säilytettävä. Mutta hän lisäsi vältellen, että häntä on helpompi muuttaa kuin resessiä, ja ajan myötä havaitaan, että muutoksia tarvittiin.⁸³

3.2. Örebron kirkolliskokous 1529

Västeråsissa vuonna 1527 oli ollut valtiopäivien kokoontuminen, jolla ei ollut valtuuksia tehdä päätöksiä jumalanpalveluselämän muutoksista. Siksi kirkon liturgiaa koskevia kysymyksiä oli käsiteltävä kirkon omassa kokouksessa. Tästä syystä Örebrossa pidettiin helmikuussa 1529 kirkon kokous, jossa keskusteltiin seremonioista ja kirkon käytännöistä. Tarkoituksena oli saada yhtenäisyys näissä asioissa hiippakuntien välille ja sitoa valtiopäivien päätökset kirkon omaan organisaatioon. Kokoukseen saapuivat piispat, kaniikit, papit, kerjäläisveljet sekä edustajat Vadstenan luostarista. Kokouksen osanottajat edustivat erilaisia teologisia näkemyksiä. Mukana oli sekä reformoituja katolilaisia, perinteisiä katolisia että evankelisia uudistajia. Ennen kokousta sen osanottajilla olivat vähän erilaiset tavoitteet. Vadstenan luostarin veljet matkustivat vastustamaan luterilaisia. Tämä oli tuskin Laurentius Andreaen tarkoitus kokouksen kulkuun. Osallistujien erilaiset teologiset lähtökohdat heijastuivat myös kokouspäätöksissä, joihin saatiin lopulta kompromissiratkaisut.⁸⁴

Kuningas Kustaa Vaasa kehotti 25. marraskuuta järjestämään neuvottelukokouksen Örebrossa tulevana kynttiläpäivänä, johon pitää kutsua kirkkojen prelaatteja ja oppineita miehiä neuvottelemaan ja päättämään seremonioista ja kirkon käytännöistä, jotta niitä ei pidetä eri tavoin eri alueilla. Kutsukirje puuttuu kansallisesta rekisteristä, joka ei sisällä kaikkia vuoden 1528 kirjelmiä. Kokous järjestettiin alkavaksi 2. helmikuuta 1529, ja sen päätökseksi on kirjattu päivämäärä 7. helmikuuta. Kirkolliskokous oli asiakirjojen mukaan ensimmäinen, joka järjestettiin Västeråsin valtiopäivien jälkeen. Tässä tutkielmassa esitellyistä avainhenkilöistä olivat mukana Uppsalan arkkidiakoni Laurentius Andreae ja Tukholman kaupunkineuvoston sihteeri Olaus Petri. Laurentius Andreae toimi kokouksen kokoonkutsujana ja puheenjohtajana.⁸⁵

Kokouksessa käsiteltiin kirkollisen hallinnon valtaan kuuluvia asioita, joissa Västeråsin valtiopäivien päätökset olivat vaikuttamassa. Seuraavat asiat tulivat esiin kokouksen päätöksissä. Latinankielisistä Uusista testamenteista oli tarvetta papiston keskuudessa, mistä ilmenee, että saarnattiin vielä latinan kielellä. Saarnaamisesta annettiin useita eri määräyksiä. Tähdennettiin, että kaupungeissa, joissa on luostareita, pitää saarnata keskipäivän jälkeen, jotta saarnaajalle, joka on pitänyt

⁸³ Weibull 1965, 220.

⁸⁴ Berntson 2012, 126.

⁸⁵ RHSH 1887, 117–118.

saarnan paikkakunnan kirkossa ennen keskipäivää, ei ole esteitä. Saarnaajien ei pidä puhua toisistaan pahaa saarnatuolista, vaan heidän pitää olla suvaitsevaisia, jotta kansalaiset eivät vihastuisi. Kaikissa saarnoissa pitää lausua, Isä meidän, Credo ja Ave Maria sekä Jumalan kymmenen käskyä kerran tai kaksi kuukaudessa. Rukous on pidettävä saarnan alussa ja lopussa. Yleisiä ohjeita ja säännöksiä annettiin kirkon viranhaltijoiden toimista kansan keskuudessa. Diakonit eivät saa mennä kauas omilta alueiltaan, eivätkä saa valehdella ja puhua roskaa ihmisten keskuudessa. Paavin lain mukaan kielletään seurakunnan johtajia välttämään vihastumista parhaalla mahdollisella tavalla. Munkkien pitää toimia piispan alaisuudessa, erityisesti niillä alueilla, joissa evankeliset saarnaavat.⁸⁶

Monenlaisia ohjeita seurakuntien toiminnasta ja pyhäpäivien ja seremonioiden järjestämisestä annettiin Örebron kokouksessa. Näistä osa tuli valtiopäivien käsittelyyn vasta vuonna 1544, jossa niitä vielä muutettiin ja kiristettiin. Kokouksen julkilausuman mukaan tarpeettomia pyhäpäiviä oli liian paljon, mistä on vain vahinkoa maallikoille. Vain Herramme omat juhlapäivät, Neitsyt Marian, apostolien ja patriarkkojen päivät säilytettiin. Niissä kaupungeissa, joissa on useita kirkkoja, ne kuuluvat kirkkoherran alaisuuteen. Seremonioissa on paljon väärinkäytöksiä ja väärää toimintaa. Vihkivesi ei ole tarkoitettu siihen, että se poistaa syntejä, sillä sen tekee yksin Kristuksen veri. Silloin on muistettava, että meidät on kastettu ja upotettu Kristuksen vereen. Jumalalliset kuvat eivät ole olemassa sen vuoksi, että me niiaisimme ja kumartaisimme niiden edessä, vaan ne ovat Kristuksen ja pyhien ihmisten muistamiseksi. Palmunoksia ei siunata, eikä niitä käytetä niin, että ne antaisivat erityistä voimaa. Niitä käytetään vaan sen muistoksi, kun ihmiset heittivät palmunoksia tielle, kun Jeesus saapui Jerusalemiin. Kynttilämessua ei pidetä Jumalan palveluksena, joka antaa erityistä voimaa, vaan todellisen valon, Jeesuksen Kristuksen, muistona. Öljyäminen ja kristillinen voitelu eivät anna sinänsä mitään voimaa, vaan ne toimivat Pyhän Hengen välityksellä. Kelloja soitetaan vain, kun kansaa kutsutaan kokoontumaan yhteen. Kirkkorakennuksia ei pidetä minään palvelonnan kohteina, vaan ne on tarkoitettu Jumalan Sanan kuulemiseen, sillä Jumala ei asu ihmisten rakentamissa taloissa. Kirkollisessa vihkimyksessä ei saa käyttää suolaa, ruokaa tai muuta sellaista. Jumalan Sanan voima ylittää kaikki tällaiset asiat. Paastopäiviä ei vietetä siinä tarkoituksessa, että ne olisivat erityistä Jumalan palvelemista. Pyhäpäivät ovat sitä varten, että ihmisillä olisi aikaa kuunnella Jumalan Sanaa. Kansalle pitää opettaa, että seremoniat, joita pidetään pitkäperjantaina ja pääsiäisen aikaan on tarkoitettu Kristuksen muistamiseen.⁸⁷

Monet näistä tehdyistä päätöksistä olivat selvästikin muutosta aiempaan katoliseen perinteeseen. Ei ole ihme, että päätökset aiheuttivat kapinahenkeä kansalaisten keskuudessa, kuten Magnus Nyman on tutkimuksissaan havainnut. Örebron kokouksessa vuonna 1529 olivat katoliset hyvin

⁸⁶ RSHS 1887, 119.

⁸⁷ RSHS 1887, 120–121.

edustettuina. Luostareita edustaneita sääntökuntalaisia oli noin neljännes valtuutetuista. Paikalla olleet kolme piispaa olivat katolisen opin kannattajia, kuten myös pääosa prelaateista ja kirkkoherroista. Örebrossa hyväksyttiin muutamia kirkko-oikeudellisia säädöksiä, jotka olivat ristiriidassa kanonisen oikeuden kanssa. Kokouksessa päätettiin, että saarnamiesten pitää selittää Pater Nosterin, Credon ja Ave Marian tarkoitus nuorille ja yksinkertaisille sekä korostaa, että vihkivesi ei pelkästään vaikuta syntien anteeksi antamiseen, eivätkä pyhimysten kuvat semmoisenaan olleet pyhiä. Vadstenan birgitalaisessa diaarissa todettiin, että Örebron kokouksen päätöksiä voitiin käyttää luterilaisuutta vastaan, ja ne voivat palauttaa kirkkoon sovun. Jopa Linköpingin katolinen tuomiorovasti vakuutti kokouksen jälkeen hiippakuntansa asukkaille, että kirkko ei tule hylkäämään katolista uskoa. Samana vuonna Örebron kokouksen kanssa puhkesi Ruotsissa lyhytaikainen kapina, joka tunnetaan nimellä Länsi-Götanmaan herrojen kapina, jonka pääajatuksena oli, että kuningas oli tuonut valtakuntaan vääriä oppeja, joiden seurauksena ruotsalaisista tulisi pian pakanoita. Syytösten tarkoituksena lienee pääosin ollut herättää kansan viha kuningasta kohtaan ja syöstä hänet valtaistuimelta. Uskontoa yritettiin näin käyttää verukkeena poliittisten tavoitteiden saavuttamiseksi.⁸⁸

Sekä Västeråsin valtiopäivillä että kuninkaan kruunaamisen yhteydessä valtaneuvosto oli vaatinut, että päätös Jumalan Sanan saarnaamisesta liitetään vuoden 1319 vaatimukseen ylläpitää hyviä, vanhoja kristillisiä tapoja. Avauspuheessaan Örebron kirkolliskokouksessa, jossa Laurentius Andreae, arkkipiispan edustajana ja kuninkaan täysivaltaisena lähettiläänä, toimi puheenjohtajana, käsitteli samaa ongelmakenttää. Tavat, jotka olivat Jumalan Sanan vastaisia, oli tarkoitus lakkauttaa, mutta muuten olisi täysi toimintavapaus. Uskon heikkouden vuoksi mitään uudistuksia ei toteutettaisi mielivaltaisesti, kiireellisesti tai ilman edeltävää opetusta. Kokouksessa tehtiin myös lukuisia opetusta ja opettamista koskevia päätöksiä, mutta kaikkia vanhoja tapoja ei poistettu. Väärinkäytösten ja väärinkäsitysten lopettamiseksi kokouksessa selitettiin, mikä oli oikea merkitys joillekin käytännöille. Vaikka Laurentius oli vakuuttunut siitä, että nämä tavat katoavat itsestään evankelisen saarnaamisen kautta, hän todennäköisesti jakoi Tukholman saksalaisten porvarien ilmeisen tyytymättömyyden Örebron päätöksiin.⁸⁹

Seremonioiden yhtenäisyyttä koskevasta kysymyksestä Olaus Petri oli aiemmin ilmaissut nykypäivän evankeliselle teologialle ominaisen näkemyksen, että tietyt seremoniat, etenkin Kristuksen itsensä perustamat, olivat välttämättömiä, kun taas jotkut olivat vapaaehtoisia. Kolmannen ryhmän muodostivat ne, jotka olivat ristiriidassa evankeliumin kanssa ja olivat täysin tuomittavia. Tämän periaatteen valossa monet perinteiset kirkolliset käytännöt voitiin säilyttää, vaikka niillä ei olisi raamatullisia perusteita, niin kauan kuin niitä voitaisiin perustella evankelisuudella. Örebrossa

⁸⁸ Nyman 2009, 69–71.

⁸⁹ Kjöllnerström s.a.

perinteisiä seremonioita ja tapoja ei kuitenkaan poistettu. Piti vain huolehtia siitä, että niitä tulkitaan oikealla tavalla, jotta niitä ei väärinkäytetä. Kokouksen päätöslauselmissa määrättiin, että pyhitetty vesi, pyhimysten kuvat, pyhitetyt kynttilät, voitelu, pyhiinvaellusmatkat, soittokellon soittaminen ja muut käytännöt voidaan säilyttää, kunhan ne ovat asianmukaisesti perusteltuja. Siten voiteltua oli pidettävä sisäisen voitellun ulkoisena merkinä. Pyhitetyllä vedellä ei ollut tarkoitus poistaa syntiä, vaan se olisi vain muistutus kasteesta. Pyhien kuvien edessä ei pidä kumartaa, vaan muistella Kristusta ja pyhiä miehiä.⁹⁰

Kokouspäätökset olivat luultavasti kompromissi uudistusmielisten katolisten ja evankelisten uudistajien välillä, mutta niitä kritisoi kuitenkin eri tahoilta. Tukholman saksalaisen porvariston joukossa oli syytöksiä Olaus Petriä ja niitä kohtaan, joiden katsottiin vetäytyneen evankeliumista ja palauttaneen sen sijaan vanhat säännökset. Tukholman saksalaisille antamassaan vastauksessa Olaus Petri selitti, että muutoksissa pitää edetä hitaasti. Aivan erilainen reaktio mainitaan Vadsstenan pöytäkirjassa, jossa sanotaan, että veljet palasivat luostariin hämmentyneinä kokouksesta.⁹¹

3.3. Stragnäsin valtiopäivät 1529

Valtiopäivien jäsenet kutsuttiin Stragnäsin valtiopäiville toukokuun 21. päivänä päivätyllä kutsulla. Valtiopäivät oli tarkoitus aloittaa kesäkuun 17. päivä. Kaupunginjohtajalle ja neuvostolle osoitettu kirje puuttuu kuninkaan rekisteristä. Todennäköisesti kuningas oli lähettänyt samanlaisia kirjeitä myös muihin kaupunkeihin. Kuningas toimitti 29. toukokuuta kirjelmän Gudmund Perssonille, joka oli yksi kapinallisten Länsigötanmaan ja Smälannin neuvottelijoista. Rekisterissä on tarkemmin määrittelemätön aika valtiopäivien avaushetkeksi (Botolphi tid). Päätökset tehtiin kuitenkin ennen juhanusta.⁹²

Päätöksissä korostettiin edelleen samoja kirkkopoliittisia asioita, joita oli käsitelty jo Västeråsissa vuonna 1527. Määriteltiin, että piispat eivät voi olla eduissaan kuninkaan yläpuolella. Kuningas hallitsee Jumalan maallista valtaa ja piispat hallitsevat kuin Jumalan käskyn mukaan sieluja, jotka oli määritelty Jumalan valtakunnan hallintaan. Heidän pitäisi saarnata ja toimia Jumalan Sanan mukaisesti. Kuninkaan pitää ohjata piispojen virkaa, koska kuninkaan virka on pitää valtansa avulla se, mikä on oikein ja rangaista siitä, mikä on väärin. Oikein on se, että piispat hoitavat saarnavirkaa. Piispojen ja pappien ei pidä olla herroja vaan palvelijoita, kuten olivat Kristus, apostolit ja heidän seuraajansa. Piispoilla ei pidä olla mitään maallisia huolenaiheita, kuten paavin lakikirjatkin antavat

⁹⁰ Berntson 2012, 126–127.

⁹¹ Berntson 2012, 127.

⁹² RSH 1887, 124,127.

ymmärtää. Lisäksi otettiin piispanlinnojen siirtäminen kruunun hallintaan ja todettiin, että heillä ei ole mahdollista ylläpitää niitä, verotusoikeuden vähenemisen takia.⁹³

Valtiopäivillä todettiin, että tuomiokirkot saavat suuremmat verot kuin mitä he tarvitsivat välttämättömään ylläpitoon. Kaniikeilla on enemmän varoja kuin he tarvitsevat viranhoitoon. Varat tulee käyttää kruunun parhaaksi, jossa ne säilytetään valtakunnan hyödyksi. Luostareiden verotuotto on suuri. Niissä on liikaa työntekijöitä ja veljien määrä on vähentynyt huomattavasti. Ennen oli useita kymmeniä veljiä ja nyt on alle kymmenen, ja verotuotto on sama. On välttämätöntä, että tällaisille luostareille palkataan hyvä mies, joka valvoo niiden varainkäyttöä. Lisäksi päätöslauselmat käsittelevät ritariston omaisuutta ja heidän maallisia tarpeitaan. Yleensä kaikissa päätöksissä vedotaan Jumalaan ja hänen Sanaansa.⁹⁴

Strangnäsin valtiopäivien kirkkopoliittinen anti ei liene kovin merkittävä. Siellä tarkennettiin Västeråsin valtiopäivillä tehtyjä lähinnä kirkon varainhoitoon liittyviä päätöksiä. Tarkoituksena lienee ollut muistuttaa kirkkoa sen uudesta asemasta kruunun alaisuudessa.

3.4. Tukholman kirkolliskokous 1531

Kesäkuun puolivälissä vuonna 1531 kuningas kehotti kokoamaan kaikki valtakunnan huomattavimmat papit sekä piispat Tukholmaan arkkipiispan valintaa varten. Kun Tukholmaan kokoonnuttiin, arkkipiispan vaalissa oli neljä ehdokasta, joiden joukossa oli Uppsalan koulumestari Laurentius Petri. Muut kolme ehdokasta saivat yhteensä 21 ääntä, mutta Laurentius Petrin äänet kohosivat toiselle sadalle. Näin hänet lopulta julistettiin valituksi arkkipiispaksi. Peder Swartin kronikan mukaan valinta olisi tapahtunut juhannuksen aikaan. Monet muutkin kirjoittajat ovat sitä mieltä, että kokous ja vaalit toimitettiin kesäkuussa. Laurentius Andrean kirjoitukset osoittavat selvästi, ettei toukokuun lopussa ollut lähetetty kutsuja, koska ne olisi pitänyt lähettää kolme viikkoa aikaisemmin, mutta rekisterissä ei ole viitteitä siitä. Mitään esteitä Tukholman kokoukselle ja arkkipiispan vaalille ei ollut, sillä kuningas Kustaa Vaasa ja eräät neuvoston jäsenistä olivat todella kokoontuneet sinne kesäkuun loppupuolella. Outoa on, että niin tärkeä toimenpide kuin arkkipiispan vaali jätetään huomioimatta kuninkaan rekisterissä. Itse asiassa jonkin verran myöhemmin kutsuttiin joitakin piispoja ja virkamiehiä kokoontumaan Tukholmaan samana vuonna. Kuningas kutsui 6. heinäkuuta Skaran, Vexiön ja Linköpingin piispat häihinsä, joiden oli määrä tapahtua elokuun puolivälissä. Hän vaati heitä tulemaan jo saman kuukauden 13. päivänä, jolloin eräitä merkittäviä asioita käsiteltäisiin. Lisäksi kyseiseltä vuodelta ei ole tiedossa muuta tapausta, joka olisi vaatinut tuomiokapitulin jäsenten läsnäoloa kuin mahdollisesti vain arkkipiispan vaalit. Jos arkkipiispa olisi valittu jo aikaisemmin, olisi yllättävää,

⁹³ RSHS 1887, 138–140.

⁹⁴ RSHS 1887, 140–141.

ettei hän saanut tällaista kutsua tai että hänen virkaan astumistaan ei mainittu missään. Joidenkin tutkijoiden mukaan ainakin arkkipiispan vaali järjestettiin vasta elokuussa tai syyskuussa. Pahaksi onneksi vuoden 1531 rekisterissä on aukko 24. elokuuta –17. syyskuuta välisenä aikana. Siksi, näiden kolmen viikon tapahtumista puuttuvat kaikki tiedot. Vaikuttaa siltä, että vaalit olivat vasta alkusyksystä.⁹⁵

Tästä Tukholman kirkolliskokouksesta ja sen päätöksistä on hyvin vähän tietoa ehkä juuri noiden puuttuvien lähdetietojen vuoksi. Saattaa olla, että kokouksen aiheena oli vain uuden arkkipiispan vaali. Voi olla, että nuo kuninkaan rekisterissä olevat puuttuvat viikot ovat jostain syystä hävinneet. Toinen mahdollisuus on, että ne on tarkoituksella poistettu tai ne on jätetty kokonaan kirjoittamatta, koska pelättiin uuden luterilaisen näkemyksen mukaisen arkkipiispan aiheuttavan voimakkaan vastustuksen kansan parissa, ja haluttiin pitää kirkollisen johdon valinta pimennossa. Kapinahenkeä kuningasta kohtaan oli olemassa eri puolilla Ruotsia.

3.5. Uppsalan kirkolliskokous 1536

Lokakuussa 1536 pidettiin Uppsalassa kirkolliskokous Laurentius Petrin johdolla. Merkittävää kokouksessa oli se, että silloin päätettiin ruotsinkielisen messun käyttöönotosta. Kansankielinen messu piti toimittaa kaikissa tuomio- ja maakirkoissa, kun se vain oli mahdollista. Se, että tämän messukäytännön käyttöönotto kansallisissa kirkoissa oli vapaaehtoista, johtui todennäköisesti kansan vastustamisesta seremoniallisiin muutoksiin. Lisäksi määrättiin, että papit, jotka ovat jääneet kiinni aviirikoksesta tai johtaneet haureellista elämää, erotetaan kirkosta, kunnes he joko alkavat elää siveästi tai solmivat avioliiton. Tämä määräys tarkoitti sitä, että Ruotsissa aikaisemmin vallinnut pappien selibaattivaatimus poistettiin. Se perustui siihen, että keskiajalla papit olivat käytännössä poikenneet tästä vaatimuksesta asumalla "taloudenhoitajien" kanssa ja maksaneet vastineeksi erityisiä palkkioita piispalle. Luterilaisen näkemyksen mukaan avioliittoa on pidettävä puhtaampana elämänmuotona kuin elää selibaatin kiusauksissa.⁹⁶

Nymanin mukaan kokouksen päätöksestä ei millään tavalla ilmene, että pitääkö ruotsinkielisen messun olla katolinen vai luterilainen. Linköpingin hiippakunnassa kirjoitettiin Uppsalan kokouksen päätösten jälkeen katolinen kompromissimessu, jossa muun muassa esirukous paavin puolesta oli muutettu rukoukseksi koko maailman hengellisten ja maallisten vallanpitäjien puolesta. Messujärjestys oli kyllä edelleen latinankielisessä muodossa. Kokouksessa käsiteltiin, kuten edellä mainitsin, tuomioita papeille, jotka viettivät säädytöntä elämää. Heidät piti tuomita rikoksestaan hengellisessä tuomioistuimessa. Ruotsin papistolle oli annettu aikaisemmin sääntö, että tällaisessa

⁹⁵ RSHS 1887, 170–171.

⁹⁶ Berntson 2012, 132–133

tapauksessa rakastajatar oli jätettävä kuukauden kuluessa tuomioistuimen päätöksestä. Uppsalan kokouksessa päätökseen tuli pieni, mutta tärkeä lisäys: ”tai, jos he menevät naimisiin”. Tästä tuli yleinen tulkinta siihen, että selibaatti kumottiin Uppsalan kokouksessa. Kuningas oli jo ennen tätä lauselmia antanut joillekin papeille ja diakoneille luvan mennä naimisiin, mikä oli ristiriidassa kirkon lain kanssa. Nymanin tulkinta on, että Uppsalan kokouksen päätösten sanamuodot ovat hyvin epämääräiset. Niissä ei kerrota selkeästi, mitä evankeliumin julistamisella tarkoitetaan ja mitä messua ohjeet koskevat. Samoin siellä ei selvennetty tarkemmin kysymystä selibaatin poistamisesta.⁹⁷

Arkkipiispa Laurentius Petri antoi ensimmäisen luterilaista oppia eteenpäin vievän lausuntonsa Uppsalan kirkolliskokouksessa lokakuussa 1536. Täällä hyväksyttiin julkilausuma, jossa kehoitettiin pappeja työskentelemään kaikella voimallaan, jotta ruotsinkielinen messu pidetään tuomiokirkoissa ja maakirkoissa. Olaus Petrin kirkon käsikirjaa kasteisiin, häihin ja muihin toimituksiin suositeltiin ja pappien selibaatti poistettiin virallisesti. Kehitys tähän suuntaan oli kuitenkin hidas ja latinalainen messu säilytti valtansa vuosikymmenen ajan. Päätöksen hyväksynyt kuningas Kustaa Vaasa ei kuitenkaan halunnut panna sitä täytäntöön. Hän toivoi toisinaan varovaisuutta. Hän antoi myöhemmin arkkipiispa Laurentiukselle terävän huomautuksen siitä, että tämä huolehti liikaa jumalanpalveluselämän muutoksista. Saarnaamisen ja opettamisen on toimittava ennen tapojen uudistusta.⁹⁸

Ehkä Nymanin korostama päätösten epätarkkuus johtuu siitä, minkä Olaus Petri toi jo Örebron kirkolliskokouksen jälkeen esiin. Päätöksissä pitää edetä hitaasti, jotta ei aiheuteta kansassa vastarintaa tehtäville uudistuksille. Kansankielisen messun käyttöönotto oli jo sinänsä merkittävä uudistus jumalanpalveluselämään. Tarkentavia määräyksiä kirkollisiin käytäntöihin lisättiin vähitellen, joista merkittävimmät tarkennukset tulivat sitten Västeråsin valtiopäivillä vuonna 1544. Kuitenkin Uppsalassa edettiin selvästi muutosten tiellä Örebron kokouksesta.

3.5. Uppsalan kirkolliskokous 1539

Kustaa Vaasan rekisteri on vuonna 1539 joidenkin kuukausien ajan, etenkin vuoden jälkipuoliskolla, erittäin epätäydellinen, minkä yhdeksi syyksi arvellaan kuninkaan sairastumista syksyllä. Muiden määrittelemättömien lähteiden mukaan arvellaan kuitenkin, että ainakin yksi kokous, johon erityisesti papisto osallistui, pidettiin Uppsalassa, jossa kirkon organisaatiokysymys oli tärkeä keskusteluaihe. Näyttää kuitenkin siltä, että neuvottelut eivät päättyneet tähän, vaan jatkuivat herrainpäivillä Örebrossa joulukuussa. Edes huhtikuussa 1540 Lödösessä ei päästy asioissa lopulliseen ratkaisuun. Ei tiedetä, onko kokousta todella järjestetty tarkalleen kyseisenä aikana. Se, että syksyn aikana

⁹⁷ Nyman 2009, 72–74.

⁹⁸ Hellström s.a.

Uppsalassa todella järjestettiin yksi kokous, käy ilmi eräästä latinankielisestä kirjeestä, joka on päivätty Linköpingistä 2. lokakuuta.⁹⁹

Kuningas itse puhui asiasta myöhemmin kirjeessään Smålandille, kun piispa Henrik kävi siellä vierailulla. Kirje on päivätty Kalmarissa 20. heinäkuuta 1541. Kuningas mainitsi siinä Örebron herrainpäivien toimenpiteistä, mutta kyseistä kirjettä ei löydy rekisteristä. Samassa Smålandille lähetetyssä kirjeessä mainittiin lisäksi, että vierailijoiden (piispa Henrik seurueineen) tehtävä on muun muassa säilyttää ja selittää papistolle kristillinen kirkkojärjestys, jota me yritämme organisaatorimme Georg Normanin avulla järjestää sekä opillisesti että kristillisten seremonioiden vuoksi. Se mitä näillä sanoilla tarkoitettiin, ei ole täysin selvää. Jos tarkoitettiin todella uutta kirkkojärjestystä, silloin ei ole mahdotonta, että juuri näistä asioista käytiin Uppsalassa keskusteluja ja jossa kenties tehtiin allekirjoitetut päätökset. Lödösen herrainpäivillä huhtikuussa 1540 annetuissa ohjeissa mainittiin myös uusi kirkkojärjestys, jonka kuningas aikoi painostaa useisiin paikkoihin. Vastauksessaan joihinkin Länsi-Götanmaan alueneuvoston vuonna 1541 esitettyihin kysymyksiin kuningas viittaa hengellisiin määräyksiin, jotka ovat pian tulossa voimaan. Kuitenkaan tämä mahdollisesti Uppsalan kirkolliskokouksessa päätetty kirkkojärjestys ei koskaan tullut voimaan, ainakaan alkuperäisessä muodossaan. Epäilemättä Uppsalan kokouksessa päätettiin, että Georg Norman toimii viranomaisena, jonka tehtävänimike oli organisoija ja superintendentti piispojen, prelaattien ja kaikkien muiden hengellisten toimijoiden yläpuolella uskontokysymyksissä. Päätöstä pidetään tämän Uppsalassa pidetyn kirkolliskokouksen päätösten hedelmänä.

3.6. Västeråsin valtiopäivät 1544

Kun kuningas oli kukistanut 1540-luvun alkupuolella puhjenneen Dacken kansannousun, hän ensimmäistä kertaa Strängnäsin valtiopäivien 1529 jälkeen kutsui koolle uudet valtiopäivät, joiden tarkoituksena oli neuvotella edeltävinä vuosina harjoitetusta kirkkopoliitikasta. Kokous siirrettiin hiippakuntakaupunkiin Västeråsiin. Valtiopäivät alkoivat tammikuussa 1544. Kokouksen alussa luettujen kuninkaallisten lakiesitysten sisältö pyöri suurelta osin kapinallisten vastustuksesta alueella muutama vuosi aiemmin toteutettuun kulttuuriuudistukseen. Kokouksessa kuningas korosti maallisten ja hengellisten regimenttien erottelun merkitystä toteamalla, että kirkon jäsenillä ei Raamatun mukaan ollut oikeutta käydä aseina kuningastaan vastaan. Lisäksi hän painotti jälleen kerran, että ruhtinailta oli yleinen vastuu alamaistensa maallisesta ja hengellisestä hyvinvoinnista. Kuninkaalla oli oikeus puuttua kirkon asioihin, jos hän havaitsi, että se ei enää seurannut Raamatun ohjeita. Kuningas määritteli myös, että Ruotsi on evankelinen valtakunta, mitä hän ei kuitenkaan tarkemmin täsmentänyt.¹⁰⁰

⁹⁹ RSH 1887, 244.

¹⁰⁰ Berntson 2012, 135.

Kuningas lähetti kutsun Västeråsin valtiopäiville 3. marraskuuta vuonna 1543. Ainoa kutsukirje, joka on jäänyt jäljelle, on osoitettu Ångermanlandin ja Medelpadin edustajille, jotka koostuivat talonpojista ja muusta tavallisesta kansasta. Lisäksi on jäänyt jäljelle joulukuun 12. päivänä päivätty kirje, joka on osoitettu henkilölle nimeltä Jöran Jönsson ja muille pappisedustajille Smålandissa. Kirjeessä toivotaan, että kirkon palveluksessa olevat papit tulisivat valtiopäiville, jotta siellä voitaisiin selvittää paavillisten pappien asema. Valtaneuvosto kokoontui vielä joulun aikaan vuonna 1543 keskustelemaan asioista, joita pitäisi ottaa valtiopäivillä esille. Keskusteluissa käytiin läpi kirjelmia, joita oli osoitettu valtaneuvostolle, ja joihin odotettiin vastausta.¹⁰¹

Georg Norman oli myös antanut valtaneuvoston tehtäväksi selvittää tiettyjä hänen toivomiaan asioita, mutta vastauksista ei ole olemassa kirjallista aineistoa. Hän halusi nyt seuraavat sotilaalliset asiat valtiopäivien käsittelyyn: 1. linnojen varustus 2. kutsuntapaikat ja Vadstenan linnoitus 3. kutsuntahenkilöstö 4. maantiet 5. kevyt aseistus 6. kauppa 7. saariston puolustus 8. Tukholman varustaminen ja puolustaminen 9. kamarien järjestäminen. Kuninkaan kansliapäällikkö Normanin esitykset koskivat pääosin sotilaallisten valmiuksien kehittämistä. Reformaatioon ne voidaan yhdistää sillä tavalla, että sotilaallisen varustautumisen kehittämällä oli tarkoitus estää talonpoikien kapinoinnin vaikutukset tulevaisuudessa. Varmaankin näiden asioiden ottaminen esille oli suora seuraus vajaa vuosi aikaisemmin kukistetusta Dacken kapinasta.¹⁰²

Kuningas Kustaa Vaasa piti myös valtiopäivillä pitkän puheen, joka on tutkimusten mukaan kirjoitettu alun perin saksaksi. Puheen on kääntänyt ruotsiksi Peder Brahe (1520–1590), joka oli korkea valtion virkamies ja sai myöhemmin (1561) kreivin arvon. Alkuperäisen tekstin kirjoittajaksi on alun perin arveltu Konrad von Pyhya, mutta hänet oli syrjäytetty kuninkaan kanslerin virasta jo syksyllä 1543. Todellinen puheen kirjoittaja lienee Georg Norman, josta oli tullut kuninkaan tärkeä neuvonantaja edellisenä vuonna ja hän oli tehnyt valmisteluja valtiopäiviä varten. Hän oli myös valtaneuvoston jäsen. Tekstiä ei voida pitää väärennöksenä, koska sen muoto osoittaa, että se oli tehty valtiopäiviä varten.¹⁰³

Valtiopäivillä tehtiin jälleen päätöksiä, joilla oli vaikutusta reformaatioon monellakin tavalla. Kuningas Kustaa ja Ruotsin valtaneuvoston ordinantia, joka toimitettiin Västeråsissa 1544 sisältää useita kirkolliseen toimintaa vaikuttaneita päätöksiä, jotka liittyvät jumalanpalveluksiin, seremonioihin ja kirkkokuriin. Heti ensimmäisessä päätösten kohdassa kehoitetaan saarnaamaan Jumalan Sanaa ja pyhää evankeliumia kaikissa seurakunnissa. Päätöksissä kiellettiin myös perinteisiä katolisia rituaaleja ja jopa kirkollisia jumalanpalveluksissa käytettyjä aineita. Kuolleiden pyhimysten palveleminen ja pyhiinvaellusmatkat olivat siitä alkaen kiellettyjä. Vihkivesi, suola, vaha, suitsukkeet ja

¹⁰¹ RSHS 1887, 323–325.

¹⁰² RSHS 1887, 332–333.

¹⁰³ RSHS 1887, 377

monstranssi julistettiin käyttökieltoon. Monstranssi on astia, jota käytettiin siunatun ehtoollisleivän kantamiseen. Uudessa kalenterissa määrättiin tietyt päivät, jotka on omistettu vain muutamille pyhille miehille ja naisille. Katolisen perinteen mukaiset sielunmessut, vuosimessut, kiitosmessut ja ruumismessut kiellettiin kuninkaan rangaistuksen uhalla, samoin kiellettiin muutkin yleiset kokoontumiset ja juhlat. Kaikkia kansalaisia säätyyn katsomatta vannotettiin koskaan luopumasta tästä uudesta luterilaisesta opista ja kehoitettiin tekemään Jumalan viholliset vanhurskaiksi kaikkia keinoja käyttämällä. Mieshuorat, tappajat, väärän valan vannotajat ja muut rikolliset määrättiin ottamaan synninpäästö ja kärsimään raipparangaistuksen. Lisäksi heidät pitää erottaa kirkosta. Noitavainoista ei luovuttu, vaan määrättiin kaikki tavatut noidat, sekä miehet että naiset poltettaviksi roviolla. Lopuksi kuninkaan ja valtiopäivien säännöksiä rikkoneet voitiin tuomita kerettiläisiksi ja pakanoiksi.¹⁰⁴

Oheisissa valtiopäivien päätöksien esimerkeissä korostuu hengellinen näkökulma. Enää ei ollut tärkeää puuttua kirkon maalliseen omaisuuteen:

Kielletään palvomasta tai kutsumasta kuolleita pyhimyksiä.
Pyhiinvaellusmatkat, vihkivesi, suola, vaha, suitsuke ja monstranssi ovat kiellettyjä tämän jälkeen.
Sielunmessut, vuosimessut, kiitosmessut ja ruumismessut ovat kiellettyjä ja kuninkaan rangaistuksen uhalla.
Armollinen kuninkaamme ja valtaneuvokset aateliset, piispat, prelaatit, kauppiaat ja kaikki kansalaiset vannovat, etteivät koskaan luovu tästä opista, joka nyt on syntynyt.¹⁰⁵

Vuoden 1544 Västeråsin valtiopäivät kutsuttiin alun perin koolle osittaisena tarkoituksena käsitellä myös vakavaa Kustaan Vaasan hallituskauden aikana tapahtunutta Dacken kapinaa, joka oli puhjennut Etelä-Ruotsissa. Kuten niin usein ennenkin kapinan syyt johtuivat pääasiassa taloudellisista ja sosiaalisista epäkohdista, mutta katoliset papit käyttivät tilaisuutta hyväkseen yrittääkseen elvyttää vanhaa uskon uudelleen. Jopa Pyhän saksalais-roomalaisen keisarikunnan keisari ja muut ulkomaiset mahtimiehet osoittivat hälyttävää kiinnostusta tähän kapinaan. Kaikki tämä teki Kustaa Vaasalle selväksi, että täydellinen ero katolilaisuuteen ja perinnöllisen kansallisen monarkian perustaminen olivat kruunun edun mukaisia tavoitteita.¹⁰⁶

¹⁰⁴ RSHS 1887, 390–391.

¹⁰⁵ Förbudit tilbidia eller åkalla afsomnade helghon.

Pelegrimsresor, vigdt vatn, salt, vax, rökelse och monstrans kar äre förbudne brukas efter tenne tidh.

Siälemässor, årsmessor, lofsmessor och likstolsmessor äre afsagde, och likväll fem öra likstol under konung:e Madz straff och näffst.

Svär vår nådige herre konung och alt riksens råd, edle, bisper, prelater, köpstadmän och menighe man, att the aldrigh skola afgå thenn lärdom, som nu opkommen är.

¹⁰⁶ Kouri 1995, 63.

4. Johtopäätökset

Tukholman verilöyly vuonna 1520 oli suuri käännekohta Ruotsin valtion politiikassa ja sen suhteessa huomattavaa valtaa pitävään kirkkoon. Ruotsissa kirkko oli ikään kuin valtio valtiossa, jolla oli aivan oma hallintonsa, taloudenpitonsa ja jopa asevoimia valtansa tukena. Tuleva kuningas Kustaa Vaasa oli joutunut vuonna 1518 Tanskan kanssa tehdyn rauhan jälkeen panttivangiksi Tanskaan, josta hän onnistui pakenemaan. Hän ei itse osallistunut Tukholman verilöylyn tapahtumiin, vaikka oli saanut yleisen armahduksen. Hän menetti verilöylyssä isänsä ja lankonsa, ja lisäksi hänen äitinsä ja kaksi sisartaan kuolivat vankeudessa. Teko tarjosi oivan propagandaedun Kalmarin unionin vastustajille. Tukeutuminen tässä verisessä selkkauksessa katolilaisiin ja Roomaan, kun reformaatio jo eteni Saksassa, oli Tanskan kuninkaalle poliittinen virhe, jolla hän menetti oikeutensa Ruotsin kruunuun. Kustaasta tuli takaa-ajettu kapinallinen, jonka Taalainmaan kaivosmiehet ja talonpojat valitsivat johtajakseen. Häntä kannusti eteenpäin viha Tanskan kuningasta kohtaan ja suuren vaikutusvallan omistavaa kirkkoa kohtaan, jolla oli ollut ratkaiseva vaikutus Tukholman verilöylyn tapahtumiin. Tanskalaiset saatiin hänen johdolla ajettua Ruotsista ja niin sanottu Kalmarin unioni lakkautettiin. Kustaa oli kapinallisten suuri suosikki valtion johtajaksi. Hän oli aluksi erityisen vastahakoinen valtionhoitajan tehtävään. Hansakaupunki Lyypekki oli halunnut Tanskan ja Ruotsin välille rauhaa kaupan käynnin turvaamiseksi, ja tämän seurauksena Kustaa sai käyttöönsä Lyypekin laivaston. Sopimuksen laillisuuden ja arvokkuuden turvaamiseksi lyypekiläiset pakottivat hänet ryhtymään kuninkaaksi. Myös hansakaupunki Danzig tuki Kustaan pyrkimyksiä tanskalaisten hegemonian tuhoamiseksi. Lyypekin ja Danzigin apu tuli kuitenkin kalliiksi, sillä jo Sten Sturen edellisellä vuosikymmenellä käymien sotien tuluksena syntynyt valtion köyhtyminen ja velka kasvoi huomattavan suureksi. Gustaf julistettiin 1521 Ruotsin valtionhoitajaksi ja valittiin kahta vuotta myöhemmin kuninkaaksi.

Ensimmäisinä hallitusvuosinaan Kustaa Vaasa oli ulkopolitiikassaan täysin riippuvainen Lyypekistä. Kuningas kykeni lähinnä kaivostuloilla pitämään jatkuvasti palveluksessaan useita lip-pukuntia saksalaisia palkattuja sotilaita. Sotilasmenoja kasvattivat myös laivaston luominen ja linnojen korjaaminen ja rakentaminen. Kaivosteollisuuden tuotto ei riittänyt kaikkiin menoihin, ja velka Lyypekille horjutti Ruotsin valtion taloudellista kestävyyttä. Vuosina 1522–1523 Kustaa maksoi Lyypekille kolmanneksen siitä velkasummasta, joka oli syntynyt hänen noustessaan valtionhoitajaksi ja voittaessaan tanskalaiset. Lyhennys tapahtui kirkon kustannuksella. Kustaa joutui näin turvautumaan samaan tulolähteeseen kuin Sten Sture aikoinaan.

Lyypekin kanssa velkaantumisesta oli Kustaalle muutakin hyötyä kuin voitto tanskalaisista, sillä se antoi perusteen kajota rikkaan kirkon omaisuuteen. Kirkko omisti valtakunnan maaomaisuudesta yli viidenneksen, minkä lisäksi kirkolla oli valtavat määrät erilaisia arvoesineitä. Aluksi oli kyse vain lainoista, jotka maksettaisiin kirkolle joskus takaisin. Vuodesta 1526 kajottiin kuitenkin

kymmenysveroihin, jotka olivat kirkolle ensiarvoisen tärkeä tulonlähde. Se tarkoitti lähes avointa sodanjulistusta kirkolle. Vuonna 1527 Västeråsin valtiopäivillä, joita voidaan pitää Ruotsin ensimmäisinä varsinaisina valtiopäivinä, tehtiin osin tulkinnanvarainen päätös kirkkoreduktion aloittamisesta. Kuningas ajoi tahtonsa läpi valtiopäivien vastustuksesta huolimatta. Valtaneuvostoon kuuluvien piispojen vallan alasajo heikensi valtaneuvoston voimaa sekä paisutti kruunun ja kuninkaan omaa taloudellista asemaa.

Kirkollisen uudistustyön lähtökohtana voidaan pitää kahden henkilön eli Laurentius Andreaen ja Olaus Petrin toimintaa uuden kristillisen opin esillä pitäjinä. Laurentius Andreae oli saanut perinteisen katolisen teologisen koulutuksen, ja hän valmistui maisteriksi Leipzigin yliopistosta. Ruotsissa hän teki pitkän uran (1518–1534) Strängnäsissä ja Uppsalan arkkidiakonina. Kuninkaan vaaliin vuonna 1523 hän osallistui seremoniamestarina ja Kustaa Vaasa nimitti hänen sihteerikseen samana vuonna. Virkavuosinaan hän tutustui Olaus Petriin Strängnäsissä, ja he ystäväystyivät. Olaus Petri valmistui Wittenbergin yliopistosta vuonna 1518. Hän oli opiskellut siellä Martti Lutherin ohjauksella ja hän oli saanut siellä Lutherin opin mukaisen koulutuksen. Olaus toimi Strängnäsissä diakoniana, koulumestarina ja saarnaajana vuosina 1520–1523, jolloin yhteydet Laurentius Andreaen kanssa olivat tiiviit. Olaus sai juurrutettua Laurentiukselle luterilaisen käsityksen teologiasta ja uskosta. Hänen teologinen ajatusmaailmansa kääntyi vähitellen luterilaisen opinkäsityksen mukaiseksi. Kustaa Vaasa oli todennäköisesti saanut tietoa uudesta opista ja sen saamista suosioista Saksasta, mutta hänellä oli sihteerinään Laurentius Andreae, joka lienee tuonut tietoa luterilaisuudesta sen mukaan kuin Olaus Petri oli häntä opettanut.

Kuninkaan suunnitellessa Västeråsin valtiopäiviä hänellä oli pääajatuksena huvenneen valtion kassan täydentäminen kirkon omaisuudella. Uusi oppi oli myös juurtunut hänen mieleensä, vaikka kuningas ei liene ollut varsinaisesti uskonnollinen. Hän päätti yhdistää kirkon omaisuuden haltuunoton ja uuden opin levittämisen. Ehkä ajatuksena oli aiheuttaa sekaannusta kirkon hallinnossa ja saada uuden uskonnollisen liikkeen avulla mahdollisimman pieni vastarinta kansalaisten ja kirkon hallinnon taholta. Vaikutus oli päinvastainen, koska hän näin toimimalla aiheutti lisääntyvää tyytymättömyyttä, kapinointia ja jopa sotaa lähenevää toimintaa perinteisen kirkon ja sen kannattajien keskuudessa. Valtiopäivien päätöksissä ei vielä vuonna 1527 puututtu kirkon opillisiin asioihin, vaan tarkoituksena oli ottaa pienin askelin kirkon ja piispojen saamia tuloja valtion haltuun. Tutkijoiden mukaan ordinantiaan tehdyt latinankieliset lisäykset on tehty vasta 1530-luvulla, ja ne sisältävätkin tiukempia ohjeita kirkon rahankäyttöön. Alkuperäisissä päätöksissä vain tietyt osuudet kirkon tuloista tuli luovuttaa kuninkaan kassaan. Muut kirkkopolitiikkaan tehdyt määräykset koskivat yleistä kirkkokuriin liittyvää papiston ja seurakuntalaisten toimintaa. Merkittävin kirkollisiin toimituksiin liittyvä määräys oli, että pappien piti pystyä saarnaamaan kansan kielellä. Kuitenkaan vaatimusta täydellisestä ruotsin kielen käytöstä kirkossa ei vielä tässä vaiheessa määritetty. Västeråsin valtiopäivät

vuonna 1527 oli kuitenkin vahva alkusysäys prosessille, joka johti kansan voimakkaasta vastustuksesta huolimatta luterilaisuuden nousuun monien kokousten ja neuvottelujen kautta aina Västeråsin toisiin valtiopäiviin saakka, jolloin tehtiin suurimmat opillisia asioita koskevat päätökset ja määräykset. Prosessi jatkui kuitenkin 1500-luvun loppuun asti, jolloin voidaan sanoa luterilaisuuden vakiinnuttaneen asemansa Ruotsin pääuskontona.

Olaus Petri oli julkaissut luterilaisuutta puolustavia kirjoituksia jo ennen Västeråsin ensimmäisiä valtiopäiviä. Sen jälkeen hän julkaisi useita teoksia, joissa perusteltiin ruotsinkielisen jumalanpalveluksen käyttöönottoa sekä sakramenttien vähentämistä vain kasteeseen ja ehtoolliseen. Olaus toimi kirkon uudistusprosessissa Kustaa Vaasan taustahenkilönä ja samalla hengellisenä johtajana. Hän pyrki pienin askelin muuttamaan jumalanpalveluskäytäntöjä Lutherin ajatusten mukaisiksi. Tarkoituksena oli varmasti saada kirkkokansa vakuuttuneeksi uudesta opista ja järjestyksestä sekä vähentää kapinointia. Olaus Petriä pidetään yleisessä historiankirjoituksessa usein Ruotsin reformaattorina. Tosiasiassa aivan näin ei tilanne ollut, vaikkakin Olaus oli merkittävä tekijä kuninkaan ja muiden kuninkaan lähipiirissä toimivien virkamiesten kanssa siinä pitkäjänteisessä prosessissa, jolla luterilaista oppia vietiin kirkon toimituksiin mukaan.

Kun Laurentius Petri vuonna 1531 nimitettiin Ruotsin arkkipiispaksi, katkaistiin myös muodollisella tasolla kaikkinaiset yhteydet Roomaan, jotka oli käytännössä katkaistu jo huomattavasti aikaisemmin vuonna 1524. Laurentius valmistui Wittenbergin yliopistosta 1520-luvun lopulla. Hän toimi sittemmin koulumestarina Uppsalassa vuodesta 1530. Kuningas ei voinut valtuuttaa entisiä uskollisia piispoja arkkipiispan virkaan ilman paavin suostumusta, joten hän päätyi tukemaan nuorta ja kokematon Laurentius Petriä. Hänet vihki paavin alaisuudessa oleva piispa, joten hänen katsottiin säilyttäneen apostolisen yhteyden (*successio apostolica*) Ruotsin luterilaisessa kirkossa. Laurentius oli tosiaan nuori ja kokematon, mutta hän oli myös Olaus Petrin veli, joten yhteydet arkkipiispan ja Olausen kanssa lienevät olleet mutkattomat. Monissa historian teoksissa mainitaan, että arkkipiispan vihkimys olisi tapahtunut Tukholman kirkolliskokouksessa 31. elokuuta 1531, mutta todellinen tapahtumapäivä ei ole varmuudella selvinnyt. Kustaa Vaasan registratuurissa on aukko 24. elokuuta – 17. syyskuuta välisenä aikana. Voi olla, että kuningas halusi peitellä uuden opin mukaisen arkkipiispan vihkimyksen, koska kokouskutsuissakaan ei ollut mainintaa asiasta. Laurentius Petrin uran alkuvaihe oli luterilaisuuden keulakuvana olemista, ja maininnat hänen toimistaan ovat vähäiset 1530-luvun loppupuolelle saakka. Silloin hän ryhtyi toimimaan tarmokkaammin ja hän julkaisi useita kirjoituksia kirkkouudistuksen puolesta. Hän teki suuren vaikutuksen ruotsalaiseen kirkolliseen ja kulttuuriseen elämään uuden raamatunkäännöksen päätoimittajana ja myös johtavana kääntäjänä vuonna 1541 ilmestyneessä uudessa Raamatun käännöksessä. Kustaa Vaasa joutui lopulta moittimaan häntä liian nopeista toimenpiteistä. Lopulta kuningas otti kaiken kirkon vallan muutamaksi vuodeksi itselleen. Laurentius sai uudelleen kirkon ylimmän vallan vuonna 1543.

Saksalaiskaudella 1530-luvun loppupuolella kuningas vaati oman kansliansa toiminnan tehostamista. Siihen tehtävään kutsuttiin saksalainen Conrad von Pyhy, joka nimitettiin kuninkaan kansleriksi vuonna 1538. Hän oli koulutukseltaan lakimies ja hankkinut kokemusta sekä keisari Karl V:n että kuningas Ferdinandin palveluksessa. Pyhyn aikana valtaneuvosto muutettiin hallitusneuvostoksi. Sen piti palvella sekä korkeimpana tuomioistuimena että hallintoviranomaisena, mutta se ei kylläkään täyttänyt kumpaakaan näistä tehtävistä. Pyhy keskittyi kaudellaan lakiasioihin ja tuomioistuintoiminnan kehittämiseen. Tosin Kustaa Vaasan sana oli laki, ja tuomioistuin kääntyi hänen puoleensa vaikeissa tapauksissa. Pyhy edisti toiminnallaan kuninkaan valtaa lainsäädännön kautta. Hänen tehtävänsä kirkkouudistuksessa keskittyi tehokkain lakitoimin keskittämään kaikki valta kuninkaalle ja romahduttamalla kirkon hallintokoneisto

Pyhy oli luonut puitteet kuninkaan täydelliselle hallinnalle Ruotsin kirkossa lakimiehenä ja oikeusjärjestelmän kehittäjänä. Kustaa Vaasa nimitti hänet vuonna 1539 superintendentiksi, jonka päätehtävänä oli hoitaa kirkolliset asiat täysin kuninkaan vallan alle. Hän toimi häikäilemättömästi, ja syrjäytti piispat kirkon hallinnosta, mukaan lukien arkkipiispa Laurentius Petri. Vuosina 1539–1940 Norman valmisteli yhteenvedon uudesta organisaatiosta. Näin hän aloitti myös uuden kirkkojärjestyksen koordinoinnin evankelisen luterilaisen opetuksen järjestämiseksi Ruotsin kirkossa. Tärkein Georg Normanin kirjallinen tuotos oli kirkollisasetus vuodelta 1541, joka tunnetaan nimellä *Articuli Ordinantiae* ja joka sisälsi artikkeleita kirkollisista toimituksista, joita papiston tuli järjestää.

Oli suuri sattuma, että Martti Lutherin oppi alkoi levitä Saksassa samoihin aikoihin, kun Kustaa Vaasa alkoi hallita Ruotsissa. Luterilaiset ajatukset levisivät Ruotsiin aluksi Wittenbergissä oppinsa saaneiden teologiien välityksellä ja lienee sattuma myös sekin, että juuri Olaus Petri pääsi lähelle kuninkaan vaikutuspiiriä. Ruotsin talouden heikko tilanne vaati kuninkaalta toimenpiteitä kasvavaan korjaamiseksi, jonka vuoksi hänen katseensa suuntautui kirkkoon ja sen valtavaan omaisuuteen ja organisaatioon, jonka kuningas halusi saada hinnalla millä hyvänsä käyttöönsä ja hallintaansa. Kuningas aloitti kirkon omaisuuden haltuunottoon tähtäävän prosessin Västeråsin valtiopäivillä vuonna 1527, jolloin kysymys oli vain kirkolta otettavasta lainasta, joka maksettaisiin myöhemmin takaisin. Prosessi jatkui monien valtion ja kirkon kokousten kautta Västeråsin valtiopäiville 1544, johon mennessä kirkon omaisuus oli otettu valtion omaisuudeksi ja alettiin tarkentamaan opillisia kysymyksiä. Kirkon oppi määriteltiin silloin luterilaisuuden mukaiseksi tarkentavilla määräyksillä ja ohjeilla. Kuitenkaan lopullista läpimuroa luterilaisuus ei saavuttanut vielä puoleen vuosisataan. Kustaa Vaasa oli prosessissa päävastuullinen, ja hänellä oli useita tärkeitä Lutherin opin mukaan ajattelevia apulaisinaan. Reformaation kannalta ketään yksittäistä henkilöä ei voida nimetä Ruotsin kirkkopolitiikan uudistajaksi, reformaattoriksi. Kysymyksessä oli pitkä prosessi, joka ymmärrettävästi aiheutti vastustusta ja kapinointia. Kirkkouudistus oli vuonna 1544 saanut lainsäädännölliset oikeudet ja luterilaisuus vakiintui vasta Uppsalan kokouksen 1593 jälkeen.

5. Lähteet

RHSH (1887). *Riksdagsakter jämte andra handlingar som höra till statsförfattningens historia (1521–1718)*. Stockholm. Kungliga boktryckeriet.

GR (1868–1895). *Konung Gustaf den förstes registratur 4-16 (1527–1544)*.
[https://libris.kb.se/hitlist?f=simp&q=gustaf+den+f%c3%b6rstes&r=%3bmat%3a\(eresurs\)&m=10&s=r&t=v&d=libris&p=1](https://libris.kb.se/hitlist?f=simp&q=gustaf+den+f%c3%b6rstes&r=%3bmat%3a(eresurs)&m=10&s=r&t=v&d=libris&p=1)

KSFR (1706). *Kongl. Stadgar/förordningar och resolutioner (1528–1701)*. Trygdt med egen bekostnad af Johan Henrik Werner. Upsala agad. boktryckare.

6. Kirjallisuus

Andrén, Åke (1999). *Sveriges kyrkohistoria. 3. Reformationstid*. Stockholm: Verbum Förlag AB.

Bergendoff, Conrad (1965). *Olavus Petri and the ecclesiastical transformation in Sweden 1521-1552: a study in the Swedish Reformation*. Philadelphia: Fortress Press 1965.

Berntson, Martin (2010). *Mässan och armborstet, uppror och reformation I Sverige 1525-1544*. DotGain AB, Malmö.

Berntson, Martin, Bertil Nilsson & Cecilia Wejryd (2012). *Kyrka i Sverige, introduction till svensk kyrkohistoria*. DotGain AB, Malmö.

Boëthius. S.J. (s.a.). Oscar J. Alin. <https://sok.riksarkivet.se/sbl/mobil/Artikel/5667>. Käyty 12.2.2021

Grell, Ole Peter (1995). *The Catholic church and its leadership. The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*.
<https://www-cambridge-org.libproxy.helsinki.fi/core/books/scandinavian-reformation/CC72703703E7E5BAF11A316DAC5928EE>. Käyty 12.2.2021.

Hellström, Olle (s.a.). Laurentius Petri. <https://sok.riksarkivet.se/sbl/mobil/Artikel/11080>. Käyty 5.2.2021.

Hildebrand, Bengt (s.a.). HRT Emil Hildebrant. <https://sok.riksarkivet.se/Sbl/Mobil/Artikel/13583>. Käyty 12.2.2021

Karonen, Petri (2008). *Reformaatio Ruotsin politiikassa. In Reformaatio. Henkilökuvia ja tutkimussuuntia*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia, 208. Helsinki, Finland. 47-61.

Karonen, Petri (2014). *Pohjoinen suurvalta, Ruotsi ja Suomi 1521–1809*. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki: Jelgava Printing House, Riika.

Kjöllerström, Sven (2008). *Gustav Vasa och reformatorerna*.
https://scholar.google.com/scholar?hl=fi&as_sdt=0%2C5&q=Gustav+Vasa+och+reformatorerna&oq=Gustav+Vasa+och+reformatorerna. Käyty 12.2.2021.

Kjöllerström, Sven (s.a.). Laurentius Andreae. <https://sok.riksarkivet.se/sbl/mobil/Artikel/11076>. Käyty 12.2.2021.

- Kouri, E.I. (1995). The early Reformation in Sweden and Finland, c. 1520-1560. *The Scandinavian Reformation: from evangelical movement to institutionalisation of reform*. https://www-cambridge-org.libproxy.helsinki.fi/core/books/scandinavian-reformation/CC72703703E7E5BAF11A316DAC5928EE_ Käyty 12.2.2021
- Larsson, Lars-Olof (2002). *Gustav Vasa- landsfader eller tyrann?* Stockholm: Bokförlaget Prisma.
- Letzter, Eva-Marie (toim.) (2012). *Auktoritet i förvandling. Omförhandling av fromhet, lojalitet och makt i reformationens Sverige*. Uppsala: Swedish Science Press.
- Lundkvist, Sven (s.a.). Conrad Pyhy, von <https://sok.riksarkivet.se/sbl/mobil/Artikel/7429>. Käyty 12.2.2021.
- Murray, Robert (1966). *Ruotsin kirkko, menneisyys ja nykyisyys*. Suomentanut Erkki Arhinmäki. Helsinki: Mercatorin kirjapaino.
- Norborg, Lars-Arne (1968). *Källor till Sveriges historia*. Lund: Gleerup.
- Nyman, Magnus (2009). *Hävinneiden historia*. Suomentanut Kalevi Vuorela. Katolinen tiedotuskeskus. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Pålsson, Natalia (s.a.). *Mottagandet av reformationen i Småland 1542-1543, En historisk studie med utgångspunkt i Dackefejden*. Kandidatuppsats. Linneuniversitetet, Kalmar Vaxjö.
- Stiernman, Anton (toim.) (1728). *Alla Riksdagars och Möten Besluth (1521–1632)*. Trygdt med egen bekostnad af Joh. H. Werner. Stockholm.
- Svalenius, Ivan (s.a.) a. Norman, Georg. <https://sok.riksarkivet.se/sbl/mobil/Artikel/8390>. Käyty 12.2.2021.
- Svalenius, Ivan (s.a.) b. Gustav I. <https://sok.riksarkivet.se/Sbl/Presentation.aspx?id=13315>. Käyty 12.2.2021.
- Walette, Anna (2009). Scandias skapare – Lauritz Weibull (1873–1960). <https://project2.sol.lu.se/tidskriftenscandia/index-q=node-231.html>. Käyty 12.2.2021.
- Weibull, Lauritz (1965) Västerås riksdag 1527. *Stockholms blodbad och andra kritiska undersökningar*. Ronzo Boktryckeri AB. Stockholm. 184–224.
- Westin, Gunnar T (s.a.). Olavus Petri <https://sok.riksarkivet.se/Sbl/Presentation.aspx?id=7688>. Käyty 12.2.2021
- Ylikangas, Heikki & Tarkiainen, Kari (2018). Kustaa Vaasa. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/315>. Käyty 12.2.2021.

7. Liitteet

Liite 1

Västeråsin valtiopäivien kirkkopolitiikkaa koskevat päätökset 1527

1. Piispat hoitavat seurakuntia, jotka saavat olla vapaita. Jos niitä kuitenkin hoidetaan pappien avulla, jotka ovat kyvyttömiä, tappelijoita, juoppoja tai sellaisia, jotka eivät osaa tai jotka eivät halua saarnata Jumalan sanaa, kuningas voi tutkia asian ja hänellä on valtuudet erottaa ja poistaa kyvyttömät ja toisaalta pyytää joku sopivampi tilalle.
- 2(20). Prelatuureja, kanonioita ja prebendeja ei myönnetä ilman kuninkaan pyyntöä, tai hänen armonsa jonkun kyseiseen tehtävään lähettää.
- 3(2). Se, jolla on heikko velanmaksukyky, saattaa olla syy velan lakkauttamiseksi ja se tapahtukoon, kuitenkin niin, että vaikka sitä ei olisi vahvistettu Jumalan Sanalla, se ei tee sitä vähemmän arvoiseksi.
- 4(3). Piispojen täytyy pitää kirjaa hänen armolleen kaikesta omaisuudestaan, mitä tahansa se onkin, kymmenykset, talot, raha, voi, rauta, jne. Sitten hänen armonsa voi päättää, kuinka paljon pitää jättää heille ja kuinka paljon pitää antaa hänelle kruunun hyväksi.
- 5(4). Samalla tavalla tehdään tuomiokirkkojen ja kaniikkien omaisuuden kanssa. Niiden suhteen voi hänen armonsa ehdottaa, mikä hänen osuudestaan voidaan käyttää kaupankäyntiin, kuten täällä Västeråsissa on tehty.
- 6(5). Myös julkinen katumus otetaan käyttöön. Rahallinen korvaus henkilökohtaisesta rikkomuksesta ohjataan kuninkaan kirjanpitoon.
7. Lisäksi korvaus annettavasta pannajulistuksesta ohjataan kuninkaan kirjanpitoon. Ja piispojen ja heidän virkamiestensä ei pidä helposti käyttää kirkosta erottamista, koska niin on näihin asti usein tapahtunut.
- 8(6). Piispat hoitavat myös avioliittoasiat, jos on epäily, että avioliiton solmiminen ei ole Jumalan lain mukainen tai jos avioero on tapahtunut puolisoiden välillä. Kuitenkin, jos rikkomus on tapahtunut, seuraa siitä sakkoja, jotka ohjataan kuninkaan kirjanpitoon.
- 9(7). Morsiuslisät, kirkon toimitusten maksut ja vastaavat maksut peritään kirkkokaaren mukaan jälkeen eikä sen yli, ja sitten niistä jaetaan enemmän kuin kirkkokaari määrittelee.
- 10(8) Kuningas saa haltuunsa kaikki rangaistusmaksut eivätkä piispat. Piispojen täytyy käsitellä nämä, jotka rovasit ja toimittaa kuninkaan kirjanpitoon

- 11(9) Pyhäpäivinä ei saa ottaa rahaa keneltäkään, joka kalastaa tai pyydystää lintuja metsässä. Mutta tappelun takia voi, kuten ennenkin
- 12(10) Papit pitävät oikeuksistaan huolta sekä kirkollisissa että maallisissa asioissa, kuten maa-oikeuksista, riidoista, kaupankäynnistä sekä kuninkaan että muiden puolesta. Mutta mikäli joku valittaa papista hengellisissä asioissa eli jos tämä ei kohtuudella hoida pappeuden virkaa. Jos hän ei saarnaa Jumalan Sanaa, pidä messua, kasta lapsia ja laiminlyö seurakunnan, tästä tulee tehdä valitus piispalle.
- 13(11) Jos papit ja maallikot lyövät toisiaan, pitää heidän asiansa käsitellä maan lain mukaan, sillä Jumalan lain mukaan on kiellettyä tapella.
- 14(12) Jos kerjäläismunkit ja hylkiöt saavat huijata ja valehdella ympäri maata, pitää heidät vangita ja kurittaa. Munkit eivät saa olla kerjäämässä kuin viiden viikon ajan Olofin messun aikaa kesällä ja viiden viikon ajan kynttilänpäivänmessun aikaan talvella. Heidän täytyy saada lupa voudilta tai pormestarilta aloittamiseen ja paluun jälkeen ilmoittautua hänelle. Munkit, joilla on tuloja, eivät saa kerjätä.
- 15(13) Kun pappi kuolee, piispa perii hänen omaisuutensa. Papit eivät tee muunlaista testamenttia, vaan toimitaan lakikirjojen mukaan.
- 16(14) Jos mies makaa piikansa tai laittoman vaimonsa, pitää heidän solmia oikea avioliitto Jumalan edessä, eikä hänestä saa erota. Jos mies hylkää hänet, siitä rangaistaan lain mukaan.
- 17(15) Ei pidä pakottaa ketään sairasta ihmistä tekemään testamenttia vastoin hänen omaa tahtoaan.
- 18(16) Kukaan ei saa viettää ehtoollista pääsiäisenä tai muina aikoina rahasta tai muusta vastineesta, vaan antaa pappien ja kirkon vastata asiasta, kuten edellä on määritetty.
- 19(17) Haureudesta ja esiaviollisesta suhteesta tulevat rangaistusmaksut kuninkaalle, ei piispoille.
- 20(18) Kouluissa luetaan tämän päivän evankeliumia muiden lukujen joukossa kristillisen opin mukaan
- 21(19) Piispat eivät vihi papiksi ketään, joka ei osaa saarnata kansan kielellä

Edelliset Västeråsin lain kohdat on käännetty ruotsin kielestä. Seuraavat kuusi ordinantian kohtaa eivät esiinny alkuperäisessä ruotsinkielisessä versiossa, ja ovat Petri Benedictin latinankielisen version mukaisia,

- 22 Petri ei lähetä rahaa Roomaan, vaan se käytetään valtakunnan hyvinvoinnin hyväksi.
- 23 Lisäksi samalla tavalla käytetään rahat, jotka luostarien jotkut jäsenet ovat tottuneet lähettämään.
24. Myös piispat ja muut prelaatit eivät saa lähettää Roomaan mitään ilman kuninkaan vahvistusta.
25. Kirkkojen ja luostarien vastaanottama omaisuus ja ylimääräiset avustukset pitää luovuttaa kuninkaalle. Perinnöistä saa jokainen ottaa oikeutetun osansa, mutta loput pitää sotilashallinnon määräyksellä luovuttaa.
26. Myös kirkkojen ja luostareiden omaisuuden myynnistä tai panttauksesta saadut voitot on luovutettava kuninkaalle
27. Lisäksi kruunun talouden parantamiseksi on piispojen annettava kuninkaalle maksut kirkon rakennuksista kanonisen lain mukaan.

Liite 2

Västeråsin valtiopäivien kirkkopolitiikkaa koskevat päätökset 1544

1. Ensinnäkin, että Jumalan sanoja ja pyhää evankeliumia saarnataan yleisesti kristillisessä seurakunnissa täällä Ruotsissa
2. Kielletään palvomasta tai kutsumasta kuolleita pyhimyksiä.
3. Pyhiinvaellusmatkat, vihkivesi, suola, vaha, suitsuke ja monstranssi ovat kiellettyjä tämän jälkeen
4. Muutamia harvoja pyhien miesten ja pyhien naisten päiviä vietetään vuoden aikaan, kuten uusi kalenteri osoittaa
5. Kirkkokansan pitää kaikkien olla sisällä kirkossa, kun jumalanpalvelus toimitetaan.
6. Kaikki kokoontumiset ja juhlat ovat kiellettyjä.
7. Sielunmessut, vuosimessut, kiitosmessut ja ruumismessut ovat kiellettyjä ja kuninkaan rangaistuksen uhalla. (fem öra likstol?)
8. Papin pitää olla valmis palvelemaan seurakunnassa ilman mitään laiminlyöntiä.
9. Vainaja pitää siunata, kun se tuodaan kirkonportilla tai vaihtoehtoisesti kotona.
10. Armollinen kuninkaamme ja valtaneuvokset aateliset, piispat, prelaatit, kauppiaat ja kaikki kansalaiset vannovat, etteivät koskaan luovu tästä opista, joka nyt on syntynyt,
11. Pyydämme armolliselta herralta, että Jumalan viholliset pitää tehdä vanhurskaiksi kaikkia keinoja käyttäen rangaistuksen uhalla.
12. Kansalaisia tulee kehottaa menemään usein Jumalan pöytään (ehtoolliselle).
13. Hänen armonsa edellyttää, valtaneuvoston kannattamana, että kansalaisten pitää laittaa lapsensa kouluun ja kaikkien pitää auttaa diakoneja rahallisesti.
14. Kuninkaan poika herttua Erik julistettiin monien kannattamana Ruotsin valtakunnan kuninkaan seuraajaksi, kuten myös hänen jälkeläisensä.
15. Hänen armonsa on kohdannut epäuskollisuutta, joka kohdistui häntä vastaa Smålantilaisten toimesta ilman, että hänen armonsa olisi antanut siihen aihetta.
16. Hänen armonsa vannoo, että hän ei koskaan muuta halua kuin Ruotsin valtakunnan parasta, hyötyä ja auttamista.
17. Hänen armonsa julisti, että hän tavoittelee rauhaa sekä kotimaan sisällä että suhteessa ulkomaihin.
18. Julistettiin, että, jos joku petturi löydetään, häntä tullaan rankaisemaan.
19. Julistettiin, että kansalaiset ovat hänen armolleen kunniallisia, uskollisia ja sotilaita.
20. Hänen armonsa kuuluttaa, että hän ei pidä valtakuntaa yllä tukeilla ja kivillä, joita ovat hopeakaivokset, kuparikaivokset ja rautakaivokset ja kansalaiset ovat vapaita.

21. Mieshuorat, tappajat, väärän valan vanhojat ja muut rikoksentekijät menkööt papin luo ja ottakoot synninpäästön ja kärsikööt raippoja ja erotettakoon kirkosta.
22. Kalliit valat ja juomingit ovat kiellettyjä hänen majesteettinsa rangaistuksen uhalla.
23. Noidat, miehet ja naiset, pitää löydettäessä polttaa.
24. Se, joka pitää yllä tanssipaikkoja ja ilotaloja pitää maksaa kuninkaalle kolme äyriä.
25. Uhritukit pitää hävittää tästä lähtien, kunnes niiden väärinkäyttö on poistunut.
26. Armollisen kuninkaamme ja kaikkien ihmisten kannattamana se, joka on todistettavasti säännöksiä vastaan, hänet voidaan karkottaa ja julistaa kerettiläiseksi ja pakanaksi.